

**T.C. ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİMDALI**

**ÖZÜRLÜLÜK OLGUSUNUN TARİHSEL SÜRECİNDE 1980 SONRASI
SÖYLEM VE POLİTİKALARIN KÜRESELLEŞME ORTAMINDA HAYATA
GEÇİRİLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Çağlar PATIR**

**Tez Danışmanı
YRD.DOÇ .Dr. Anıl ÇEKİÇ**

Ankara - 2012

**T.C. ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİMDALI**

**ÖZÜRLÜLÜK OLGUSUNUN TARİHSEL SÜRECİNDE 1980 SONRASI
SÖYLEM VE POLİTİKALARIN KÜRESELLEŞME ORTAMINDA HAYATA
GEÇİRİLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Çağlar PATİR**

**Tez Danışmanı
YRD.DOÇ .Dr. Anıl ÇEKİÇ**

Ankara - 2012

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çağlar PATIR tarafından hazırlanan "Özrürlük Olgusunun Tarihsel Sürecinde 1980 Sonrası Söylem ve Politikaların Küreselleşme Ortamında Hayata Geçirilebilirliği Üzerine Bir Tartışma:Türkiye Örneği" başlıklı bu çalışma, 29.05.2012 tarihinde yapılan savunma sınav sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim* dalında *Yüksek Lisans tezi* olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvan, Ad ve Soyad] (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Uslu

[İmza]

[Unvan, Ad ve Soyad]

Yrd. Doç. Dr. Anıl Savaş

[İmza]

[Unvan, Ad ve Soyad]

Dr. Özkan LEBLEBİCİ

ÖNSÖZ

Özürllüer dünyanın her yerinde toplumsal hiyerarşinin en altında yer alan ve son derece kötü yaşam koşulları içinde bulunan bir sosyal grup olarak görölmektedirler. Gelişmiş ölkelerde yaşayan özürllüer gelişmekte olan ölkelerdekilere göre daha iyi konumda olsalar da yaşadıkları toplumdaki özürllü olmayan kesimle karşılaştırıldıklarında eğitim, istihdam ve sosyal hayata katılım bakımından dezavantajlı oldukları görülür. Dünya nüfusunun ihmal edilmeyecek kadar büyük bir bölümünü oluşturan özürllülerin, sosyal ve ekonomik sıkıntılarının ortadan kaldırılması insanın insan olmasından dolayı onurlu ve saygın olduğu ilkesine dayanan insan hakları yaklaşımının hayata geçebilmesi açısından vazgeçilmez önemdedir. Bu nedenle özürllülük olgusuna ve özürllülerin dezavantajlı konumlarının kaynaklarına yönelik teorik ve pratik çalışmalar son derece önemli ve gereklidir.

Özürllülük olgusunun anlamlandırılış biçimi tarihsel süreç içinde her dönemde hâkim olan ekonomik ve sosyal düzenin özelliğine göre yeniden şekillenmektedir. Feodal dönemde toprağa bağılı üretim ilişkileri içinde dinin ve mistisizmin etkisi ile gelişen geleneksel-ahlaki, kapitalist dönemde sanayileşmenin getirdiğı üretim ilişkileri içinde bilimin ve liberal faydacı felsefenin etkisi ile gelişen medikal- tıbbi ve yine kapitalist dönemde düzenin ürettiğı savaşlara ve sosyal problemlere karşı hareketlerin etkisi ile ortaya çıkmış olan sosyal modeller özürllülük olgusuna yönelik başlıca açıklama biçimleridir. 1980 sonrasında ise sanayi sonrası olarak nitelenen yeni üretim ilişkilerinin gelişimi ve küreselleşme ve neoliberalizm'in yükselişe geçmesi ile birlikte oluşan ekonomik ve sosyal yapı kapitalizm - özürllülük ilişkisinde yeni bir dönem açmıştır. Bahsedilen yapıda geleneksel yeniden dağıtımcı sosyal politika yerini bireylere nitelik kazandırılmasını esas alan aktifleştirici sosyal politikaya, merkezi ve hiyerarşik yönetim anlayışı yerini katılımcılık ve yönetişime bırakmaktadır. Buna ek olarak ekonomik sistemin devamı

açısından tüketici kitlesinin genişletilmesi ve yeni, karlı pazarların bulunması zorunluluğu vardır. Tüm bunların etkisi ile Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kurumlar özörlölere yönelik insan hakları fırsat eşitliği, tam katılım gibi kavramları öne çıkaran politikalar üretmektedirler. Üretilen bu politikalar günümüz teknolojilerinin özörlölerin yaşamlarını kolaylaştırıcı potansiyeli ile birlikte düşünöldüğünde bu kesimin toplumsal dezavantajlarının yok edilmesi ile ilgili iyimser bir hava yaratmaktadır. Ancak içinde bulunduğumuz dönemde hâkim olan küreselleşme olgusunun yarattığı çok boyutlu değişimler göz ardı edilerek böyle bir iyimserliğe kapılmak hayatın gerçekleriyle uyumlu bir yaklaşım tarzı değildir. Çalışmamız özörlölük olgusunu küreselleşme sonrası yaşanan çok boyutlu değişimler içinde tartışmayı hedeflemektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZÜRLÜLÜĞÜN TOPLUMSAL BOYUTUNUN TARİHSEL SÜREÇTE İNCELENMESİ VE 1980 SONRASI GELİŞMELER	11
1.1.FEODAL TOPLUM VE GELENEKSEL-AHLAKİ MODEL.....	11
1.2.KAPİTALİST TOPLUM VE MEDİKAL- TIBBİ MODEL	14
1.3.ÖZÜRLÜ SORUNLARININ SİYASALLAŞMASI VE SOSYAL MODEL...18	
1.4. ÖZÜRLÜLÜĞÜN ULUSLARARASI POLİTİKA GÜNDEMİNE GİRİŞİ VE ÖRGÜTLÜ HAK MÜCADELELERİ	22
1.5. ÖZÜRLÜLÜK ALANINDA 1980 SONRASI YAŞANAN ULUSLARARASI GELİŞMELER VE YENİ YAKLAŞIMDA BELİRLEYİCİ OLAN EKONOMİK VE SOSYAL DEĞİŞİMLER	24
1.5.1. 1980 Sonrası Gelişmeler.....	25
1.5.2. Avrupa Birliğinin Özürlüler Politikası.....	27
1.5.2.1. Ayrımcılıkla Mücadele ve Fırsat Eşitliği	27
1.5.2.2. İstihdam	29
1.5.2.3. Eğitim.....	30
1.5.2.4. Erişebilirlik	31
1.6.YENİ YAKLAŞIMDA BELİRLEYİCİ OLAN EKONOMİK VE SOSYAL DEĞİŞİMLER.....	31
1.6.1. Sosyal Politika Anlayışındaki Değişimler	33

1.6.2.Yönetişim Düşüncesi ve Minimal Devlet Eğilimleri.....	34
1.6.3.Tüketim Toplumu ve Tüketici Olarak Özürlüler.....	35
1.7. KÜRESELLEŞME ORTAMINDA İNSAN HAKLARI VE FIRSAT EŞİTLİĞİ SÖYLEMİNİN GERÇEKLEŞEBİLİRLİĞİ.....	38
1.8.ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK FIRSAT EŞİTLİĞİNDE TEKNOLOJİYE VE YASAL DÜZENLEMELERE YÜKLENEN ANLAMLARA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.....	39
1.9.KÜRESELLEŞMENİN EMEK PİYASASINDA YARATTIĞI DEĞİŞİMLER VE ÖZÜRLÜ İSTİHDAMINA ETKİLERİ	41
1.10.KÜRESELLEŞME SONRASI EĞİTİM VE SAĞLIKTAKİ PİYASALAŞMANIN FIRSAT EŞİTLİĞİNE ETKİLERİ.....	49
1.11.NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARININ ERİŞEBİLİRLİKLE İLGİLİ DÜZENLEMELERİN UYGULANABİLİRLİĞİNE ETKİSİ.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE ÖZÜRLÜLÜĞÜN DURUMU, SORUN ALANLARI VE TÜRKİYENİN ÖZÜRLÜLER POLİTİKASI	55
2.1. TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ NUFUSUN DURUMUNA AİT İSTATİSTİKİ BİLGİLER	56
2.1.1.Eğitim Düzeylerine Ait Bilgiler	56
2.1.1.1. Bedensel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri	58
2.1.1.2. Görme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri.....	59
2.1.1.3. İşitme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri	61
2.1.1.4. Dil ve Konuşma Özürlülerin Eğitim Düzeyleri	62
2.1.1.5. Zihinsel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri.....	63
2.1.2. Yaş Durumuna Ait Bilgiler.....	64
2.1.3. Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumuna Ait Bilgiler.....	66
2.1.4.Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma ve Tedavi Olma Durumuna Ait Bilgiler.....	69
2.1.5.İstihdama Ait Bilgiler	71
2.1.6.Erişebilirlik Durumuna Ait Bilgiler	72

2.2.ÖZÜRLÜLER KANUNU'NUN AMACI VE GENEL İLKELERİ.....	74
2.3. TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜLER POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER.....	75
2.3.1. İstihdam Politikalarında Yaşanan Değişimler.....	75
2.3.2. Eğitim Politikasında Yaşanan Değişimler.....	77
2.3.3. Erişebilirlik Politikalarında Yaşanan Değişimler	77
2.3.4. Özürlü Bakım Hizmetlerine İlişkin Politikalardaki Değişmeler.	78
2.3.5. Özürlülere Yönelik Sosyal Harcamalardaki Değişimler	78
2.4.YENİ KANUN VE POLİTİKALAR SONRASI GELİLEN DURUM	80
2.4.1.Özürlü İstihdamında Geline Durum.....	80
2.4.2.Erişebilirlikte Geline Durum.....	86
2.4.3.Eğitimde Geline Durum	88
2.5.TÜRK TOPLUMUNDA ÖZÜRLÜ ALGISI VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDA TEMSİL BİÇİMİ	90
2.5.1.Türkiye'de Özürlü Algısı	90
2.5.2. Özürlülüğün Medyadaki Temsili	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKÇA.....	100
ÖZET	111
ABSTRACT.....	113

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ADA** : Americans with Disabilities Act - Sakat Amerikalılar Yasası
- BM** : Birleşmiş Milletler
- DB** : Dünya Bankası
- DDK** : Devlet Denetleme Kurulu
- DPDB** : Devlet Personel Daire Başkanlığı
- ILO** : Uluslararası Çalışma Örgütü
- IMF** : Uluslararası Para Fonu
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- SGK** : Sosyal Güvenlik Kurumu
- SHÇEK** : Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLOLAR

Tablo 1	: Özürlülük Modelleri.....	22
Tablo 2	: Özürlü Nüfusun Özür Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı%.....	58
Tablo 3	: Genel ve Engelli Nüfusta Eğitim Durumu%.....	59
Tablo 4	: Bedensel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%.....	61
Tablo 5	: Görme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%.....	62
Tablo 6	: İşitme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%	63
Tablo 7	: Dil ve Konuşma Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%..	64
Tablo 8	: Zihinsel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%.....	65
Tablo 9	: Genel ve Özürlü Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	67
Tablo 10	: Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ve Zihinsel Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumu %.....	69
Tablo 11	: Süreç Hastalığı Sahip Olan Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumu %.....	69
Tablo 12	: Özürlü Nüfusun Kurum ve Kuruluşlardan Beklentileri%.....	70
Tablo 13	: Ortopedik Özürlülerin Tedavi Olma Durumları%.....	71
Tablo 14	: Görme Özürlülerin Tedavi Olma Durumları%.....	72
Tablo 15	: İşitme Özürlülerin Tedavi Olma Durumları%.....	72
Tablo 16	: Dil ve Konuşma Özürlülerin Tedavi Olma Durumları%.....	72
Tablo 17	: Zihinsel Özürlülerin Tedavi Olma Durumları%....	72
Tablo 18	: Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ve Zihinsel Özürlü Nüfusun İş Gücüne Katılım Oranları %.....	73
Tablo 19	: Süreç Hastalığı Sahip Olan Nüfusun İş Gücüne Katılım Oranları %.....	74
Tablo 20	: İstihdam Edilen Özürlü Memurların Özür Grupları, Özür Oranları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı%.....	83
Tablo 21	: Katılımcıların Özürlü Tanımları %(Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Araştırması%	93

GİRİŞ

Ülkemizde özürlülük olgusuna sosyal bilimler açısından bakan akademik çalışma yok denecek kadar azdır. Konu genellikle tıp, sosyal hizmet ve rehabilitasyon alanlarının gündeminde yer almaktadır. Hâlbuki özürlülük ekonomik, siyasal ve sosyal boyutları olan bir konu olması sebebi ile ekonomi, sosyoloji ve özellikle siyaset bilimi alanlarıyla doğrudan ve güçlü biçimde ilişkilidir. Şöyle ki; Birleşmiş milletler kalkınma programı (UNDP) verilerine göre dünyada 650 milyon özürlü insan bulunmaktadır. Özürsümler eğitim, istihdam, yoksulluk, erişilebilirlik gibi birçok sorunla yüz yüze kalmaktadırlar. Bu insanların ailelerini de dikkate alırsak çok daha büyük bir kitlenin özürlülük olgusundan doğan sorunlardan etkilenmekte olduğunu görürüz.¹ Bu sorunların çözümü ise gerek merkezi gerekse yerel otoritelerce doğru politikaların üretilmesine ve üretilen bu politikaların hayata geçebilmesi için toplumda gereken davranış değişikliklerinin yaratılmasına bağlıdır. Bunları yapabilmek de sorunların kaynaklarını ve tarihsel süreç içindeki gelişimlerini sosyal ve ekonomik perspektiften tahlil etmeyi ve sonra bu tahlillerden siyaset bilimi açısından anlamlı sonuçlar çıkarmayı gerektirmektedir. Çalışmamızla öncelikle Türkiye siyaset bilimi literatüründeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sunmayı amaçlamaktayız.

Özürlülük insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmasına rağmen özürsümlerin algılanış biçimleri, onlara yönelik tanım, söylem ve politikalar zaman içinde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın toplumların geçirdikleri ekonomik ve sosyal değişimlere paralel biçimde geliştiği görülmektedir. Tarihsel süreç içinde feodal toplumlar, Kapitalist toplumlar ve günümüzün

¹ Selda Çağlar, Engelli Hakları Sözleşmesinde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiyenin Uyum, Sorunu, **Türkiye Barolar Birliğı(TBB) Dergisi**, Sayı :96, 2011 s.150

küreselleşme ve neoliberalizm ortamında hüküm süren sanayi sonrası toplumlar kendi ekonomik ve sosyal yapılarına uygun özürle tanımlanma söylemleri ve politikaları geliştirmiş ve geliştirmektedirler. Feodal toplumlarda özürle tanımlanma geleneksel bir yaklaşımla mistik ve dini öğretilerle açıklanmıştır. Bu öğretilerde konu genellikle lanetlenmişlik, ilahi ceza ya da sabırla katlanılması gereken bir sınav olarak görüldüğünden özürle bireyler dışlanma (hatta öldürülme) veya merhamet duygusuyla himaye edilme tepkileri ile karşılaşmış ve toplumda diğer bireylerle eşit olmayan bir konuma sahip olmuşlardır.² Diğer taraftan bu dönem üretim yapısı ve mekânsal olanakları itibarıyla özürle tanımlananların toplumda var olabilmeleri için daha sonraki dönemlere kıyasla daha elverişlidir. Üretim ve tüketimin aile içinde yapılması nedeni ile özürle bireyler yapabildikleri oranda üretime katılabilmişler, aileleri tarafından bakılmışlar ve toplumun içinde yaşayabilmişlerdir.³

Kapitalist toplumlarda ise fabrika düzenine hâkim olan üretim tarzının sağlam bedeni üretim içinde yer alabilmek için ön koşul haline getirmesi nedeni ile üretimin tamamen dışına itilmişler, ev ve iş yeri ayrımının ortaya çıkmasının getirdiği yeni durumda bu iş için oluşturulmuş özel kurumlarda bakılmışlardır. Bu yapı özürle tanımlananları ekonomik olarak dezavantajlı konuma getirdiği gibi onları toplumdaki diğer bireylerden soyutlayarak ciddi sosyal sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Yaşanan sosyal sorunların en önemlilerinden biri bugünde mücadele edilen önyargılardır.⁴

Kapitalizmin toplumsal ve ekonomik yapısında çalışmaya atfedilen önem nedeniyle çalışabilenlerin normal, çalışamayanların ise anormal olarak

² David L. Braddock, Susan L. Paris, "Sakatlığın kuramsal Tarihi", **Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler : DikmenBezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.111.

³ Sibel Yardımcı "Sakatlık Mekan ilişkisi üzerine" Birgün Gazetesi / Kent ve Yaşam 3 Mayıs 2010.

⁴ Michael Oliver , "Sakatlık ve kapitalizmin Yükselişi",**Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul ,Koç Üniversitesi Yayınları,2011 s. 209-224.

kategorize edilmeleri özürülülerin feodal toplumdan gelen ikincil durumlarının sürmesine neden olmuştur. Bu dönemde güçlü olan liberal faydacı felsefe özürülülüğün anlamlandırılmasında dinin ve mistisizmin yerini almıştır. Bunun sonucunda anormallerin normalleştirilmesi düşüncesi ön plana çıkarılmış tıp ve rehabilitasyon bilimlerinin uzman kadroları tarafından hastalığın yada Özürülülüğün tıbbi açıklamasına odaklanan yaklaşımlar geliştirilmiştir.⁵

Literatürde tıbbi – medikal model olarak bilinen bu yaklaşımların özürülülüğü önleme ya da tedavi etmekteki başarıları yadsınmamakla birlikte modelin kökeninde yatan liberal faydacı normalleştirme düşüncesi özürülüler açısından çok ciddi güçlüklerle kaynaklık etmiştir. Örneğin meseleye tıbbi yaklaşımın uç noktalara taşınması sonucu bazı dönemlerde tüm toplumun normalleştirilmesi ve özürülülük olgusunun yok edilmesi adına özürülülerin yaşam haklarına sistematik saldırılarda bulunulması anlamına gelen öjenizm (soy temizleme) ideolojisi gündeme gelmiştir.⁶

Tıbbi yaklaşımların olumsuz yönleri sadece öjenizm gibi aşırılık durumları ile de kalmamaktadır. Bu yaklaşımlar genel olarak özürülü kişiye hasta ve pasif insan rolü vermekte, özürülülük olgusundaki sosyal engelleri ve meselenin politik yanını göz ardı etmektedir.⁷ Ancak dünyadaki ekonomik ve sosyal değişimler zaman içinde özürülülüğün sosyal yanını da gösterecek, salt tıbbi açıklamalara eleştiriler getirilecek ve konu politika ve örgütlü mücadele alanına taşınacaktır.

Bu süreç ana hatları ile şu şekilde ilerlemiştir. II. Dünya savaşı sonrasında dünyada özürülü nüfusun önemli bir artış göstermesi özürülülük

⁵ Michael Oliver, “Sakatlığın ideolojik İnşası”, **Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez , Sibel Yardımcı , Yıldırım Şentürk, İstanbul ,Koç Üniversitesi Yayınları, 2011s. 229- 242.

⁶ David L. Braddock, Susan L. Paris, “Sakatlığın Kuramsal Tarihi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.139.

⁷ Carol Thomas “Sakatlık Kuramı Kilit Fikirler Meseleler ve düşünürler” **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011 s.31-46.

sorunlarını politika gündemine taşımış ve savaş sonrası dönemdeki sosyal refah devleti uygulamaları kapsamında tüm dezavantajlı kesimler gibi özürllüer de önemli kazanımlar elde etmişlerdir.⁸ 1960'larda ise dönemin toplumsal hareketlilik ortamının etkisi ile bazı Vietnam savaşı gazileri ve özürllü üniversite öğrencileri işçi hareketleri, ırkçılık karşıtlığı ve feminist hareketlerden etkilenen bir teorik alt yapı ile özürllü sorunlarını örgütlü mücadele alanına taşımışlardır.

Bu mücadelede toplumdaki ve ekonomik sistemdeki engellerin özürllüleri yoksullaştırdığı, yaşanan dezavantajların tıpkı ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi toplumdan kaynaklandığı savunulmuştur. Buna göre özürllülerin eğitim, sağlık istihdam ve sosyal hayata katılım gibi temel haklardan mahrum kalmasının nedeni bireyin eksikliği değil toplumun "normal" bir beden fikrine göre örgütlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla değişmesi gereken bedenler değil toplumun örgütlenmesidir.⁹ Özürllü sorunlarını kişisellikten politikliğe taşıyan bu sosyal model perspektifi toplumdaki tüm dezavantajlı kesimlerle birlikte özürllülerin de Sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesini ve istihdam, eğitim, sağlık gibi temel alanlar başta olmak üzere tüm toplumsal yaşam alanlarının özürllüler için ulaşılabilir olmasını hedefler.¹⁰

1980 sonrası ise özürllülüğün tarihsel sürecinde başka bir kırılma noktasını işaret etmektedir. Neoliberalizmin dezavantajlı kesimlere doğrudan yardımları reddeden, aktifleştirici sosyal politika anlayışının ve yönetimde öne

⁸ Fatma Gökmen, "Türkiye'de Özürllü Haklarının Gelişimi" **ÖZ-VERİ Dergisi Cilt: 4 sayı:2**, 2007, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov8/ov8makale> er erişim 16.01.2012.

⁹ Sibel Yardımcı, "Sakat Hareketleri Ve örgütlenmeleri" http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardimci.pdf erişim 12.09.2011.

¹⁰ Necla Okur, Fatma Erbil Erdugan, "Sosyal Haklar ve Özürllüler :Özürllülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme",2010, s.252 [/www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf](http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf) Erişim :24.06.2011.

çıkarılan katılımcık düşüncesinin bir gereği olarak dünyada özürllük politikalarında insan hakları, topluma eşit düzeyde katılım, ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliği gibi kavramları öne çıkaran bir anlayışın benimsendiği görölmektedir.¹¹

Bu yaklaşımlar özürllüğün sosyal modeli adı altında sunulsa da insan hakları anlayışı bakımından özürllü hakları hareketince ortaya konan sosyal modelden farklıdır. Özürllü hakları hareketi sosyal ve ekonomik hakları da içeren geniş bir eşitlik talebi ile ortaya çıkmışken, günümüzdeki yaklaşım daha çok birinci kuşak insan hakları temelinde oluşturulmuştur. Bu anlayışta eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin giderek piyasalaşması, sosyal haklardaki gerilemeler, emek piyasasında artarak devam etmekte olan rekabetçi yapı gibi özellikler göz ardı edilerek tam katılım ve eşitliğin hayata geçebilmesi için teknolojik gelişmeler ve yasal düzenlemeler yegane araç olarak vurgulanmaktadır.¹²

Bu çalışmanın amacı bu tarihsel süreci ortaya koymak ve sanayi sonrası topluma geçişin miladı kabul edilen 1980 sonrası dönemde özürllük tanım, söylem ve politikalarındaki bu değişimin ekonomik ve sosyal yapıyla ilişkilerini kurmaktır. Özürllülerin eğitim, istihdam, yoksulluk gibi birbirlerine neden- sonuç ilişkisi ile bağlı sorunlarının yeni politikalardan ne şekilde etkilendiği, fırsat eşitliği söyleminin neoliberal ekonomi ve küreselleşme içinde ne ölçüde hayata geçtiği sorularına cevap aranırken, bahsedilen yeni anlayışın olumlu ve olumsuz yönleri akademik bir tarafsızlıkla incelenecektir.

¹¹ Necla Okur, Fatma Erbil Erdugan a.g.k, s.254

¹² Necla Okur Fatma Erbil Erdugan a.g.k, s.247

TEZ PLANI

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yukarıda ana hatları ile sunduğumuz tarihsel sürecin incelenmesi derinleştirilecek ve söz konusu süreç içinde 1980 sonrası *uluslararası* gelişmeler ile yaklaşımlar bunları belirleyen ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte tartışılacaktır. Ayrıca bu bölümde özürlülük ile ilgili yeni yaklaşımların merkezinde yer alan söylem ve politikaların küreselleşme ve neoliberalizm ortamında ne derece hayata geçirilebileceği sorgulanacaktır. İkinci bölümde ise bu çerçevede bir Türkiye incelemesi gerçekleştirilerek konunun somutlaştırılması hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMA TEKNİĞİ

Tezin referans verdiği bilgilerin elde edilmesi için Literatür taraması tekniğini kullanan bir araştırma süreci izlenmiştir. Bu süreçte Özürlülük olgusu hakkındaki tarihsel ve kavramsal bilgilerin elde edilmesi için konuyla ilgili yazılmış kitap, tez, akademik makale, süreli yayın ve bazı sempozyumlarda sunulmuş bildirilere başvurulmuştur. 1980 sonrası dönemde uluslararası kurumların konuya yaklaşımlarının belirlenmesi ve bu yaklaşımlara sebep olan sosyal ve ekonomik değişimlerin ortaya konabilmesi için ise bahsedilen kaynaklara ek olarak uluslararası kurumların ve ilgili devlet kurumumuzun internet sitelerinde araştırma yapılmış, bu yolla uluslararası sözleşme ve temel dokümanlara ulaşılmıştır.

Türkiye incelemesinde kullanılan istatistiki bilgilerin büyük bir kısmı ülke genelinde yapılmış en kapsamlı araştırma olan “Türkiye Özürllüleri Araştırması” (TÜİK, 2002)’nin temel göstergelerinden ve söz konusu araştırmanın ikincil analiz raporlarından elde edilmiştir. Bunun dışındaki veriler; “İşgücü piyasasının Özürllüleri Açısından Analizi” (Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011), “Özürllülük Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi”, (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010), “Türk Toplumunun Özürllülüğü

Nasıl Anladığının Belirlenmesi” (Özürü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü) ve “Özürürlüğüün Medyada Temsil ediliş Biçimini Belirleyen Kalıp Yargıların (steriotiplerin) Ortaya Konması” amaçlarıyla yapılmış olan araştırmalardan temin edilmiştir. Bunların yanı sıra 1999, 2005, 2009 tarihlerinde ilgili devlet kurumunca düzenlenen özürürlüler şuralarının genel görüşme tutanakları ve komisyon raporları, Devlet denetleme kurulunun o zamanki adı ile Özürürlüler İdaresi Başkanlığı şimdiki adı ile Özürürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün faaliyetlerine ilişkin 2009 tarihli denetleme raporu gibi resmi belge ve raporlar incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Özürürlük doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerin çeşitli derecelerde kaybedilmesinden ötürü toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerin karşılanmasında güçlük çekme, bu sebeplerle korunma, bakım, iyileştirme danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyma olarak tanımlanmaktadır.¹³ Dünya nüfusunun yaşlanmakta oluşu süreğen hastalıkları yaygınlaştırmakta özürürlü nüfus oranını artırmaktadır. Yapılan istatistiki çalışmalar özürürlü nüfusun genellikle ülke nüfuslarının %10'u etrafında dalgalanan büyüklüklerde görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ülkemizde de bu oran %12.9'dur.¹⁴ Gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlar düzeyinde yapılan araştırmalar ise bu nüfusun başta eğitim, istihdam ve erişilebilirlik olmak üzere birçok alanda standartların gerisinde olduğunu ve bu nedenle toplum içindeki en yoksul grubu oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Zira yoksulluk günümüzde sadece gelirden yoksun olmayı ifade eden dar anlamıyla değil, kaliteli bir hayat sürmek için gereken olanaklara erişebilme yeteneğinin var olup olmasını ifade eden geniş

¹³ **Özürürlüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat**, Başbakanlık Özürürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2010, s.33.

¹⁴ Türkiye Özürürlüler Araştırması Temel Göstergeleri/
<http://www.ozida.gov.tr/araştırma/oztemelgosterge.htm> erişim:26.08.2011.

anlamıyla tanımlanmaktadır. Yapabilirlik yaklaşımı adı verilen bu yoksulluk yaklaşımı içinde özürülük önemli bir yoksulluk sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵

1980 sonrası ortaya çıkan küreselleşme ve onun yarattığı değişimler yoksulluk ve diğer sosyal problemlere karşı farklı bir bakış açısının gelişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda uluslararası kurumlar özürülük olgusuna yönelik yeni söylem ve politikalar geliştirmektedirler. Bu yeni söylem ve politikaların dönemin sosyo-ekonomik özellikleri ile birlikte yorumlanması önemlidir. Ancak bu şekilde politika yapıcılarına sağlam bir sosyal teori sunulabilir.

ARAŞTIRMA SORULARI

- 1) 1980 sonrası dönemde uluslararası kuruluşların özürülülere yönelik politikalarının yoğunlaşmasında etkili olan ekonomik ve sosyal değişimler nelerdir?
- 2) Yeni söylem ve politikalar Türkiye'ye nasıl yansımıştır?
- 3) Yeni söylem ve politikalarının küreselleşme ve neoliberal ekonomi koşullarında hayata geçirilebilme olanakları ne düzeydedir?

SINIRLILIKLAR

Hiçbir akademik çalışma konu ettiği olguyu tüm boyutları ile tarif edemez. Her çalışma üzerinde çalışılan olgunun genişliği ve çalışmanın yapıldığı ortamın özellikleri ölçüsünde sınırlıdır. Bizim çalışmamızda da yapılan tespitler ve varılan sonuçlar özürülük olgunun genişliğinden ve

¹⁵ Fatma Erbil Erdugan, "Türkiye'de Özürülü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi Ankara Keçiören Örneği", **T.C Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi**, Yayın no:50, Ankara, 2010, s.39.

ülkemizin bazı eksikliklerinden kaynaklanan sınırlılıkların etkisi altındadır. Şöyle ki; Özürlülük görme, işitme, zihinsel, ortopedik, dil ve konuşma, süreğen hastalıklar gibi gruplara ayrılması yanında bu grupların her biri de kendi içinde özelliklerine göre ayrılmaktadırlar. Her grubun özelliğine dair ayrıntılı bilgiler vermek özürlülük olgusuyla ilgili genel sonuçlar çıkarmayı engelleyecek ve bu yönüyle çalışmamızın amacına ters düşecektir.

Zamanın etkin kullanımı ve çalışmanın hacmi de düşünülerek böyle bir yol tercih edilmemiştir. Her ne kadar eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik ile ilgili verilerde perspektifin geniş tutulması ve uygulanan politikalara bazı eleştiriler getirilebilmesi amacı ile bütün özür gruplarına ait veriler sunulmuş olsa da çalışmanın geneli itibariyle özürlülük kavramı 5378 sayılı özürlüler kanununda benimsenen tanım ile sınırlandırılmış ve olguya ait genel sonuçlar çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmamız açısından bir diğer önemli sınırlılıkta ülke genelinde son yıllarda yapılmış bütüncül bir özürlüler araştırmasının olmayışdır. Bu durum daha güncel verilerin elde edilmesi ve uygulanan politikaların somut sonuçlarına dair analizler yapılmasını zorlaştırmaktadır. En son araştırma tarihinden bugüne 10 yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen verileri güncelleyen yeni bir özürlüler araştırmasının yokluğu yalnız bizim çalışmamızın değil o tarihten sonra yapılan tüm akademik çalışmaların sınırlılığıdır.

Türkiye’de özürlülerin nüfus içindeki durumu ve eğitim, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik, erişebilirlik gibi temel ihtiyaçlarına ait karşılaştırmalı veriler içeren bir araştırma gerektirdiği mali kaynak, zaman ve uzmanlık sebebiyle ancak TÜİK gibi bir kurumun yürütebileceği çaptadır. Bu nedenle yüksek lisans tezi seviyesindeki bir çalışmanın bu sınırlılığı tamamen aşması imkânı bulunmamaktadır. Ancak İstihdam, eğitim, toplumsal algı, kitle iletişim araçlarında temsil ediliş biçimi gibi konularda yakın zamanda yapılmış

araştırmalardan alınan güncel verilerle bu kısıtlılık kısmen aşılmaya çalışılmıştır.

TEZİN KAPSAMI

Tez zrllk olgusunun geçirdiği tarihsel sürecin oluşturduğu arka plan çerçevesinde 1980 sonrası söylem ve politikalara yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda bu politikaların küreselleşme ortamındaki gerçekleştirilebilirliği Türkiye özelinde tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZÜRLÜLÜĞÜN SOSYAL BOYUTUNUN TARİHSEL SÜREÇTE İNCELENMESİ VE 1980 SONRASI GELİŞMELER

1.1. FEODAL TOPLUM VE GELENEKSEL-AHLAKİ MODEL

18.yüzyıldan önce bozukluk ya da takip eden bir özürlülük olduğunda dinsel öğretilere, geleneksel doğaüstü inanışlara ve eski çağlardan gelen efsanelere bağlanarak açıklanmaya çalışılırdı. Özürlü insanın doğaüstü bir varlıkça (tanrı, cin, şeytan) sınanmak için veya içinde bulunduğu ahlaki çöküntü ve işlediği günahlar nedeniyle cezalandırılmak için o duruma getirildiği inancı yaygındı.¹⁶ Özürlülük literatüründe geleneksel ya da ahlaki model olarak nitelendirilen bu yaklaşımlar temelini mitolojiden ve kutsal kitaplardan almaktadır.

Kutsal kitaplarda günah işleyenlerin özürlülükle cezalandırılacağına dair bölümler bulunmakla birlikte topluma özürlerini koruyup kollama görevi de verilmiştir. Örneğin İncil'de, özürlülüğün kişinin daha önceki yanlış davranışları sonucu oluştuğuna dair metinlere sıkça rastlanmaktadır. Eski Ahid'de (The Old Testament) "ahlaksız insanlar Tanrı tarafından kör edilecektir" denmektedir. Bu geleneklere Yeni Ahid'de de (The New Testament) devam edilmektedir. Mattew'un kitabında İsa'nın elleri ayakları titreyen bir adamı, günahlarının affedildiğini söyledikten sonra iyileştirdiği anlatılmaktadır.¹⁷ Bunun yanında Eski ahitte "sağıra lanet etmeyecek, körün

¹⁶ Colin Barnes, Bağımsız Yaşam, Politikalar ve İngiltere'nin Politikası : Sosyal Model Tanımı , Çeviren: Bahar Uğurlu, ÖZ-VERİ Dergisi, Cilt :3 Sayı :1 ,2006, s, 639-646.

¹⁷ Çağrı Doğan, "Postmedernizmin Sakatları: Engelliler", **Sosyalist Birikim Dergisi** , Sayı:229 ,2008, s.36-44.

önüne engel koymayacaksın, körlerin yoldan çıkmalarına da sebep olmayacaksın” emiri yer alır.¹⁸

Görüldüğü gibi dinlerin konuya bakışı cezalandırmacı ve himayeci yaklaşımları birlikte barındırmaktadır. Toplumsal ilişkilerde dinin ağırlığının en fazla olduğu dönem olan ortaçağda bu iki yaklaşımın birlikte var olduğu görülmektedir. Bu çağda zihinsel özürlü, akıl hastası ve epilepsili birçok insan cadı olmakla suçlanarak engizisyon mahkemelerince idam edilmiş, yine bu çağda bu yolla günahların affettirilebileceği ve cennetin hak edilebileceği düşünülerek özürlülere yardım dinsel bir görev sayılmıştır. Bu anlayışla kilise ve loncalar manastırlar içinde özürlülere özel koruma alanları oluşturmuşlardır.¹⁹

İster cezalandırmacı ister himayeci olsun geleneksel yaklaşımların ortak yönü ise özürlü bireyin toplumda diğer bireylerle eşit bir konumda olamamasıdır. Gerek lanetlenmiş ve cezalandırılmış sayılan bireye karşı duyulan korku ve korunma hissi, gerekse himaye etme ve himaye edilme ilişkisinin bireyler arasında yarattığı hiyerarşi özürünün toplumdaki diğer bireylerle eşit ilişkiler kurmasını engellemiştir. Özürlüler kaçılması gereken insanlar ya da doğal dilenciler olarak algılanmışlardır.

Hem batıda hem de doğuda dilencilikle ilgili çıkarılan fermanlarda sağlam kimselerin dilenmesini yasaklayan hükümler yer almış ise de metinlerde özürlülerle ilgili hükümler bulunmamaktadır.²⁰ Bu durum özürlülerin toplumsal konumunu gösteren önemli bir işarettir. Davis ve Barnes’ın belirttikleri gibi, belirli bir toplum ya da belirli bir sosyal bağlam içinde kültürel olarak gömülü söylemler, özürülülüğün baskılanıp/etiketlenen

¹⁸ David L. Braddock, Susan L. Paris, “Sakatlığın kuramsal Tarihi” , **Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.10.

¹⁹ Mağdule Demircioğlu, **Üretim Sürecinde Sakat Emeği**, Kibele yayınları 2010, s.63.

²⁰ Mağdule Demircioğlu, a.g.k ,s.141.

yaşantısını inşa etmektedir ve bu şekildeki inşaaalar da özürllülüğün sosyal yapı ve pratikler içerisinde yorumlanmasını sağlamaktadır.²¹ Bu bağlamda dinsel temelli geleneksel yaklaşımlar özürllülüğe dair bugün dahi var olan yargıların şekillenmesinde etki yapan derin kültürel izler bırakmıştır.

Dinin ortalama insanın yaşamındaki önemi ve dinsel öğretilerin kuşaktan kuşağa aktarılan güçlü değerler oldukları düşünülürse bu kültürel izlerin derinliği daha iyi anlaşılır. Öyle ki, özürllülük olgusunun ele alınışında tarihin her döneminde değişik toplumsal formasyonlar içinde dahi olsa dinsel öğeler etkili olmaktadır.²² Bunun içindir ki özürllülüğün atasözlerinde, edebi eserlerde, yazılı ve görsel medyada temsil edilmiş biçiminde dinsel geleneksel yaklaşımın yansımalarını görmek mümkündür. Bu yaklaşımların etkisi bu kanallarla günümüze kadar gelmiştir.

Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış olan ve ilerleyen bölümlerde tekrar değineceğimiz “Özürllülüğün Medya’da Temsili” araştırması özürllülerin kitle iletişim araçlarında temsil edilmiş biçimlerini belirleyen kalıp yargıları ortaya koymuştur. Bunlar içinde en başta yer alanlar özürllüleri uğursuz günahkar kişiler olarak ya da acınası zavallılar olarak gören kalıp yargılardır.²³ Bu kalıp yargıların eseri olarak romanlarda ve filmlerde kötü karakterler vücut kusurlarına sahip, çirkin tipler olarak betimlenmekte veya kötülüklerinin cezasını sakat kalarak çekmektedirler. Televizyon dizilerinde özürllünün acıma duygusu uyandıran, yoksul, aciz, yardıma muhtaç veya sınındığı düşüncesi ile durumunu kabullenmiş bir karakter olarak çizilmesi de yine bu kalıp yargıların ürünüdür.²⁴

²¹ Aktaran: Esra Burcu, “Özürllülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel Ve Sosyal Söylemleri“, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23 Sayı:2, 2006, s.70.

²² Mağdule Demircioğlu, a.g.k, s.61.

²³ Medyada Özürllülüğün olumlu sunumu <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/337/medya> Erişim 10.08.2011.

²⁴ Ayfer Gürdal Ünal, **Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik 1969-2009**, Evrensel Basım Yayın,2011,s.46.

Feodal dönemde dinsel temelli geleneksel yaklaşımların yarattığı ve günümüzde de özürllülüğe dair önyargıların kültürel temelinde önemli bir yeri olan eşitsiz toplumsal konumlandırmayı bir tarafa koyarsak bu dönem üretim ilişkileri ve mekânsal olanaklar itibariyle özürllülerin toplum içinde yaşayabilmeleri için sonraki dönemlere kıyasla çok daha elverişlidir. Toprağa dayalı üretimin hâkim olduğu yapıda hıza gerek duymayan, işin başlangıç ve bitiş zamanının çalışanın inisiyatifinde olduğu ve işlerin çok yüksek bedensel ve zihinsel kapasiteye ihtiyaç göstermeyecek kadar basit olduğu bir çalışma düzeni vardır. Bu düzende özürllüler yapabildikleri ölçüde üretime katılabilmektedirler.²⁵

Ayrıca feodal dönemde pazar için üretim olmadığından ev ve iş yeri ayrımı da ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle özürllü bireylerin bakımı evde aileler tarafından yapılmaktadır. Bahsi geçen dönemde özürllüler için kolaylaştırıcı olan önemli bir etkende alanlardır. Toplumsal hayatın köy kasaba gibi küçük birimlerde, dar alanlar içinde yaşanıyor oluşu nedeniyle özürllüler o dönemde bugün yaşadıkları erişim sorunlarını yaşamamaktaydılar.²⁶

1.2. KAPİTALİST TOPLUM VE MEDİKAL- TIBBİ MODEL

Geleneksel-ahlâkî modelin dışında özürllülere ilişkin tutumların gözlenmesi noktasında anlam kazanan bir diğer önemli yaklaşım ise tıbbî-medikal modeldir. Bu modelin odak noktasını özürllülük ya da bir başka tabirle özürllü insanların fizikî ve biyolojik durumu oluşturmaktadır. Ayrıca, tıbbî model, özürllülüğü daha sonra bireyin normal yasama dönebileceği ya da mümkün olduğunca yaklaşabileceği, onarılabilir, daha da önemlisi onarılması

²⁵ Fatma Erbil Erduğan, Necla Okur, a.g.k, s.248.

²⁶ Sibel Yardımçı, "Sakatlık- mekan ilişkisi üzerine", Birgün Gazetesi /Kent ve Yaşam 3mayıs 2010

gereken bir durum olarak görmektedir.²⁷Bu yaklaşım tarzı feodaliteden kapitalizme geçişle birlikte ortaya çıkmıştır.

18. Yüzyıldan itibaren toprağın ve tarımın ticarileşmesi ve sanayileşmenin başlaması, aydınlanmacı ve liberal faydacı felsefenin gelişmesi kapitalizmin dayandığı makineyi baz alarak, aklın denetimi altında arızalanmadan işleyen bir beden fikrini geliştirecek ve bedenin sakatlıkları tamir edilmesi gereken bir makine arızası olarak; sakatlar da, tamir edilemediği durumlarda hurdaya çıkarılan makineler olarak görülecektir.²⁸

Özürülük olgusunun tarihsel gelişimini üretim ilişkileri bağlamında inceleyen çalışmalarda genel kabul gören görüşe göre özürülülerin yaşadığı dezavantajlı durum her dönemde var olmakla birlikte kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimiyle beraber keskinleşmektedir. Bu keskinleşmeyi yaratan etken ise ücretli emeğin ortaya çıkışıdır. Önceki kısımda belirtildiği gibi feodal dönemde toprağa bağlı üretim ilişkisi egemen olduğundan henüz kurumlara kapatılmamış ve aileleri ile birlikte yaşamakta olan özürülüler hane ekonomisine yeterli olabildikleri ölçüde katkıda bulunabiliyorlardı.

Kapitalizm ise toplumsal mekânı, feodaliteye özgü koşullardan bambaşka bir şekilde şekillendirmiştir. Ücretli emek ücretsiz emekten formel olarak, çalışma mekanı da haneden fiziki konumu itibariyle ayrılmıştır. Yeni çalışma mekânları-fabrika, maden, demir döküm atölyesi, tersane, demiryolu-belirli bir verim düzeyini yakalayan emekçilere ayrılırken, çalışmayan kesimler ev içine veya yeni kapatma kurumlarına mahkûm olmuştur.²⁹ Bu dönem aynı zamanda burjuvaziye özgü çalışma ahlakının çalış(a)mayan

²⁷ Serhat Özgökçeler ve Yusuf Alper, "Özürülüler Kanununu Tıbbi Medikal Modelden Sosyal Modele geçiş Sürecinde Yeniden Düşünmek", 2011 ,s.173/

<http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/kp572.pdf>

²⁸ Çağrı Doğan, a.g.k, 2008, s.36-44.

²⁹ Sibel yardımcı, "Sakatlık ve Mekan İlişkisi Üzerine", Birgün gazetesi/Kent ve Yaşam, 3 Mayıs 2010 .

kesimleri damgaladığı dönemdir. Damgalanma özürlü kesim içinde geçerli olmuştur.

Russell bunu şöyle ifade eder; “Sakat insanların ezilmesinin nedeni kapitalist sistemin getirdiği sınırlamalarda aranmalıdır. Ekonomide üretim araçlarına sahip kesim, standart (daha fazla sömürülebilir) işçi bedeni formuna uymayacak şekilde sakatlıkları olan bedenleri toplumsal sakatlıkla yaftalar”.³⁰

Bugün sağlam bedenliler ve özürülüler arasında var olan normal-anormal kategorileri bile bu yaftalamanın sonucudur ve ücretli emek piyasası ölçüleri ile oluşturulmuştur. Çalışabilen birey üretici ve normal, çalışamayan ise tüketici ve anormaldir.³¹ Toplumun faydası için anormallerin mümkün olduğunca normalleştirilmesi gerekmektedir. Normalleştirilemeyenler ise bakım evi ve benzeri kurumlar vasıtası ile toplumsal sistemin dışında tutulacaklardır.³²

Tıbbi-medikal model faydacılık düşüncesinin bir ürünüdür. Kapitalist sistem faydacılık düşüncesinde ileriye giderek tüm toplumun normalleştirilmesi ve özürülülük olgusunun yok edilmesi adına özürülülerin yaşam haklarına sistematik saldırılarda bulunan öjenizm (soy temizleme) ideolojisini de ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıktığı dönemde birçok bilim adamı ve entellektüelin savunuculuğunu yaptığı bir ideoloji olan öjenizm bugün dahi halk sağlığı ve kürtaj gibi konular vesilesi ile tartışılmaktadır.³³

³⁰ Marta Russell, “ Sakatlık ve kapitalizm“
<http://www.sakatlikcalismalari.net/sakatlik-ve-kapitalizm.html> erişim: 14.01.2012.

³¹ Mağdule Demircioğlu, a.g.k, s.74.

³² Lennard j. Davis , “Normalliğin inşası: on Dokuzuncu yüzyılda Sakat Bedenin İcadı”,
Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011 s.187-209.

³³ Marsha Saxton, “Sakat hakları ve Elemeci Kürtaj”,
<http://www.sakatlikcalismalari.net/sakat-haklar-ve-secici-kurtaj.html> , erişim:14.01.2012

Öjenizmin en geniş çaplı uygulamaları Hitler faşizmi döneminde görülmüş ve çoğunluğu zihinsel özürlü olan birçok özürlü toplama kamplarına götürülerek tıbbi çalışmalarda kobay olarak kullanılmıştır.³⁴ Kapitalizmin felsefi ve düşünsel temeli olan liberal faydacılıktan beslendiğini belirttiğimiz öjenizm özürlülük olgusuna tıbbi yaklaşımın en marjinal ifadesidir. Ancak kapitalist toplumun özürlülük olgusunu tıbbileştirmesi düşünsel ve felsefi temeller yanında maddi temellere de dayanmaktadır. Bu maddi temellerin en başta geleni özürlülerin normalleştirilmesinin tıp ve rehabilitasyon bilimlerinin uzman kadroları başta olmak üzere birçok kişiye istihdam yaratacak çok geniş bir hizmet sektörü kuracak olmasıdır. Böylece özürlüler özne olarak dışlandıkları kapitalist üretim ilişkilerinin nesnesi durumuna gelmektedirler.³⁵

Tıbbileşmenin bir diğer maddi temeli de toplumdaki paylaşım problemidir. Stone toplumda çalışma ve ihtiyaç temelli iki tür paylaşım biçimi olduğundan bahseder ve kapitalist düzende özürlülerin çalışamayan kesim olarak ihtiyaç temelli paylaşımına tabi olduğunu anlatır. Bu durumda çalışamazlık durumunun tespiti yani kimin özürlü sayılarak ihtiyaç temelli paylaşım kapsamına gireceğinin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu da özürlülüğün objektif kriterlerle ölçülmesini zorunlu kılmaktadır. Bunu yapabilecek yetkinliğe sahip tek grup ise tıp biliminin uzman kadrosudur.³⁶ Özürlülüğün ağırlıklı olarak tıbbi bir yaklaşımla değerlendirilmesinde ve weberyen anlamda bürokratikleşmesinde paylaşım problemi ekseninde işleyen bu mekanizmanın payı büyüktür. Bu mekanizmanın özürlülük olgusunu bürokratikleşmesi³⁷ gerek sosyal yardım kurumlarının oluşumunda gerekse özürlü hizmetlerinin diğer alanlarında kendini göstermektedir.

³⁴ David L. Braddock, Susan L. Paris, "Sakatlığın Kuramsal Tarihi", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.142.

³⁵ Mağdula Demircioğlu, a.g.k, s.81.

³⁶ Aktaran: Michael Oliver, "Sakatlık ve kapitalizmin Yükselişi", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.221.

³⁷ Özürlülüğün Bürokratikleşmesi ile kastedilen özürlülüğü ölçmek için somut kriterler konulması ve özürlülük etrafında bir tıp ve sosyal yardım bürokrasisi oluşmasıdır.

Görüldüğü üzere kapitalist toplum özrürlülük olgusu ile özrürlüyü normalleştirme ya da sınıflandırma üzerinden ilgilenmiştir. Yani sorunu kişisel bir sorun gözü ile görmüştür. Burcu'nun belirttiği gibi medikal tıbbi modelde hastalığın ve "sakatlığın" tıbbi açıklaması üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşımda özrürlü bireylerin yaşam alanlarında karşılaştıkları sosyal ve çevresel engellemeler ve bu bağlamda politikleşerek organize olmaları dikkate alınmamıştır.³⁸ Özgökçeler ve Alper'e göre Medikal/ tıbbî model özrü/engeli olan bir insanın rahatsız ya da hasta birisi gibi davranmasını ister; yani bir "hasta insan rolü" oynamasını varsayar. Bilindiği gibi, hasta rolü de özrürlü insanı bağımsızlıktan, insan kişiliğinin temel özelliği olan kendi hayat meselelerini kontrol edebilme yetisinden mahrum bırakmaktadır.³⁹ Medikal modelin özrürlülüğe biçtiği bu rol yüzünden kapitalist toplumda özrürlüler hayatları ilgili kararların alınma süreçlerinden dışlanmışlardır.

Özrürlü sorunları kamuda ve konuyla ilgili kurulan dernek vakıf gibi organizasyonlarda özrürlü olmayan insanlara bırakılmıştır. Bundan dolayı medikal modeli eleştirenler "Özrürlüler hakkında özrürlüler olmadan asla" sloganı ile ortaya çıkmışlardır.⁴⁰

1.3. ÖZÜRLÜ SORUNLARININ SİYASALLAŞMASI VE SOSYAL MODEL

Özrürlü hakları hareketi feminist hareketi örnek almış ve teorik alt yapısından önemli ölçüde beslenmiştir. Feminist hareketin, kadınların ekonomi ve toplumdaki dezavantajlarına yönelik olarak bedenleri (biyolojik cinsiyeti) değil toplumun bedenlere yüklediği anlamları ve bu anlamlara göre dağıtılan toplumsal rolleri (toplumsal cinsiyeti) öne çıkaran açıklamaları

³⁸ Esra Burcu, a.g.k, 2006, s.36.

³⁹ Serhat Özgökçeler ve Yusuf Alper, "Özrürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** cilt:1 sayı:1, 2010 s.37.

⁴⁰ Jerry Alan Winter "Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özrürlü Hakları Hareketinin Gelişimi" Çeviren Mehmet Ergün **Öz-veri Dergisi Cil:1, Sayı2**, 2004, s. 341-356.

özürlülük sorununu bireyin bedensel patolojisi olarak gören medikal modelin eleştirilerek yerine bir sosyal modelin önerilmesine temel teşkil etmiştir.⁴¹

Bu modele göre bireyin çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamak zorunda kaldığı özürlü/engeli, onun biyolojik doğasından çok, varlığını sürdürdüğü sosyal ve kültürel alanda, diğer insanlarla birlikte iken anlam kazanmaktadır. Doğuştan ya da sonradan kazanılmış özürlülüğün/engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı, bireyin özürlülük/engellilik durumuna yönelik tepkilerinde ve toplumun özürlü/engelli bireye bakış açısında şekillenir ki bu kültürel anlam toplumdaki topluma değişiklik gösterir.⁴²

Sosyal modelin şekillenmesinde etkili olan bir diğer düşünce akımı da marxizmdir. Karl Marx'ın toplumsal ilişkilerin tarihsel gelişimini üretim süreçlerindeki değişimlerle açıkladığı tarihsel materyalizm yaklaşımı bireyin koşulları ile toplumun koşulları arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sosyal model Karl Marx'ın ve Antonio Gramsci'nin çalışmalarıyla temeli atılan ve Vic Finkelstein'in, Brendan Gleeson'un çalışmalarında belirtilen özürlülüğün sosyal yaratımının kapsamlı materyalist açıklamasının geliştirilmesine olanak vermiştir.⁴³

Sosyal modelde eksiklik ve özürlülük kavramları birbirinden ayrılmaktadır. Bu ayrım literatürde; yeti yitimi ve sakatlık şeklinde de ifade edilmektedir. Buna göre eksiklik yada yeti yitimi bedensel bir özellik, özürlülük yada sakatlık ise bütün ekonomik sosyal ve siyasal yapıların toplumun çoğunluğunun sahip olduğu bir "normal" beden fikrine göre örgütlenmesinin ve eksiklikleri dikkate almamasının yarattığı dezavantajdır. Bir başka deyişle

⁴¹ RoseMarie Garland-Tomson, "Sakatlığın Dâhil Edilmesi, Feminist Kuramın Dönüştürülmesi", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.521.

⁴² Esra Burcu, "Türkiye'deki Engelli bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği" , **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 28, sayı:1, 2011, s.37.

⁴³ Colin Barnes, a.g.k, s.642 .

özürlülük ya da sakatlık çoğunluktan farklı olmaktan kaynaklanmaktadır. Burcu'nun belirttiği gibi özürlülüğün yaratılmasında hâkim sosyo-kültürel çevre etkindir. Bu hâkim çevreden uzaklaşmadır aslında özürlülüğe olan bakış açısını şekillendiren “özürlü olma”, bir sapmadır, marjinalliktir ve onlar yetenek kısıtlılıkları ve yetkinsizliklerinden dolayı damgalananlardır.⁴⁴

Yeti yitimi/eksiklik ve sakatlık/özürlülük arasındaki fark ABD’de pek çok sağır insanın yaşadığı Massachusetts eyaletindeki, West Tisbury ve Chilmark kasabalarında yapılan bir çalışmayla açıkça görülmüştür. Bu kasabalarda pek çok insan doğuştan sağırdır. Fakat burada herkes işaret diliyle konuştuğu için özürlü sayılmazlar ve kasabanın sosyal hayatından dışlanmazlar. Öte yandan solaklık, New York Şehrinin Şehir Konseyi binasında kanıtlandığı gibi kapı kollarının, bilgisayar farelerinin, tırabzanın, korkulukların sağ ellerini kullananlar için dizayn edildiği yerlerde bir özürlülük halidir. Fakat buradaki eksiklik, bir organın ya da bir işleyişin eksikliği hali değildir. Eksiklik; fiziksel ya da biyolojik doğuştan gelen bir durum, özürlülük ise sosyolojik bir durumdur. Hem eksikliği hem de özürlülüğü ayırtırmayı isteyen özürlü hakları hareketi, ikincisi üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁵

Özürlü hakları hareketinin en temel iddiası şudur; Özürlülük özürlerini toplumsal düzeyde sınırlandıran şeylere bağlı olarak gelişir, bu nedenle toplumsal olarak yaratılan her türlü sosyal ve fiziksel engel özürlülüğün sağlık hizmetinden yararlanmasını, eğitim almasını, bir iş edinmesini, her türlü toplumsal hizmete ulaşmasını ve bu hizmeti kullanarak bundan faydalanmasını, kısaca her türlü vatandaşlık haklarını kısıtlayarak özürünün yoksullaşmasına, güçsüzleşmesine ve özürünün toplumdan ve toplumun özüründen uzaklaşmasına neden olur. Özürlülük, politik olarak insan hakları

⁴⁴Esra Burcu, “ Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel Ve Sosyal Söylemleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23 Sayı:2, s.70.

⁴⁵ Jerry Alan Winter “Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi” ,Çeviren Mehmet Ergün **Öz-veri Dergisi Cil:1, Sayı2** 2004, s. 341-356.

sorunu haline gelen ve sosyal deęişim gerektiren dűşünsel, ideolojik ve politik bir konudur.⁴⁶

Sosyal model kuramcılarında Oliver, “sakatlık/özürlülük, yeti yitimleri/eksiklikleri olan insanları dikkate almayan ya da çok az dikkate alan ve dolayısıyla genelin katıldığı toplumsal faaliyetlerden dışlayan çağdaş bir toplumsal düzenin yol açtığı hareket kısıtlaması veya bir dezavantajdır” demektedir.⁴⁷ Bu görüş açısı feminizmin “kişisel olan politiktir” anlayışını özürlülük alanına yansıtmaktadır. Shakespeare’nin sosyal model ve İngiliz özürlü hareketi üzerine yaptığı şu değerlendirmeler bu konuda açıklayıcıdır; “Sosyal model İngiliz özürlü hareketinde iki açıdan önemlidir. Birinci önemi politik stratejiyi tarif etmesidir. Eğer yeti yitimi/eksikliği olan insanlar toplum tarafından sakat/özürlü hale getiriliyorsa, öncelik bu sakatlayıcı engellerin/bariyerlerin ortadan kaldırılması ve yeti yitimi olan insanların topluma dâhil edilmesi olmalıdır. İkinci önemi ise yeti yitimi/eksikliği olan kimselerle ilgilidir: Birden insanlar kendilerinin değil toplumun yanlış olduğunu görmüşlerdir”.⁴⁸ Tablo1 tıbbi ve sosyal model arasındaki anlayış farkının özetini sunmaktadır.⁴⁹

⁴⁶ Deniz Çağlayan, **Özürlü Haklarının Gelişimi: Merhametten Hakka**, TODAİ Yayınları, 2006.

⁴⁷ Aktaran: Carol Thomas “Sakatlık Kuramı Kilit Fikirler Meseleler ve düşünürler” **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.32.

⁴⁸ Aktaran:Mağdule Demircioğlu, a.g.k.

⁴⁹ Yıldırım, Şentürk “ Sakatlık Ve Sosyal Teori: Toplum Bilim Kuramlarındaki Normal Özneyi Yeniden Düşünmek”, T.y., s.5.

Tablo 1: Özürlülük Modelleri

Tıbbi Model	Sosyal Model
Kişisel trajedi teorisi	Toplumsal baskı teorisi
Kişisel sorun	Toplumsal sorun
Bireysel tedavi	Toplumsal eylem
Tıbbileştirme	Öz-müdahale (<i>self-help</i>)
Profesyonel egemenlik	Bireysel ve kolektif sorumluluk
Uzmanlık	Deneyim
Düzeltilme	Olumlama, tasvip
Bireysel kimlik	Kolektif kimlik
Önyargı	Ayrımcılık
Tutum	Davranış
Bakım	Haklar
Kontrol	Seçenekler
Politikalar (<i>Policy</i>)	Siyaset (<i>politics</i>)
Bireysel Uyum	Toplumsal Değişim

Kaynak: (Oliver, 2009 Aktaran Şentürk)

1.4. ÖZÜRLÜLÜĞÜN ULUSLARARASI POLİTİKA GÜNDEMİNE GİRİŞİ VE ÖRGÜTLÜ HAK MÜCADELELERİ

1950'li yıllar özürlülük olgusunun uluslararası alanda yoğun biçimde tartışılabilir bir sorun haline gelmesine tanıklık etmiştir. Şöyle ki; Birinci ve ikinci dünya savaşları maddi ve manevi değerler bakımından olağan üstü yıkımlara yol açmış ve mevcut olan özürli nüfusa milyonlarcasının eklenmesi neticesini doğurmuştur. Genç ve sağlıklı insan gücünün cepheye sürülmesi ve cephe gerisinde üretimin devam edebilmesi için ihtiyaç duyulan iş gücü açığının özürliyle giderilmeye çalışılması özürliülüğü öne çıkaran ve

önemini artıran önemli bir unsur olmuştur. Bu durum özürhüleri hangi işleri daha rahat yapabileceği konusunda önemli bir deneyim sağlamış mesleki rehabilitasyon ile mesleki ve teknik eğitimin ve bilimsel analizlerin gerekliliğini ortaya koymuştur. Savaşın taraflarının çoğunluğunun gelişmiş ülkeler olması da konuyu daha görünür hale getirmiştir; artan özürhü nüfusun sağlık ve psikolojik yardıma taleplerinin artması ülkeleri bu konuda belli düzenlemeler yapmaya itmiştir.⁵⁰

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından özürhü bireylerin vatandaşlık hakları eskiye kıyasla daha çok dikkate alınmaya başlanmış ve özürhü bireylerin toplumdaki diğer bireyler gibi her türlü vatandaşlık hakkına sahip oldukları varsayılmıştır. Bununla birlikte pek çok ülkede anayasayla güvence altına alınmış ve yasalarla desteklenmeye çalışılan bu haklar çoğu kez kâğıt üzerinde kalmış, günlük yaşamda tam olarak işlerlik kazanamamıştır.⁵¹ Özürhüleri örgütlü hak mücadeleleri ise 1960'ların siyasal ve sosyal ortamından etkilenerek başlamıştır. ABD'de Vietnam savaşı gazileri ve özürhü üniversite öğrencileri İngiltere'de ise refah devleti uygulamalarının genişlemesini talep eden bazı özürhü organizasyonları aynı dönemde ortaya çıkan diğer toplumsal hareketlerden de ilham alarak sorunlarını duyurmak üzere eylemler düzenlemişlerdir.⁵² İlk hareket, 1960'lı yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmıştır ve bu hareket, özürhüleri yaşadığı yoksullukla ilişkilidir. 1965'de, DIG (Disability Income Group) isimli örgüte üye olan iki özürhü kadın, İngiltere parlamentosuna özürhü yardımları konusunda önemli baskılar yapmıştır. Bu hareketin temelinde, özürhü kişilerin gelir ve ihtiyaçlarının özürhü olmayan profesyonellerce belirlenmesine ve özürhü kişilerin ekonomik ve

⁵⁰ Yusuf Alper, Serhat Özgökçeler, 2011, a.g.k, s.171.

⁵¹ Fatma Gökmen, "Türkiye'de Özürhü Haklarının Gelişimi" **ÖZ-VERİ Dergisi Cilt: 4 sayı:2**, 2007, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov8/ov8makaleler> erişim 16.01.2012.

⁵² Sibel Yardımcı "Sakat Hareketleri Ve örgütlenmeleri" .Ty., http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardi_mci.pdf erişim 12.09.2011.

sosyal olarak özürlü olmayan topluma bağımlı olmalarına karşı bir itiraz bulunmaktadır.⁵³

Özürlü hakları hareketi, “sadece özürlü bireylerin politik mücadeleleri olmamış, aynı zamanda devletin sınıf, cinsiyet, yaş, ırk fark etmeksizin bütün vatandaşlarının sosyal ve ekonomik hayatlarını sürdürmesine ilişkin politikalar geliştirmesinde de etkili olmuştur. Bu hareket, özürülülerin eğitim, sağlık, çalışma, sosyal güvenlik gibi haklara diğer özürlü olmayan kişilerle eşit biçimde sahip olması düşüncesini ön planda tutmuştur. Bu noktada, özürülülerin vatandaş olmaya ilişkin tüm haklarının tanınması ve özürülülerin toplumdaki diğer kişilerle birlikte eşit olarak sosyal ve ekonomik standartlarını iyileştirebilmeleri için devletten birtakım eylem ve düzenlemeleri yapması talebiyle birlikte, sosyal ve ekonomik haklar ve eşitlik vurgusu öne çıkarılmaktadır.⁵⁴

1.5. ÖZÜRLÜLÜK ALANINDA 1980 SONRASI YAŞANAN ULUSLARARASI GELİŞMELER VE YENİ YAKLAŞIMDA BELİRLEYİCİ OLAN EKONOMİK VE SOSYAL DEĞİŞİMLER

1980 sonrasında teknolojik gelişmelerin desteklediği neoliberal ekonomi politikaları dünyada egemen olmuş bu da üretim-tüketim yapısında, emek piyasasında, devlet ve yönetim anlayışında, sosyal politika düşüncesinde ve kültürde köklü değişimler yaratmıştır. Bu değişimler özürülülük olgusunun değerlendiriliş biçiminde de farklılaşmaya neden olmaktadır. Geleneksel yeniden dağıtımcı sosyal politika yerine bağımlı nüfusu güçlendirerek sisteme maliyetini azaltmayı hedefleyen aktifleştirici sosyal politika anlayışının geçişi ve yönetimde katılımcı eğilimlerin güçlenişi (yönetimden yönetişime geçiş) Özürülülerin tüketim toplumu içinde yaratabileceği önemli pazar potansiyelinin

⁵³ Fatma Erbil Erdugan, “Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi Ankara Keçiören Örneği”, **T.C Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi**, Yayın no:50, Ankara, 2010, s.35.

⁵⁴ Esra, Burcu, “Özürülülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel Ve Sosyal Söylemleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23 Sayı:2, s.62.

görülmesiyle birleşmiş ve böylece özürülere yönelik yeni söylemin alt yapısı oluşmuştur.

Söylemde özürü birey için fırsat eşitliği, toplumsal engellerin kaldırılması, insan hakları gibi vurgular vardır. Bunlar daha önceki kısımlarda tartıştığımız gibi özürü hakları hareketi tarafından gündeme getirilmiş söylemler olmakla birlikte özürü hakları hareketinin öne çıktığı dönemin insan hakları anlayışı ile 1980 sonrasında insan hakları anlayışındaki farklılık nedeni ile aynı kategoride değerlendirilemezler. Bu bölümde önce 1980 sonrasında özürülük olgusuna dair uluslararası gelişmeler ve yaklaşımlar ortaya konacak, bu kapsamda AB'nin özürülük politikaları değerlendirilecektir. Daha sonra bu yaklaşımların gelişmesinde belirleyici olan ekonomik ve sosyal değişimler tartışılacaktır.

1.5.1.1980 Sonrası Gelişmeler

Özürülük konusunda 1980 sonrasında yaşanan gelişmelerin başlangıcı 1981 yılının Birleşmiş Milletler (BM) tarafından dünya özürülüler yılı olarak ilan edilmesidir. Bu gelişme sonrasında başta BM olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun özürülükle ilgili politikalarında bir zenginleşme görülmüştür. BM, özürülülerini içeren "Dünya Eylem Planı"nı 1982'de kabul etmiştir. Bu plana göre, sosyal hayatta ve ulusal gelişmede başarılı olmak için özürülülere yönelik rehabilitasyon ve eşit fırsatların sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, bu program, insan hakları bakımından engelliliğin (engelli kavramı) önemi vurgulamaktadır. Bu eylem planının en önemli ana teması fırsat eşitliği ve engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayata tam katılımının başarılmasıdır. Bu doğrultuda engellilerin izole edilmemesi ve normal hayat akışının içinde yer almasının sağlanması gerekir.⁵⁵

⁵⁵ Banu Ünsal, Eysin, Babacan, Levent Ateşoğlu, "Gelişmekte olan Bir Turizm pazarı: Engelli Turizmi"http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:GyrK7XhZMTwJ:scholar.google.com/+geli%C5%9Fmekte+olan+bir+Turizm+Pazar%C4%B1+engelliler&hl=tr&as_sdt=0,5 Erişim 08.12.2011.

Bu bağlamda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1983 yılında 159 sayılı “Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı” Sözleşmesini kabul etmiştir. Bu sözleşme özürünü; “fiziksel ve ruhsal bir noksanlık (arıza) sonucu uygun bir işi sağlama (elde etme), o işi koruma (devam etme) ve bu işte ilerleme ihtimalleri önemli bir biçimde azalmış kişi” olarak tarif etmiş ve amacını özürünün uygun bir iş edinmesi, sürdürmesi ve işinde ilerlemesini muktedir kılmak ve bu şekilde topluma entegrasyonunu ve reentegrasyonunu kolaylaştırmak olarak ortaya koymuştur. Sözleşme her üye ülkeye ulusal şart, tatbikat ve imkânlarına göre, özürüler için bir mesleki rehabilitasyon ve istihdam ulusal politikası formüle etmeyi, uygulamayı ve periyodik olarak gözden geçirmeyi zorunlu kılmaktadır.⁵⁶

Bu çizginin devamı olarak 1993 yılında BM tarafından bugün uluslararası kurumların özürülük politikalarına referans teşkil eden özürüler için fırsat eşitliği standart kuralları açıklanmıştır. Özürülerin topluma tam ve eşit katılımını esas alan bu standart kurallarda bilinçlendirme, tıbbi bakım, rehabilitasyon ve yardım servisleri eşit katılımın ön koşulları olarak sayıldıktan sonra ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam, gelirin korunması ve sosyal güvenlik, aile hayatı ve kişisel bütünlük, kültür-spor ve din eşit katılımında hedef alanlar olarak belirlenmiştir.⁵⁷

Uluslararası alanda konuyla ilgi gelişmelerin zirvesi ise 21. Yüzyılın ilk uluslararası insan hakları belgesi olarak nitelendirilen BM Engelli haklarına ilişkin sözleşmenin 2006 yılında ilan edilmesidir. Bu sözleşme de engelli kavramını kullanmaktadır. Sözleşme'nin amacı, “engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirmektir”. Sözleşme'nin ilkeleri şunlardır;

⁵⁶ 159 sayılı “Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı” Sözleşmesi http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ilo_159.html , Erişim : 10.01.2012.

⁵⁷ Mehmet Aysoy, **Avrupa Birliği Sürecinde Özürüler Politikası**, Açık Kitapları, 2004, s. 48

- (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları da dahil olmak üzere, kişilerin doğuştan sahip oldukları onura ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi,
- (b) Ayrımcılık yapılmaması,
- (c) Topluma tam ve etkili katılım ve dahil olma,
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelliliğin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi,
- (e) Fırsat eşitliği,
- (f) Erişilebilirlik,
- (g) Kadın ve erkek arasında eşitlik.

Bu sözleşme ayrımcılığı önlemek amacı ile makul uyumlaştırma kavramını tanımlamıştır; buna göre Makul uyumlaştırma”, engellilerin tüm insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğerleriyle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere somut durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaları ifade eder.⁵⁸ Özürlüler politikasında uluslararası alandaki hareketlilik AB politikalarına da yansımıştır.

1.5.2. Avrupa Birliğinin Özürlüler Politikası

1.5.2.1. Ayrımcılıkla Mücadele ve Fırsat Eşitliği

Avrupa Birliği özürsüzlük durumunu kişinin, sosyal yapılandırmalar dahil, çevresiyle dinamik bir etkileşim sonucu ayrımcılık ve damgalanma ile karşılaşması olarak görmektedir. Dolayısıyla bu engellerin kaldırılarak çevrenin bireye, özürsüzlük dâhil olmak üzere, uyumlandırılması gerekir. Bu da haliyle özürsüzlük haklarını korumaya yönelik bir yaklaşım demektir. Özürsüzlük hak temelli bir konudur ve ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır. Bu bağlamda 1999 yılında imzalanan Avrupa Birliği Amsterdam anlaşmasının

⁵⁸BM Engelli Hakları Sözleşmesi

http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZUATSTANDART/ULUSLARARASI_S_OZLESME/BM_ENGELLIHAKLARISOZLESMESI.pdf, Erişim: 12.02 .2012.

ayrımcılıkla mücadele kapsamında olan 13. maddesinde “Avrupa Konseyi, komisyondan gelen öneriler doğrultusunda Avrupa Parlamentosu’nun görüşünü alarak cinsiyet, ırk yada etnik köken, din ya da inanç, özürlülük, yaş yada cinsel tercihe dayalı olarak karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla ilgili gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır.⁵⁹ Özürlülükle ilgili ayrımcılıkla mücadeleyi temel alan ve haklara odaklanan bu yaklaşım gereği Avrupa Birliğinin özürsüz bireyleri de farklı bir biçimde anlamlandırmaya başladığı görülmektedir. Bu yeni yaklaşımda özürsüzler pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın dayandığı en belirgin temel, insanlığa özgü farklılıklara verilebilecek en önemli değerin toplumsal ve ekonomik süreçlerin tüm insanları içine alacak şekilde yapılandırılması ile mümkün olacağı düşüncesidir.⁶⁰

AB’nin özürlülükle ilgili uluslararası düzeydeki politikaları BM’nin 1993 yılında kabul ettiği özürsüzler için fırsat eşitliği konusunda standart kurallar ilke kararını referans almaktadır. AB komisyonu 1996’da söz konusu standart kuralların izlenmesi için özürsüzler için fırsat eşitliği başlıklı bir tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğ ile üye ülkelerden;

- Bir yandan özürsüz kişilerin ailelerinin ve onlara bakanların ihtiyaçlarına gerekli özen gösterilirken, diğer yandan ileri derecede özürsüz olanlarda dâhil bunların topluma katılmaları için güçlendirilmeleri,
- Özürsüz kişilerin yetenek ve becerilerinin ve fırsat eşitliği stratejilerinin benimsenmesi konusunda toplumun genel görüşlerinin beslenmesi,
- Engellerin kaldırılması ile özürsüz kişilerin topluma tam olarak katılmalarının sağlanması,

⁵⁹ AB’de Özürsüzler Mevzuatı: Özürlülük ve Özürsüzlerin Konumları ile ilgili Avrupa Birliği Politikaları / <http://tr.ettad.eu/understanding-disability/disability-legislation-in-the-eu> , Erişim:12 .02.2012

⁶⁰ Avrupa Birliği Ve Özürlülük ,<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/477/1.4> erişim :12.12.2011

- Özürlü bireylerden yana olan politika ve uygulamaların gerçekleşme ve izlenmelerinde onların temsilcilerinin rol almalarını teşvik edilmesi,
- Özürlülük ve özürllülerle ilgili görüş ve değerlendirmelerin konuya ilişkin her türlü genel politikanın kapsamına alınması, istenilmektedir.⁶¹

1.5.2.2. İstihdam

Avrupa Birliğinde 16-64 yaş arası 44.6 milyon özürllünün bulunması, ki bu rakam toplam nüfusun %16'sına karşılık geliyor⁶², özürllülüğün dâhil edilmesi konusunun önemini daha da artırmaktadır. Özürllüleri topluma dâhil etme konusunda istihdamın önemi herkesçe kabul gören bir konudur. Bu neden Avrupa konseyi istihdam ve eşit muamele konusunda genel çerçeveyi saptayan talimatını 27 kasım 2000 tarih ve 2000/EC78 sayısı ile yayınlamıştır. Bu talimatın amacı eşit muamele ilkesinin üye ülkelerde uygulamaya konulacağı görüşüne bağlı olarak istihdam ve çalışma konularında din veya inanca, özgürlüğe, yaşa veya cinsel yönelime dayanan ayrımcılık ile mücadele için genel bir çerçeveyi ortaya koymak olarak belirtilmiştir.

Özürlü kişilerle ilgili olarak eşit muamele ilkelerine uyulmasını garanti altına almak bakımından bu kişiler için makul ölçüler içinde olanaklar sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu, işverenler için aşırı bir yük oluşturmadığı sürece, işverenler tarafından uygun önlemlerin alınmasını, özellikle ihtiyaçlar gerektirdiğinde özürllü kişilerin işe erişmeleri, katılmaları, işte yükselmeleri veya eğitim görmeleri için düzenlemelerin yapılmasını kapsar. Söz konusu yük, ilgili üye ülkelerin özürllüler konusundaki politikalarının çerçevesi içinde yeterince desteklenmiyorsa "aşırı" olarak

⁶¹ Mehmet Aysoy, 2004, a.g.k, s. 53-57.

⁶² Serkan Kolat, "Avrupa Birliği Sosyal Politikasında Ayrımcılıkla Mücadeleye İlişkin Yeni Direktif Taslağı ve Eşitlik Kurumları", <http://www.ozida.gov.tr/Default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov11/ov11mak3> Erişim 12.12.2011.

kabul edilebilir.⁶³ Özürlü istihdamında önerileri somutlaştırması açısından önemli olan bir başka belge de 4 Şubat 2000 tarihinde yayınlanan “Bilgi Toplumunda İş Stratejileri” konulu tebliğdir. Avrupa İstihdam Stratejisini ve e-Avrupa girişimini destekleyen bu tebliğde özürliülerin istihdam edilebilirliği konusuna değinilmekte ve bilgi toplumunda üreticilerin kullanıcı dostu araçlar geliştirmesi istenmektedir. Üye ülkeler Avrupa Sosyal Fonundan 1994-99 yılları arasında özürliülerin istihdam olanaklarını artırmaya yönelik finansman desteği almıştır. İş deneyimi, ücret desteği, korumalı işyeri, kendi işini kurma ve kooperatif kurma alanlarında gerçekleştirilen birçok faaliyet bu kapsamda desteklenmiştir. 2000-2006 süreci için üye ülkelerden özellikle özürliülerin istihdam edilebilirliği ve fırsat eşitliği yaratılmasına yönelik girişimlerin desteklenmesi beklenmektedir.⁶⁴

1.5.2.3. Eğitim

AB'nin özürliü politikalarındaki fırsat eşitliği ve katılım merkezli yeni düşünce eğitim alanına da yansımaktadır. Üye ülkeler özel gereksinimli bireylere geleneksel yollardan hizmet vermek yerine onlara fırsat eşitliği vererek toplum içinde yerlerini almalarına imkan sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. AB'ne üye ülkelerde özel gereksinimli bireylere yönelik çalışmaların özellikle 1980'li yılların sonlarında yoğunlaştığı gözlenmektedir. 1988 yılında onaylanan HELIOS I (1988-1991) ve HELIOS II (1993-1996) programı AB ülkelerinde yaşayan 30 milyonu aşkın özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarına cevap verebilmek, toplumla bütünleşmesini sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. HELIOS programı, üye ülkelere ve sivil toplum kuruluşlarına, özel gereksinimli bireylere yardım etme çabalarında yeni açılımlar yapmakta yardımcı olmuştur. Program AB, üye ülkeler, sivil

⁶³ İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve 27 Kasım 2000, Konsey Direktifi, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/461/1.1#ab364>, erişim :24.01.2012

⁶⁴ Özürliüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliğ, 12 Mayıs 2000, <http://www.ozida.gov.tr/mevzuat/pdf/1.pdf> erişim: 24. 01. 2012

toplum kuruluşları ve sosyal ortaklar ile işbirliğini de içine alan geniş bir stratejiyi benimsemiştir.⁶⁵

1.5.2.4.Erişebilirlik

AB ülkeleri özürülülerin erişebilirlikleriyle ilgili olarak Engelsiz Avrupa Tebliği'ni yayınlamışlardır. Bu tebliğ'de bağımsız hareketin ekonomi ve sosyal hayata katılımın ön koşulu olduğu vurgulanarak özürülülerin ekonomiye ve sosyal yaşama katılımında yeni teknolojilerin fonksiyonel sınırlılıkları azaltıcı etkisi üzerinde önemle durulmaktadır.⁶⁶

1.6. YENİ YAKLAŞIMDA BELİRLEYİCİ OLAN EKONOMİK VE SOSYAL DEĞİŞİMLER

Görmekte olduğumuz gibi uluslararası kurumların temel belgelerinde ve AB'nin özürülülüğe dair eğitim, istihdam ve erişilebilirlik politikalarında konuya yaklaşım ve kullanılan terminoloji aynıdır. Ayrımcılık yasağı, fırsat eşitliği, insan hakları tüm uluslararası mevzuatın merkezinde yer almaktadır. Önerilen yöntemler ve hak kavramının sınırlandırılma biçiminde dahi benzer üslup kullanılmaktadır. Bütün uluslararası kurumları aynı terminoloji üzerinde birleştirenlse döneme özgü ekonomik ve sosyal değişimlerdir.Şöyle ki; 1980 sonrasında ekonomik düzeni ve bunun yarattığı sosyal sorunlar, uluslararası kuruluşları da (DB, BM, IMF gibi) bu sorunları törpülemek ve mevcut sistemin devamını sağlayabilmek için çözüm üretmeye zorlamıştır. Bu çözüm, özürülülük açısından, özürülülük-kalkınma ve insan hakları üçlüsünün birlikte değerlendirilmesidir. Kalkınma yaklaşımı içerisinde özürülülüğe ilişkin sorunlar, insan hakları söylemi ile aşılmaya çalışılmış ve özürülülerin yoksulluktan

⁶⁵ Sezgin Vural ve Şerife Yücesoy, "Türkiye'de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği'ne Uyum Çabalarının Yansımaları", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt:3 Sayı:1, s.143.

⁶⁶ Özürülüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği/ <http://www.ozida.gov.tr/mevzuat/pdf/1.pdf>, erişim 24.01. 2012.

kurtulmaları için insan hakları söyleminin uygunluğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede özürülerin kendi yaşamları hakkında karar alabilmelerini sağlamak için güçlendirilmesi, yoksulluğun azaltılmasını mümkün kılacak bir eylem olarak değerlendirilmiştir.⁶⁷

Bu gelişme ve yaklaşımlar özürülülüğün sosyal modeli adı altında sunulmaktadır. Ancak sosyal model sosyo-ekonomik haklar bakımından daha fazla talepte bulunan daha geniş bir eşitlik modelidir. Bahsettiğimiz yaklaşım ise daha çok birinci kuşak insan haklarına vurgu yapan⁶⁸, küreselleşme ve neoliberalizmin ihtiyaçlarına göre kurgulanmış bir modeli ifade eder . Engelli haklarına dair sözleşmenin ve AB, ILO gibi kurumların politika belgelerinin insan haklarına ulaşım konusunda yapılacak düzenlemeleri “aşırı bir yük getirmeyen düzenlemeler”, “makul ölçüler” gibi subjektif ifadelerle sınırlandırmış olmaları dahi hak anlayışının sınırlılığını gösteren önemli bir işarettir.

Türkiye'nin 1999 yılında gerçekleştirdiği “çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürüler” başlıklı birinci özürüler şurasında konun dünya gündeminde oluş sebebi şu şekilde açıklanmaktadır; “Ekonomik sistemlerdeki yeniliklere ve manipölasyonlara göre değişen dünya koşulları hem genel anlamda siyasette hem de siyasaların oluşturulma sürecinde değişimlere neden olmaktadır. Özürüler alanındaki tartışmada sıkça rastladığımız insan hakları kavramı da gelişim süreci itibariyle bu değişikliklere işaret etmektedir.”⁶⁹ Bu nedenle neoliberalizm ve küreselleşme ile birlikte ortaya konan özürülülere yönelik insan hakları kavramının içeriğini anlayabilmek için kavramı gündeme taşıyan değişimleri tartışmak gerekmektedir

⁶⁷ Fatma Erbil Erdugan ve Necla Okur, a.g.k, s.258.

⁶⁸ Fatma Erbil Erdugan ve Necla Okur, a.g.k, s.247.

⁶⁹ 1. Özürüler şurası: **Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, T.C Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı ,1999, s.120.

1.6.1. Sosyal Politika Anlayışındaki Değişimler

Aysoy'a göre Özürlülük, küreselleşme krizi ile birlikte tüm toplumlar için sosyal politikanın en sorunlu alanı olarak karşımızdadır. Yaşam süresi sürekli olarak artmakta ve gelişmekte olan dünyada yaşlı nüfusun ölüm oranları düşmektedir. Yaşlılığın özür nedeni olması yanında süregelen hastalıklarda ortaya çıkan yaygınlaşma da özürlülük oranını yükseltmektedir. Yaşlı nüfusun uzun süreli bakım ihtiyaçları, gelir ve sağlığın topluma maliyetinin politikayı etkilemesi nedeniyle olgu önem kazanmaktadır.⁷⁰

Bahsettiğimiz maliyetler kamu harcamalarında ciddi bir artışı gerekli kılmaktadır. Küresel ekonomi ortamında bu artışın vergi artışı ile finanse edilmesi zorlaşmıştır. Bu durumda sosyal koruma amaçları ile küreselleşen ekonominin uyumlulaştırılması zorunlu hale gelmektedir. Bu amaçla pasif yardımların ağırlıklı olduğu geleneksel sosyal politika yerine bireylerin nitelik kazanmalarına ve istihdam edilebilirliklerinin artırılmasına yönelik aktifleştirici yardımların baskın olduğu bir sosyal politikaya geçilmektedir. Bu yeni sosyal politika ekonomiye katılımdaki engellerin ortadan kaldırılmasına, aktif katılımın teşvik edilmesine, insanların yeni risklerle başa çıkacak şekilde donanmasına dayanır.⁷¹ Bu yüzden özürlülere yönelik son dönem politikalarda ülkede vergi veren yükümlülerin, çalışmadığından vergi ödemeyen özürlülerin tüketimlerini ve devlet tarafından karşılanan masraflarını da üstlenerek daha çok vergi vermek zorunda kalmaları eleştirilmekte, özürlülere yönelik mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitim ile istihdam için ayrılmış düzenli bir harcama politikası önerilmektedir. Bu sayede vergi mükelleflerinin ödemek zorunda kaldıkları açıkların daha fazlası ile geri dönebileceği savunulmaktadır. Rehabilite edilmemiş bir özürli bireyin

⁷⁰ Aysoy, 2004, a.g.k, s. 47-51.

⁷¹ Şenol Öztürk, "Sosyal Politikada Aktifleşme Stratejisi: Refah Devletinin çıkış yolu mu, Çöküş yolu mu?", **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2011.

ömür boyu artarak süren tıbbi ve sosyal giderleri çok büyük bir yekün tutar. Bir başka deyişle konu yalnız vicdani, ahlaki değerler ve insan hakları nedeni ile güncel değildir.⁷²

Görüldüğü gibi uluslararası ortamda özürllülere yönelik insan hakları temelli yaklaşımlarının yükselişi dönemin sosyo- ekonomik ve demografik şartlarının gerektirdiği bir zorunluluk, tüm hayata hakim olan ekonomik rasyonelitenin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim IMF ve DB 'nin Yoksulluğu azaltmak için ortaya koyduğu "Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Belgesi"nde özürllülerin istihdama ve topluma katılmalarının özürllülüğün maliyetini azaltacağı ve dolayısıyla özürllülüğe yönelik insan hakları temelli çalışmaların aynı zamanda ekonomik rasyonelitenin bir gereği olduğu belirtilmektedir.⁷³

1.6.2.Yönetişim Düşüncesi ve Minimal Devlet Eğilimleri

Küreselleşme sonrasında ulus devletlerin zayıflaması yönetim düşüncesinde bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Geleneksel hiyerarşik yönetim anlayışı yerini yönetim olarak ifade edilen anlayışa bırakmaktadır. Yönetişim bireylerin kendilerini ilgilendiren meselelerde sivil toplum örgütleri kanalı ile söz sahibi olmalarını ve böylelikle karar mekanizmalarına çok taraflı katılımı öngören bir yönetim düşüncesidir. Son dönemde ortaya çıkan minimal devlet eğilimlerinin bir çıktısı olan yönetim; yerel yönetimler, dernek ve vakıflar gibi kuruluşları ön plana çıkararak bireyin sorunlarına yine bireyin katılımı ile daha etkin çözümler bulmak iddiasındadır.

Refah devletinin krizinden sonra özürllü bireylerle ilgili olarak toplum temelli rehabilitasyon adı verilen yeni bir strateji benimsenmiştir. Özürllü bireylerin yaşadıkları toplum içinde günlük yaşamlarında bağımsız aktif ve

⁷² 1. Özürllüler şurası: **Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürllüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, T.C Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı ,1999, s. 612.

⁷³ Aktaran: Fatma Erbil Erdugan ve Necla Okur, a.g.k, s. 257.

üretken bireyler haline gelmelerini hedefleyen, sosyal uyumu ve fırsatların eşitlenmesini sağlayacağı düşünülen⁷⁴ bu yeni stratejide özürlü bireyler ve aileleri, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerden oluşan geniş halk kitleleri ile yerel yönetimlerin etkinliği artırılmaktadır.⁷⁵ Bu rehabilitasyon stratejisi özürülülerin insan haklarını öne çıkarmakla birlikte sorunları yönetim ve minimal devlet eğilimlerinin önerdiği biçimde çözmektedir.

1.6.3. Tüketim Toplumu ve Tüketici Olarak Özürülüler

Özürülülerin topluma ve istihdama katılımı söyleminin yoğunlaşmasının önemli bir nedeni de küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikalarının birlikte yarattığı tüketim toplumunda, özürülülerin büyük bir pazar potansiyeline sahip oluşlarıdır. Verilere göre bugün dünyada %80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 600 milyondan fazla insan fiziki ya da zihinsel bir engel ile yaşamaktadır ABD'de özürülülerin toplam nüfusu 50 milyona yaklaşmış ve bu grubun alım gücü 175 milyar dolara ulaşmıştır.⁷⁶ 1980 sonrası dönemde uluslararası kuruluşların konu ile ilgili politikalarını belirleyen tüm temel dokümanlarda insana özgü farklılıklara saygılı olunmasının sağlanması ve farklılıkları içerecek kapsayıcı bir toplumun yaratması hedeflerine yönelmektedir. Bu kapsamda özürülülük de bir farklılık olarak yorumlanmakta ve kapsayıcı toplumun yaratılmasına yönelik politikalar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu politika değişikliği kapitalizmin günümüzde geldiği aşamayla ve hali hazırdaki ihtiyaçları ile birebir örtüşmektedir. Şöyle ki; sanayileşme ile birlikte şekillenen kapitalist sistem ayakta kalabilmek için çalışma ve üretimi esas almıştır. Ancak içinde yaşadığımız yüzyılda esas olan ve hayata geçirilmek istenen üretim değil tüketimdir. Bilimsel bilgi ve

⁷⁴ 2. Özürülüler şurası: **Yerel Yönetimler ve Özürülüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, T.C Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 2005, s.139.

⁷⁵ a.g.k, s.132-133.

⁷⁶ Banu Ünsal, Eysin, Babacan Levent, Ateşoğlu "Gelişmekte olan Bir Turizm pazarı: Engelli Turizmi"

http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:GyrK7XhZMTwJ:scholar.google.com/+qeli%C5%9Fmekte+olan+bir+Turizm+Pazar%C4%B1+engelliler&hl=tr&as_sdt=0,5

Erişim 08.12.2011.

teknolojinin olağanüstü gelişimi hem geçmişle kıyaslanamayacak kadar çok üretimi gerçekleştirmekte, hem de insan emeğine olan ihtiyacı azaltmaktadır. Bu açıdan önemli olan üretilen malların tüketilmesidir. Sistemin dayattığı ve ihtiyacı olan tüketimin mümkün olduğunca artırılmasıdır.⁷⁷

Doğada var olan herşeyin, her türlü biyolojik, psikolojik ve toplumsal farklılığın hızla metalaştığı ve kapitalizmin kendini yeniden üretmek için farklılıklara ihtiyaç duyduğu koşullarda, özürlü hareketinin toplumsal yaşama dahil olma talebi ve artan yaşlı nüfus, sermayenin yeni ve kârlı faaliyet alanları arayışıyla birleşmektedir. Bu sebeple özürülülerin yeti kayıplarını telafi edeceği iddiasıyla çeşitli ürün ve hizmetler üreten yeni şirketler ortaya çıkmakta dahası özürülülere yönelik eğitim, rehabilitasyon ve bakım hizmetleri gibi alanlar da sermayeye terk edilmektedir. Bunun için özürlü hareketinin öne çıkardığı ayrımcılık karşıtı mücadeleye cevap olarak çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilecek, ürün, hizmet ve çevrenin özürülülere uygun tasarlanmasını öngören düzenlemelerle, bu amaçla örgütlenmiş yeni şirketlerin ortaya çıkması ve özürülülük endüstrisinin genişlemesi sağlanacaktır.⁷⁸ Toplumsal yaşamın özürülülerini de içerecek şekilde düzenlenmesi yeni ve karlı pazarların yaratılmasını da beraberinde getirmektedir. Hemen tüm otomobil firmaları özürülüler için geliştirilmiş modeller üretmekte, yeni teknolojiler geliştirmektedirler. Bunun yeni ve geniş bir pazarlama alanı olduğu söylenmektedir. Diğer taraftan yurt dışında ortez-protez yapan firmaların ciroları çok yüksektir ve bu konuya büyük oranda yatırım yapılmaktadır. Görme ve işitme engelliler için teknoloji üreten sanayi ise en karlı iş kollarından biridir.⁷⁹

⁷⁷ Ünal Şentürk, "Modern Kontrol: Tüketim", C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:32, Sayı:2, 2008, s.221.

⁷⁸ Çağrı Doğan, 2008, a.g.k, s.36-44.

⁷⁹ Özürülüler şurası: **Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürülüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, T.C Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 1999, s.613.

Bu ürünlerin oldukça büyük bir pazarı olmakla beraber nüfusun artması ile birlikte bu pazarın daha da çok büyüyeceği düşünülmektedir. Özürlü ve hareket kısıtlılığı yaşayan yaşlı insanların destek teknoloji ürünleri sadece 1990 yılında 326 milyar ECU tutmuştur⁸⁰. Özel destek teknolojisi pazarına bakılırsa, bu miktar şuanda yıllık 10 milyar Euro'dur ve bu miktar yıllık %10-20 artarak devam etmektedir⁸¹. Avrupa birliği 2010-2020 özürülüler stratejisinde özürülülerin kullandıkları yardımcı cihazlar pazarının yıllık 30 milyar Euro büyüklüğünde olduğuna dikkat çekilerek kapsayıcı ve uyarlanabilir bir toplum çabasının ekonomiye sağlayacağı fayda vurgulanmaktadır. Aynı stratejide kamu alt yapısının düşük maliyetle erişilebilir hale getirilmesi için özel sektörün yenilikçi çalışmalar içinde olmasının yenilikçiliği teşvik edeceği belirtilmektedir.⁸²

Turizm sektörünün de özürülülerin sunabileceği cazip pazar olanaklarının farkına varmış olduğu görülmektedir. Turizm ile ilgili yapılmış bir çalışmada şu değerlendirmeler yapılmaktadır. "EUROSTAT tarafından yayınlanan verilere göre, Avrupa'nın engelli nüfusu 50 milyonu aşmaktadır. Avrupa'da her yıl 8 milyon özürülüler en az bir kez yurt dışı seyahate çıkmaktadır. 15 milyon özürülüler kendi ülkelerinde seyahat etmektedir. 22 milyon özürülüler kendi ülkelerinde günlük gezilere çıkmaktadır. Özürülülerin en az bir refakatçi ile seyahat ettikleri düşünüldüğünde, Avrupa seyahat pazarında özürülülerin 35 milyon seyahat ve 630 milyon geceleme ürettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu rakamlar özürülülerin tüm dünyada önemli ve turizme dahil edilmesi gerekli bir potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir".⁸³

⁸⁰1 Ocak 1999 tarihinden itibaren 1 Ecu'nun değeri 1 Euro'ya Eşit Kabul Edilerek Euro'ya geçilmiştir.

⁸¹ Özürülüler için Engelsiz Avrupa Tebliği, <http://www.ozida.gov.tr/mevzuat/pdf/1.pdf> Erişim 24.01. 2012.

⁸² Avrupa Özürülüler Stratejisi 2010-2020 Çeviren Gamze Akın, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni Sayı :55, 2010, s.26 http://www.urfaprojeofisi.gov.tr/dosyalar/21630_CSGB-ABKD-Say%C4%B1%2055.pdf Erişim :16.08.2011.

⁸³ Banu Saadet Ünsal, v.d Turizmi, "Gelişmekte Olan Bir Turizm Pazarı: Engelli turizmi", <http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:GyrK7XhZMTwJ:scholar.goo>

Bu bölümde ortaya koyduğumuz tüm bilgilerden yola çıkarak şunlar söylenebilir; özürllere yönelik topluma tam katılım ve insan hakları söylemi, dünya düzeninde çok boyutlu değişimler yaratan küreselleşme olgusunun sonucudur. Küreselleşme ile gelen değişimler sosyal politika boyutunda özürllüğün maliyetinin azaltılması ihtiyacından, yönetim boyutunda ise teknolojinin iletişim olanaklarını artırarak katılımcılık eğilimlerini güçlendirmiş olması gerçeğinden dolayı özürllük olgusuna yönelik yeni söylemleri belirlemiştir. En güçlü belirleyici ise değişimin ekonomik boyutunda görülmektedir.

Küreselleşme öncesi ekonomide toplum düzenini çalışmanın şekillendirmesi ve özürllerin tercih edilmeyen çalışanlar olarak toplumdan soyutlanıp kurumlara kapatılması durumu varken küreselleşme sonrası ekonomide toplum düzenini tüketimin şekillendirmesi ve özürllerin potansiyel tüketiciler olarak değer kazanması durumu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda özürllerin toplumla bütünleşmesi ve tüketime katılımı teşvik edilmektedir. Küreselleşme özürllere yönelik yeni söylem ve politikaları ortaya çıkaran değişimler yarattığı gibi bu yeni söylem ve politikaların hayata geçirilebilirliği zorlaştıran değişimler de yaratmaktadır. Takip eden başlıkta fırsat eşitliği, tam katılım ve insanları söyleminin küreselleşme ortamında gerçekleştirilebilirliği tartışılacaktır.

1.7.KÜRESELLEŞME ORTAMINDA İNSAN HAKLARI VE FIRSAT EŞİTLİĞİ SÖYLEMİNİN GERÇEKLEŞEBİLİRLİĞİ

Bu kısımda önce özürllere yönelik insan hakları, fırsat eşitliği ve tam katılım konusunda teknolojiye ve yasal düzenlemelere yüklenen anlamlara eleştirel bakış açısı ortaya konacak daha sonra küreselleşmenin rekabetçi

ortamı içinde eğitim, istihdam, sağlık ve erişebilirlik gibi temel alanlarda fırsat eşitliği söyleminin gerçekleştirilebilirliği tartışılacaktır.

1.8.ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK FIRSAT EŞİTLİĞİNDE TEKNOLOJİYE VE YASAL DÜZENLEMELERE YÜKLENEN ANLAMLARA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Finkelstein'a göre özürlülük bireyin durumu ve toplumunun durumunu içeren bir paradokstur ve bu paradoks kapitalist toplumun özürsüzlüyü üretim ve tüketim süreçlerinden dışlaması ile başlamıştır. Esasen Finkelstein özürsüzlük tarihini üç aşamalı bir modelde ele alır. İlk aşama feodal döneme, ikinci aşama kapitalist döneme, üçüncü aşama ise günümüzde yaşanan sanayi sonrası döneme denk gelmektedir. Modelde birinci aşama üretimin ve toplumsal hayatın yavaş temposunun özürsüzlükleri üretimden ve toplumdan dışlamadığı bir dönemi tarif eder. İkinci aşamada ise söylediğimiz gibi özürsüzlük bireyin ve toplumun durumu arasında bir paradoks oluşmuştur.

Üçüncü aşama bilgisayar ağlarının yaygınlaşması sayesinde zaman ve mekân olgusunun farklılaşacağı, özürsüzlük emeğini değersizleştiren koşulların ortadan kalkacağı, destek teknolojilerinin hayatı kolaylaştıracağı ve böylece özürsüzlük kişinin durumu ile toplumun durumu arasındaki paradoksun çözüleceği öngörülen aşamadır.⁸⁴ Önceki bölümde tartışmış olduğumuz üzere 1980 sonrasında değişen sosyo-ekonomik yapısında geçerli hale gelen aktifleştirici sosyal politika stratejisi ve yönetimde katılımcılık fikirleri ile uyumlu olan, en önemlisi de tüketim düzeninin gereksinimlerine uygun düşen bu üçüncü aşama betimlemesi uluslararası kuruluşlarca da paylaşılmaktadır. Ancak, günümüz teknolojilerinin özürsüzlüklerin toplumsal dezavantajlarının giderilmesi konusunda bazı olanaklar sunduğu doğru olmakla beraber bu dönemi

⁸⁴ Aktaran: Michael Oliver , "Sakatlık ve kapitalizmin Yükselişi", **Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.211.

paradoksun çözüleceği dönem olarak görmek gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü teknolojik yeniliklerin özürülülerin toplumsal dezavantajlarını yok edecek kadar güçlü bir pozitif değişim yaratabileceği tartışmalıdır.

Gleeson bu konuyu şu şekilde değerlendiriyor; “Sakat kişiler uzun zamandır maddi refah, kültürel kabul ve toplumsal mekansal dahil edilme konusundaki ihtiyaçlarını karşılayacak değerli bir toplumsal rol için mücadele ediyorlar. Tarihi-coğrafi perspektifin gösterdiği gibi bu değerli yer sadece teknolojik yenilikler yolu ile sağlanamaz. Kentlerimizi ve toplumlarımızı şekillendiren, siyasal-ekonomik ve kültürel güçlerin kalıcı bir dönüşümü yoluyla kazanılmalıdır”.⁸⁵ Bundan dolayı sanayi sonrası toplumun veya Finkelstein’in modelindeki ifade ile üçüncü aşamanın özürülüler açısından değerlendirmesi yapılırken ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal koşulların bir bütün halinde incelenmesi kaçınılmazdır.

Sözgelimi özürülülerin, küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikalarının sosyal harcamaları azaltan, yoksulluğu yaygınlaştıran yapısı içindeki durumları incelenmeden topluma katılımı destek teknolojilerin olumlu işlevinden bahsetmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu tarz bir yaklaşımda teknolojiye erişimi belirleyen ekonomik koşullar ihmal edilmiş olur. Zira dünyada konu ile ilgili yapılan araştırmalar özürülülerin dezavantajlı gruplar içinde en dezavantajlı grubu oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Yoksulluk–özürülülük ilişkisi BM’nin yapmış olduğu istatistiklerde gözler önüne serilmektedir ve ülkelerin sosyo-ekonomik anlamda az gelişmişlik düzeyleri ile özürülülük-yoksulluğun birebir örtüştüğü görülmektedir. BM’in bir çalışmasında dünyanın toplam nüfusunun %25’inin özürülülükle ilgili sorunlardan etkilendiği belirtilmektedir. Çalışmaya göre özürülülükle ilgili

⁸⁵ Brendan Gleeson, “Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?” **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.379.

sorunlardan etkilenenlerin çoğu gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bir başka çalışmada ise özürülerin sosyal yönden kötü koşullarda yaşadıkları, izole edildikleri ve haklardan yoksun ve marjinal bir hayat sürdürdükleri tespit edilmiştir.⁸⁶

Özürülerin yaşamakta oldukları yoksulluk topluma dâhil edilmeleri için yapılan yasal düzenlemeleri de işlevsizleştirmektedir. Erdugan'ın da belirttiği gibi "sosyal ve ekonomik haklar açısından hakların hukuki olarak tanınması, dava açma gibi hukuki hak arama süreçlerinin olması, fırsat eşitliğinin ve pozitif ayrımcılığın kabul edilerek negatif ayrımcılığın yasaklanması, bu haklardan yararlanmanın sağlayıcısı olamamaktadır. Örneğin, özürülerin çalışma hakkının özürülülüğe dayalı olarak ayrımcılığa uğramaksızın tanınmış olması, özürülerin mevcut sosyal ve ekonomik yapıda kendi durumlarına uygun biçimde istihdam edilebileceğini garanti edemeyeceği gibi, fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın özürülerin sağlık hakkının tanınması da, piyasa koşullarına terk edilmeye başlanan bir sağlık sisteminde, aynen özürülü olmayanlar gibi, özürülerin de sağlık hizmetine erişebileceğini garanti edemez".⁸⁷ Bu nedenle yasalardaki fırsat eşitliği ve insan hakları söyleminin hayata gerilebilirliğini sorgulamak için küreselleşmenin emek piyasasında yarattığı değişimleri ve bu değişimlerin özürülü istihdamı üzerindeki etkilerini, eğitim ve sağlıkta piyasalaşmanın ve rekabetçi yapının özürülerin bu hizmetlere erişimini ne şekilde etkilediğini incelemek gerekmektedir.

1.9. KÜRESELLEŞMENİN EMEK PİYASASINDA YARATTIĞI DEĞİŞİMLER VE ÖZÜRLÜ İSTİHDAMINA ETKİLERİ

Önemli tarihsel kırılma olan küreselleşme dönemi, hem yoksulluğun hem de üretim ilişkilerinin oldukça farklı biçimlere büründüğü bir dönemdir. Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan önemli ilerlemeler, üretim teknikleri

⁸⁶ Mağdule Demircioğlu, a.g.k, s.101.

⁸⁷ Fatma Erbil Erdugan, Necla Okur, a.g.e, s.259.

açısından da farklılaşma yaratmış, üretimde emeğin rolü azalmıştır. Bunun beklenen sonucu, uzun süreli işsizlik ve yapısal krizlerdir. Artan işsizlik sorunu sosyo-ekonomik yönden az veya çok gelişmiş bütün ülkelerde özürülülerin istihdamını zorlaştırmaktadır.⁸⁸ Çalışabilir özürülü için bu sorun artık ferdî problem olmaktan çıkmıştır. İstihdam düzeyinin çok düşük olduğu bir ülkede, özürülülerin iş bulma şansı daha da azalmaktadır.⁸⁹

Küreselleşme ile birlikte işletmeler maliyetlerini düşürmek arzusu ile üretimlerini iş gücünün ucuz olduğu bölgelere kaydırmaktadırlar. Doğan, bu durumun özürülülere etkisini şöyle anlatır. “sakatları sakat kılan rekabetçi yapı sürüyordu”. Sakatlara karşı ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler ve gelişen yeni teknolojiler, sakatları, üretim süreçlerine katılabilecekleri yönünde umutlandırıyordu. Ancak kapitalistler işletmelerini sakatlardan çok daha ucuza çalışabilecek işgücü kaynağı bulabilecekleri yerlere taşıyınca bu umut hayal kırıklığına dönüşecektir.⁹⁰

Küreselleşmenin özürülü istihdamına yönelik bir başka olumsuz etkisi de toplumda yarattığı önemli bir kültürel değişimin çalışma yaşamındaki yansımından kaynaklanmaktadır. Bu değişim dış görünüşün tüm sosyal ilişkilerde prestij unsuru haline gelmesidir. Dış görünüşün çalışma yaşamında da tercih edilebilir olmak için önemli hale gelmesi özürülü emeğini değersizleştirici koşulların en önemlilerinden biridir. “Prezantabl bir görünüş’e sahip olamamak” özürülülerin çalışma yaşamına girişinde ve sonraki aşamalarda sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye’de özürülülere yönelik çalışan bir kariyer sitesinde konu şu şekilde değerlendiriliyor; “İşverenlerin büyük bir kısmı ne yazık ki özürülülerin

⁸⁸ Fatma Erbil Erdugan, a.g.k s.155

⁸⁹ Aslı Toplu, “Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye’de Özürülü İstihdamı”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2009, s.90.

⁹⁰ Çağrı Doğan, a.g.k, 2008, s.36-44.

prezantabl olabileceğini düşünmüyorlar. Kişinin kolu yoksa saçını düzeltemez, makyajını yapamaz diye bakılıyor. Eğer tekerlekli sandalyede ise kendi öz bakımını yapamaz daha çok işveren ve çalışanlara yük olur bizi uğraştırır diye düşünülüyor ... özürünün eğitim durumu, potansiyeli ve deneyimleri ne olursa olsun çoğunlukla arka planda ve gözlerden uzak kalmasını sağlayacak, kariyer yapma imkanı olmayan, basit ve vasıfsız işler veriliyor". Hatta "sigortanı yatıralım sen hiç gelme" denildiği bile oluyor.⁹¹

2009 yılında gerçekleştirilen istihdam konulu 4. Özürlüler şurasında da ülkemizde üniversiteyi bitirerek çalışma yaşamına atılan özürlü sayısının azlığı vurgulanmakla birlikte eğitim alabilen yüksek okul ve üniversite mezunu özürlülerin çoğunlukla düşük ücretle ve yükselme olanakları bulunmayan işlerde çalıştırıldıkları belirtilmektedir.⁹²

2011 yılı içinde Türkiye’de yapılan “İş Gücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi” araştırmasında özürlülerin istihdam edilme nedenleri ve istihdam edildikleri işlerin niteliği ile ilgili verilen bilgiler 4. Özürlüler şurasında ve kariyer sitesinde yapılan tespitleri doğrular niteliktedir. Araştırmaya göre özürlü istihdamının başat gerekçesi %66’lık oranla “yasal zorunluluk” seçeneği olmakta, onu %24’lük payıyla “sosyal sorumluluk” izlerken, “özürlü çalışanın işe uygunluğu” seçeneği ise geri kalan %10’a yerleşmektedir. Özürlü iş gücünün hâlihazırdaki istihdamında “nitelik gerektirmeyen işler” ile “büro ve müşteri hizmetleri” gibi iki iş dalının birbirine yakın oranlarda ağırlıklı paya sahip olduğu görülecektir. Özürlü istihdamının %67’sini sırtlayan bu iki iş ve meslek alanını, %5-8 aralığında izleyen dört alan mevcuttur; belli bir vasıf ve uzmanlık gerektiren bu meslekler sırasıyla “profesyonel meslekler”,

⁹¹ “İş Dünyasında ÖNYARGILAR Engelliler İçin Kalkacak, Herşey Değişecek,” <http://www.engelsizkariyer.com/YaziYazdir.aspx?id=136>, erişim: 04.02.2012.

⁹² **4.Özürlüler şurası: İstihdam Komisyon Raporları ve Genel Görüşmeleri**, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009, s.196, [/http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/eski_site/sura/sura4/kitap.pdf](http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/eski_site/sura/sura4/kitap.pdf), Erişim, 09.09.2011.

“sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “yardımcı profesyonel meslek gruplarıdır” ve “tesis ve makine operatörüdür”.⁹³

Türkiye'nin başta istihdam olmak üzere tüm toplumsal alanlarda özürlü ayrımcılığını yasaklayan BM engelli haklarına dair sözleşmeye taraf olmasına ve ulusal mevzuatını da fırsat eşitliği temelinde düzenlemesine rağmen benzer bir durumun kamuda da var olduğunu görüyoruz. Örneğin Merkez bankası, hazine müsteşarlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Maliye Bakanlığı gibi devlet kurumlarında kariyer olanakları geniş devlet memurlukları (uzman yardımcılığı, müfettiş yardımcılığı, gelirler kontrolörlüğü v.b) için açılan yarışma sınavlarının giriş koşullarında “fiziksel özrü bulunmamak” maddesi yer almaktadır. Benzer bir madde hukuk fakültesi mezunu özürülerin hakim ve savcılık sınavlarına girişini engellemektedir.⁹⁴

Görüldüğü gibi özürülerin emek piyasası ve toplumda kabul görmeme durumları devam etmektedir yeni teknolojik gelişmeler ve insan hakları ve fırsat eşitliği söylemine dayanan yasalar tek başlarına özürülerin emek piyasasında konumlarını iyileştirmek için yeterli değildir. Hatta küreselleşme dönemindeki istihdam yapısında teknolojinin özürlü istihdamına yönelik olumsuz bir etkisinden dahi söz edilebilir.

Şöyle ki; küreselleşme döneminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yönlendirdiği yeni üretim süreci daha az iş gücü talep etmektedir. Bilgisayarın yaygınlaşması ve otomasyon sistemleri daha fazla işgücünü istihdam alanı dışına itmektedir. Örneğin 1950 yıllarda üretilen ürünlerin maliyet tablosunda emek %55'lik bir oran talep ederken bu oran bugün %11'e düşmüştür.⁹⁵

⁹³ İşgücü piyasasının özürüler açısından Analizi Özet rapor, 2011, s.21/
www.ozurluveyasli.gov.tr/.../isgucu_piyasasinin_ozurluler_acisindan... erişim :04.01.2012.

⁹⁴ Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın izlenmesi Raporu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011, s.26/
http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.pdf Erişim: 10.02.2012.

Hizmet sektöründeki teknolojik gelişmelere bağlı hızlı değişim daha nitelikli ancak daha az istihdam yaratabilmiştir. Bunun sonucunda günümüzde üretimin önemli bir kısmı profesyonel meslek sahiplerinin istihdam edildiği hizmet sektöründe gerçekleşmektedir. Bu durum vasıfsız gücü için dezavantaj yaratmaktadır.

Eğitim seviyelerinin düşüklüğü dolayısıyla çoğunlukla vasıfsız iş gücü içinde yer alan özürsümler ve özellikle ağır özürsümler ise bu dezavantajı çok daha fazla hissetmektedirler. Birleşmiş Milletler engelli hakları sözleşmesi ve ulusal mevzuatlar özürsümler istihdam eden işletmelere iş ortamında özürsümler çalışanın ihtiyaçlarına yönelik bazı fiziksel düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirmiştir. Üstelik özürsümler bir çalışan bedensel, zihinsel ve ruhsal yapısına uygun işlerde istihdam edilmek zorundadır. İşletmeler ise istihdama en maliyetsiz ve en hızlı şekilde uyum sağlayacak olan ve azami faydayı alabilecekleri çalışanları tercih etmektedirler.

Vasıfsız iş gücünün bol olduğu bir ortam bu noktada işverenin işini kolaylaştırmaktadır. Bu ortamda Bedenen ve zihnen sağlıklı, istihdam edilebileceği işlere dair herhangi bir kısıtlama bulunmayan ve iş yerinde herhangi bir fiziksel düzenlemeye ihtiyaç duymayan işçiler zahmetsizce bulunabilmektedir. Yasal zorunluluktan kurtulmak için ise genellikle herhangi bir ek düzenlemeye ihtiyaç duymayacak olan ve hareket yetenekleri daha geniş hafif özürsümler veya şeker, tansiyon, kalp gibi süreğen hastalıklara sahip olanlar istihdam edilmektedir.

AB ülkelerinde özürsümler bireylerin istihdam durumu ve istihdam politikalarına ilişkin öneriler raporunda bu durumu tespit eden şu ifadeler yer

⁹⁵ Fatma Karakuş, "Küreselleşme sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki etkileri Türkiye Örneği", Yüksek lisans Tezi Gazi Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel ilişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2006, s.48.

almaktadır “Kotalar söz konusu olduğunda “kaymağı kapma” (cream-skimming) riski bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, işe alımlarda iş gücü piyasasına istihdam edilebilirlik ihtimali daha fazla olanlar önceliğe sahip olmaktadır ve bu şekilde yükümlülüklerin ifası kolaylaşmaktadır”.⁹⁶

Türkiye’de bu konuda ciddi sorunlar yaşandığı görülmektedir. Öyle ki devlet, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerince fonlanan ve varlık nedeni işgücü piyasasında istihdam edilemeyecek nitelikte ağır özürlü bireylerin istihdamı olan korumalı işyerlerinde dahi bahsedilen tarzda davranışlar gösterildiğine tanık olunmaktadır. Örneğin Bizim Köy Engelliler Üretim Merkezi Avrupa Birliği Fonu, Kocaeli Valiliği ve Kocaeli Sanayi Odası’nın bağışlarıyla oluşturulmuş, korumalı iş yeri statüsüne sahip bir merkezdir. Çalışanların tümü özürlerden oluşmaktadır. Yalnız özürlülük oranı oldukça düşüktür. Yöneticisinin verdiği bilgilere göre özürlülere uygun işten çok işe uygun özürlü alınmaktadır. Örnek verilecek olursa 60 özürlü bireyin çalıştığı konfeksiyon bölümünde üretim dijital makinelerde yapılmakta buna göre bu makineyi kullanabilecek özürlülük oranı düşük olanlar işe alınmaktadır. Yani korumalı iş statüsünde, piyasada iş bulamayan özürlülük oranı yüksek kişilerin çalışması gerekirken burada piyasada daha rahat iş bulabilecek özürsüzlüler çalışmaktadır.⁹⁷

Türkiye’de özürlü istihdamında kota uygulaması bulunmaktadır. Özel sektörde belli bir başarısı olan bu istihdam politikası kamu alanında başarısızdır. Ayrıca bu istihdam modeliyle ağır özürsüzlülerin istihdamı sağlanamamaktadır.⁹⁸ İstihdamla ilgili hükümler bütçe kurulamadığı için işlevsiz kalmaktadır.⁹⁹ Teknolojinin evden çalışma olanakları sağlayarak

⁹⁶ Avrupa Birliği Ülkelerinde Özürlü Bireylerin İstihdam Durumu ve istihdam politikalarına ilişkin Öneriler, 2009, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=raporlar&sayfa=istihdam>, Erişim:12.06.2011.

⁹⁷ Mağdule Demircioğlu, a.g.k, s.180.

⁹⁸ Devlet Denetleme Kurulu(DDK), “T.C Başbakanlık Özürsüzlüler İdaresi Başkanlığının Faaliyetlerinin Denetimi”, 2009.

⁹⁹ Mehmet Aysoy, “ Özürsüzlüler Kanunu’nun Engelleri”, **Sosyalist Birikim Dergisi**, 2008.

istihdamda fiziksel erişim sorununu ortadan kaldıracığı ve bu nedenle özürülüler açısından olumlu olacağı tezi sıkça savunulmaktadır. Ancak, bu yeni çalışma biçiminin sosyal hayat, istihdam güvencesi, çalışma hakları ve sosyal güvenceler üzerindeki etkileri tartışmalara dahil edilmemektedir.

İlhan'ın evden çalışmanın kadın emeğine etkileri ile ilgili yaptığı tespitler özürülüler açısından da geçerli olabilir. İlhan'a göre "evden çalışma kapitalizmin örgütsüz emeğe yönelerek hiçbir sosyal güvence maliyeti üstlenmeden emeği ucuzlaştıranın etkili bir yoludur. Bu çalışma anlayışı, her ne kadar kadın işgücünü de devreye sokarak istihdam hacmini genişlettiğini iddia etse de aslında kadın emeğini ve aileyi sömürüye açmakta, örgütsüz ve ucuz emeği tercih ettiği için işsizliğin artmasına sebebiyet vermektedir".¹⁰⁰ Bu çalışma biçiminin çalışanlar üzerinde de önemli sosyal ve psikolojik etkileri olduğu görülmüştür.

Bu etkiler bireysel düzeyde yabancılaşma, işsiz kalma korkusu ve yoksullaşma şeklinde sayılabilir. Sosyal taraflar açısından ise toplu sözleşmeden (statü) sözleşmeye (bireysel akit) geçişin yol açtığı endüstri ilişkilerindeki değişimden söz edilebilir.¹⁰¹ Castells'e göre "Evden çalışma bir yandan yeni, sömürücü ev içi çalışma sistemlerinin yeniden ortaya çıkmasına, diğer yandan bireysel sözleşmeye dayalı istihdamın profesyonelleşmiş biçimlerine odaklanan iki kutuplu bir olgu olmuştur".¹⁰² Oliver ise bu yeni evden çalışma biçimlerinin çoğu batı ülkesinde yoksulluk ve düşük eğitim standardında yaşayan özürülüler için ulaşılabilir ya da arzu edilir olmadığını belirtir.¹⁰³

¹⁰⁰ Süleyman İlhan, "Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 2, 2007, s.298.

¹⁰¹ Mustafa Göktürk, "Sosyo-Psikolojik Sorunlar Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri Ve Yeni Çalışma Biçimleri", **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı:12,2007, s.212.

¹⁰² Manuel Castells, "**Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi**", Çeviren: Ebru Kılıç, 1.Cilt, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.356.

¹⁰³ Aktaran: Brendan Gleeson, "Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?" **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar,

Kuzgun evden çalışmayı da içine alan esnek çalışma biçimlerinin özürlü istihdam kotası konusunda yarabileceği şu tehlikeye dikkat çekmektedir; “Esnek istihdam biçimlerinin düzenlenmiş olması, işletme büyüklüğüne dayalı istihdam yükümlülüğünü zaman içinde işlevsiz hale getirecektir. Bunun nedeni, sayısal esnekliğin kabulü ile işletme açısından çekirdek ve çevresel işgücü ayırımına dayalı yeni bir istihdam stratejisinin uygulanmasının, işletme büyüklüğünün değişken olmasına yol açmasıdır. Sonuç olarak, firmanın çekirdek işgücü miktarını sabit tutup, çevresel işgücü miktarını iş yüküne göre ayarlaması; işverene getirilen işletme büyüklüğüne dayalı ücret karşılığı özürlü işgücü istihdam etme yükümlülüğünü fiilen geçersiz kılacaktır.”¹⁰⁴

Ayrıca evden çalışma seçeneği çok ağır özürülülerin çalışma haklarını kullanabilmeleri için olanaklar sunmakla birlikte genel olarak özürülülerin toplumla bütünleşme talepleri açısından bazı riskler de taşımaktadır. Bu risklerin en başta geleni özürlü bireyin zaman içinde bütün temel ihtiyaçlarını ev içinde gören bir hale getirilmesi ve toplumdan soyutlanmasıdır. Bu halde özürlü için istihdam sade gelir elde edilen bir faaliyet anlamı taşıyacak ve dolayısıyla toplumla bütünleşme konusundaki rolünü yerine getirmeyecektir. Zira yapılan araştırmalar evden çalışmanın izole edici bir etkisi olabileceğini, çalışanların arkadaşlık ve sosyal ilişki eksikliği yaşayabileceğini göstermektedir.¹⁰⁵

Bir diğer önemli risk unsuru ise evden çalışma olanaklarının yaygınlaşması ile birlikte işyerlerinin fiziki çevreyi düzenleme zahmetinden ve maliyetinden kaçınarak kısa yoldan özürülülerini evden çalışmaya

Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.378.

¹⁰⁴ İnci Kuzgun, “Türkiye’de Özürlü İşgücünün Ücret Karşılığı İstihdamını Belirleyen Değişkenler ve Öneriler”, **Journal of Yasar University**, 2009, s. 2451-2466/
http://joy.yasar.edu.tr/makale/no15_vol4/10-KUZGUN.pdf erişim 16.08.2011.

¹⁰⁵ Atılhan Naktiyok, “Yer Ve Zaman Kavramından Bağımsız Çalışma : Bireysel Etkileri Üzerine Bir Uygulama”, **D.E.Ü .İ.İ.B.F Dergisi** Cilt: 16, Sayı:2, 2001, s 49-60.

yönlendirmeleridir. Bu tarz bir davranışın sergilenmesi günümüzün rekabet koşullarında kuvvetle muhtemeldir. Buradan hareketle politika yapıcılarının evden çalışmayı sadece sunabileceği olanakları değil taşıdığı riskleri de içeren geniş görüşle değerlendirmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır. Aynı durum uzaktan eğitim içinde geçerlidir.

1.10.KÜRESELLEŞME SONRASI EĞİTİM VE SAĞLIKTAKİ PİYASALAŞMANIN FIRSAT EŞİTLİĞİNE ETKİLERİ

Bireylerin topluma katılımında gerçek bir fırsat eşitliği elde edebilmeleri her şeyden önce eğitime ve sağlığa ulaşabilme durumlarına bağlıdır. Çünkü bedenen ve zihnen kaliteli bir yaşam sürebilmek bu hizmetlerden faydalanabilmekle mümkündür. Ayrıca eğitim ve sağlık alanındaki eşitsizlikler hayatın diğer alanlarındaki eşitsizliklere zemin hazırlamaları bakımından da çok önemlidir. Hele hele bedensel ya da zihinsel kısıtlılıkları olan bireylerin fırsat eşitliğinden bahsederken bu hizmetlerin önemi çok daha fazla artmaktadır. Ancak küreselleşme ile birlikte özürülülerin yaşamlarını kolaylaştıracak hizmetler serbest piyasanın dayandığı kâr etme ve bu kârı maksimize etme mantığı ile çalışan kurumlarla gerçekleştirmek istenmektedir.¹⁰⁶ Bu durumda bu hizmetlerin sadece varlıklı kesim için ulaşılabilir olması söz konusu olacaktır.

1980 sonrasında özürülüler için fırsat eşitliği, tam katılım ve insan hakları söylemine öncülük eden uluslararası kurumlardan olan IMF ve Dünya Bankası aynı zamanda yapısal uyum politikaları ile eğitimin ve sağlığın özelleştirilmesini önermektedirler. Bunun sonucunda kamusal hizmet alanları olan eğitim ve sağlık hizmetleri piyasada alınıp satılan birer meta haline dönüşecektir. Toplumun en savunmasız kesimi olan engelli bireylerin yaşamı

¹⁰⁶ Hande İşman, "Engellilerin Eğitime yönelik Bir Politika Aracı Olarak Özel Özel Eğitim Kurumlarının Eğitimde Eşitlik Bağlamında Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Ekonomisi Bilim Dalı, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programı**, Ankara, 2009,s.44.

böyle bir yapılandırma sürecinden olumsuz etkilenecek, onların eğitime erişme fırsatı sona erecektir.¹⁰⁷

Tabi aynı şey sağlık içinde geçerlidir. Yıldızın belirttiği gibi “sağlık hizmetlerinin devlet eli yerine özel sağlık kuruluşlarınca yürütülmesi geniş halk kesimlerinin temel sağlık hizmetlerine erişimini sınırlandırmaktadır. Çünkü özel sağlık kuruluşlarının nihai hedefi kar marjını yüksek tutmaktır. Sağlık hizmetlerindeki fiyat artışlarından özürülüler, kimsesizler gibi toplumun en kırılgan grupları da etkilemektedir”.¹⁰⁸

Ülkemizde özürülü eğitimi konusu önemli oranda piyasalaşmıştır. Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın faaliyetlerine ilişkin 2009 tarihli Devlet Denetleme Kurulu raporunda bu alandaki piyasalaşma ile ilgili şu bilgi verilmektedir. “5378 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce, MEB'e bağlı 47 özel eğitim okulu ve 363 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, SHÇEK' e bağlı 370 özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi varken, Kanunun ilgili maddesinin yürürlüğe girdiği tarihten tarihine kadar toplam 1830 özel eğitim okulu ve özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine ulaşılmıştır. Bu artış yaklaşık olarak % 400'dür.¹⁰⁹ Bu artışın sebebi ise sözü edilen kanunla devletin eğitim alan birey başına bu merkezlere para ödemeye başlamasıdır.

Kamu hizmetlerinin kar motivasyonu ile yönlenen piyasa ilişkileri içinde alabileceği şekli göstermesi açısından özel özel eğitim kurumları iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu kurumlarda etik dışı yollara başvurarak müşteri kapma, maliyeti düşürmek için eğitim verme yeterliliğine sahip olmayan personel çalıştırma, özürülü ailelere hediyeler vererek bilgilerini ve imzalarını alıp

¹⁰⁷ Hande İşman, a.g.k, s.6.

¹⁰⁸ Özkan Yıldız, “Küreselleşme, Sağlık ve Toplum”, **Gaziantep Tıp Dergisi**, Cilt 14, sayı: 1, 2008, s.32.

¹⁰⁹ Devlet Denetleme Kurulu(DDK), a.g.k, s.118.

vermedikleri eğitimin ücretini devletten tahsil etme gibi istismar yöntemleri görülmektedir.¹¹⁰

İşman özel eğitim kurumlarının önemli bir kısmının nitelikli eğitim öğretimi yerine getiremediğini belirtir. Ona göre bu kurumların birçoğu öğrenci kapma peşinde olan, ticari kaygılar taşıyan ve sadece kâr amaçlı hizmet veren merkezlerdir. Bu hizmet alanının özelleştirilmesi yerine alana yönelik çalışan okulların sayısının artırılması ve mevcut okullarda da yetersiz kalan öğretmen ihtiyacı karşılanarak özel eğitim hizmetlerinin devlet tarafından sunulması beklenmektedir.¹¹¹ Zira, özel kurumların açılmaya başlaması ve maddi anlamda desteklenmesiyle birlikte özel gereksinimli olan bireyler, liberal ekonomi politikalarına ve serbest piyasa ekonomisinin insafına terk edilmiş, en hafif ifadeyle onların yaşam mücadelesinin önüne engeller konularak, piyasa ekonomisinin zorlu rekabet ortamında savunmasız bırakılmalarına ve toplum içindeki mevcut olan eşitsizlik ortamının daha da derinleşmesine neden olunmuştur.¹¹² Özürlü bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak başta eğitim olmak üzere sağlık ve istihdam gibi hizmetlerin var oluşunun temeli kâr etme ve karı maksimize etme mantığı olan kurumların eline bırakılmayacağı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Özürlülere sağlanacak hizmetlerin sunumu, tüm bireylere eşit mesafede durması beklenen devlet kurumları tarafından gerçekleştirilmelidir.¹¹³ İfade şekli ne olursa tanılanmış bir özürlü olan insanlar, bireyselliğin kapitalist değerler, ekonomi ve kar motivasyonu etrafında organize olmuş toplumlarda her zaman çeşitli derecelerde ekonomik, politik ve sosyal dezavantajlı olacaklardır. Bütün özürlü bireylerin diğer vatandaşlarla eşit katılımın olanaklarına sahip olduğu bir toplum için pazar odaklı politikaları reddeden bir kültürel çevrenin yaratılması gerekir.¹¹⁴

¹¹⁰ Devlet Denetleme Kurulu (DDK), a.g.e, s.118.

¹¹¹ Hande İşman, a.g.k, s. 91.

¹¹² Hande İşman, a.g.k, s.3.

¹¹³ Hande İşman, a.g.k, s.5.

¹¹⁴ Colin Barnes, a.g.k, s.644.

1.11.NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARININ ERİŞEBİLİRLİKLE İLGİLİ DÜZENLEMELERİN UYGULANABİLİRLİĞİNE ETKİSİ

Yardımcı'nın ABD 'de 1990 yılında yürürlüğe giren ve bu alandaki birçok düzenlemeye ilham veren ADA (Americans with Disabilities Act – Sakat Amerikalılar Yasası) hakkındaki değerlendirmeleri özürülüler konusunda yapılan yasal düzenlemelerin hepsi için günümüz koşullarındaki durumunu anlatmaktadır. Ona göre bu yasa, içeriği itibariyle önemli olsa da, tam olarak uygulanamamıştır. ABD'de olduğu gibi birçok başka yerde de, bu eksikliğin temelinde diğer ayrımcılık biçimlerinden farklı olarak, sakatlığa karşı ayrımcılığı kaldırmak için yapılması gerekenlerin 'masraflı' olması vardır. Neoliberalizm ile birlikte, geleneksel olarak devlete düşen sorumluluklar devlet-dışı kurumlara bırakılmış ve ekonomik veriler temel değer ölçüsü haline gelmiştir. Bu noktada, ne devletin erişilebilirlik konusunda üzerine düşeni yapması, ne de özel kurumları benzer adımlar atmaya zorlaması mümkün olmuştur.¹¹⁵

Sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde tartışılacağı üzere Türkiye'de de uluslararası gelişmelerin etkisi ile 2005 yılında bir özürülüler kanunu çıkarılmıştır. Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına, engellilerle ilgili bazı görevler vermiş ve bu görevlerin yerine getirilmesi ile ilgili yedi yıllık bir süre tanımıştır. Bu süre içinde gerekli düzenlemelerin tamamlanması aynı zaman Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nden doğan bir yükümlülüktür. Ancak Türkiye'deki Kurumlar, Kanun'dan kaynaklanan görevlerini yeterince yerine getirmemektedirler.¹¹⁶

¹¹⁵ Sibel Yardımcı, "Sakat Hareketleri Ve Örgütlenmeleri"

http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardimci.pdf, erişim 12.09.2011.

¹¹⁶ Devlet Denetleme Kurulu (DDK), a.g.k , s.192.

Bunun sonucunda Kanun metninin ayrımcılıkla mücadele ve fırsat eşitliği kavramları üzerine kurulu olmasına ve bu yasadan sonra ayrımcılıkla mücadelenin temel bir politika olarak benimseneceğinin belirtilmesine rağmen yasanın çıkışından bugüne kadar geçen sürede var olan durumunun değişmediği ve yaşanır farklı bir uygulamanın olmadığı görülmektedir.¹¹⁷

Nitekim verilen süre 7 Temmuz 2012 itibarı ile dolmaktadır ve kayda değer bir aşamanın kaydedilemediğinden sürenin uzatılmasını talep etme tartışmaları gündemdedir.

Bu noktada erişebilirlik konusuyla ilgili var olan bir kısır döngüye değinmekte de fayda vardır. Bu kısır döngü şu şekilde işlemektedir. Devletin erişilebilirlik düzenlemeleri ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemesi özürülülerin eğitim, istihdam, sağlık başta olmak üzere en temel hak ve hizmetlere erişimini engellemekte, bu hak ve hizmetlerden yoksun kalmak ise özürlüyü yoksullaştırmaktadır. Uluslararası alanda hak aramanın hem bilgi hem de mali kaynak gerektirdiği düşünülürse özürülülerin bu yoksulluk ortamında uluslararası sözleşmeden doğan haklarını savunmalarının zorluğu anlaşılacaktır. Meselenin uluslararası mahkemelere taşınmaması ise herhangi bir yaptırıma maruz kalmayan devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesini kolaylaştırmaktadır.

Roulstone özürülüluları topluma dahil etmeye yönelik çabalarla ilgili şu genel değerlendirmeyi yapmaktadır; “Gerçek şu ki; sakatların sorunlarıyla ilgili çözüm arayışları, dışlanmışların sistemin içine alınması çabaları vb. kısaca, sakatların hayatları ile ilgili bütün sosyal teori ve kavramsallaştırmalarda verili durumu olumlu yönde değiştirebilecek çözüm unsurlarına rastlanmamaktadır... Gerçekte bu yaklaşımlar söylem düzeyinde kalmaktadır”.¹¹⁸

¹¹⁷ Özürülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu, Ankara, 3- 5 Kasım 2010, s.82.

¹¹⁸ Aktaran: Mağdule Demircioğlu, a.g.k, s.91.

İşeri ve Kanbur, özürlemlikle ilgili düzenlemelerin söylem düzeyinde kalmasının nedenini şöyle açıklıyorlar; Özürlemlülerin fiziki çevre koşullarından eğitime, sağlığa her “eşitlik” talebi, kamu ve hatta özel kesim için ciddi bir yatırım faturasıdır . Haliyle söylemde hoşgörünen, eylemde ve “son tahlilde” sermayenin çıkar ve politikalarıyla çatışacaktır ve özürlemlülerin mücadelesi hem küresel hem ulusal sermayenin çıkarlarıyla çatışan bir zeminin üzerinde sürmek durumunda kalacaktır”.¹¹⁹

Doğan'ın “Postmodernizmin Sakatları: Engelliler” isimli makalesinde özürlemlülerin topluma dahil edilmesi, engellilik kavramının öne çıkarılmasının sistem içindeki işlevi ve mevcut durumun özürlemlülerin hayatına etkisi ile ilgili yaptığı değerlendirmeler çalışmamızın bu bölümünü özetler niteliktedir. Ona göre postmodern dönemde de, sakatlar dahil edildikleri tüm toplumsal süreçlerin nesnesiydiler. Hayatlarını belirleyen maddî ve ideolojik kurumlara yenileri ekleniyor, üzerlerindeki sosyal baskı hafiflemek şöyle dursun, yoğunlaşarak, kurumsallaşarak ve küreselleşerek artıyordu. Başka deyişle, sağlamcı ideoloji, kapitalizmle birlikte, sakatın konumlandığı dairenin çeperini daha bir aşılmaz; sakatı daha bir “sakat” kılıyordu. Bu bağlamda, engelli kavramının, söz konusu baskıyı gizlemek gibi önemli bir işlevi de vardı.¹²⁰

¹¹⁹ H.Ergün İşeri, Yaşar Kanbur, “İnsan Hakları ve Özgürlükleri Bağlamında Engelliler ve Örgütlenmesi”, **Sosyalist Birikim Dergisi**, 2008, Sayı:229, s.30-35.

¹²⁰ Çağrı Doğan, 2008, a.g.k, s.36-44.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE ÖZÜRLÜLÜĞÜN DURUMU, SORUN ALANLARI VE TÜRKİYENİN ÖZÜRLÜLER POLİTİKASI

Önceki bölümde özürlülük olgusuna yönelik tanım, söylem ve politikaların tarihsel süreç içindeki değişimleri incelenmiş ve bu bağlamda önemli bir kırılma noktası olan 1980 sonrası dönemdeki yaklaşımlar, bu yaklaşımlarda belirleyici olan ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanında yeni yaklaşımların merkezinde yer alan insan hakları ve fırsat eşitliğinin küreselleşme ortamındaki gerçekleştirilebilirliği Türkiye'ye ait bazı verilerle desteklenerek tartışılmıştır. Bu bölümde ise Türkiye örneğine ilişkin incelemenin detaylandırılması hedeflenmektedir. Bu hedefe yönelik olarak uluslararası gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları, bu yansımalar doğrultusunda yapılan yeni özürler kanununun amaçları ve genel ilkeleri, kanun sonrası istihdam, eğitim, erişilebilirlik, bakım gibi politikalardaki değişimler değerlendirilecektir.

Değerlendirme kapsamında öncelikle ülke genelinde yapılmış en kapsamlı araştırma olan Türkiye Özürler araştırmasının istihdam, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve erişilebilirlik konularında sunduğu bilgi ve bulgular ışığında bir durum tespiti yapılacak daha sonra politikalardaki değişimler ekonomik ve sosyal bir perspektiften incelenecektir. Bunu takiben yeni yaklaşımların Türkiye'de ne derecede hayata geçebildiği ve hangi noktalarda zayıf olduğu soruları Türk toplumundaki özürler algısını ve özürler olgusunun medyada temsil edilme biçimini ortaya koyan araştırma sonuçları ve özellikle eğitim, istihdam ve erişilebilirlik konularında günümüzde gelinecek durumu ortaya koyan veriler ekseninde cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

2.1.TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜ NUFUSUN DURUMUNA AİT İSTATİSTİKİ BİLGİLER

Eski adıyla Başbakanlık Özürllü İdaresi Başkanlığı yeni adıyla Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu'na yaptırmış olduğu "Türkiye Özürllü Araştırması" özürllülerin nüfus içindeki durumuna ait istatistiki bilgiler sunmaktadır. Özürllülerin toplam nüfus içindeki oranları, özür gruplarına ve cinsiyete göre dağılımları tablo 2 'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Özürllü Nüfusun Özür Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı %

Toplam özürllü nüfus			Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürllü nüfus			Süreğen hastalığa sahip olan nüfus		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12.29	11.10	13.45	2.58	3.05	2.12	9.70	8.50	11.33

Buna göre özürllü nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllülerin oranı %2.58 iken (yaklaşık 1.8 milyon) süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9.70'dir (yaklaşık 6.6 milyon)¹²¹. Adı geöen araştırmanın sunduğu bilgi ve bulgular özürllü nüfusun eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve erişebilirlik konularında önemli sıkıntılar yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu kısımda bu bilgi ve bulgular alt başlıklar halinde sunulacaktır.

2.1.1.Eğitim Düzeylerine Ait Bilgiler

Araştırmada özürllü nüfusun eğitim durumunu genel nüfusun eğitim durumu ile kıyaslayan veriler bulunmaktadır. Bu veriler tablo 3'de gösterilmiştir.

¹²¹ Türkiye Özürllü Araştırması Temel Göstergeler, <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>, Erişim:26.08.2011.

Tablo 3 : Genel ve Engelli Nüfusta Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Genel Nüfus			Engelli Nüfus		
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	7764060	11,3	12,9	604945	34,1	36,3
Okuryazar fakat bir okul bitirmemiş	12037120	17,5	20,1	247642	14,0	14,9
İlkokul	21738553	31,7	36,2	549681	31,0	33,0
İlköğretim	2430754	3,5	4,1	25607	1,4	1,5
Ortaokul	4499685	6,6	7,5	87257	4,9	5,2
Orta ve dengi meslek	156146	0,2	,3	3100	0,2	0,2
Lise	6997669	10,2	11,7	93635	5,3	5,6
Lise ve dengi meslek	1215056	1,8	2,0	21509	1,2	1,3
Yüksekokul veya fakülte	3028955	4,4	5,1	30382	1,7	1,8
Yüksek lisans, doktora	108454	0,2	,2	1261	0,1	0,1
Ara Toplam	59976452	87,4	100,0	1665018	93,9	100,0
99	38775	0,1		174	0,0	
0	8607332	12,5		107112	6,0	
Toplam	68622559	100		1772305	100	

Verilere göre genel nüfusta ilkokul ve öncesi eğitim düzeyindekilerin oranı - okuryazar olmayanlar dahil - Türkiye nüfusunun %69,3'ünü oluşturmaktadır. Bu haliyle Türkiye'de okuryazarlık yüksek olsa da eğitim düzeyinin genel olarak düşük olduğu söylenebilir. Genel nüfusun eğitim düzeyindeki bu durum özürli nüfusta da yansımaları göstermiştir. Araştırma

sonuçlarına göre genel nüfusun %12,9'u okuma yazma bilmezken, özürliülerde bu oran 3 kat daha fazladır (%36,3). Bu dramatik farklılığın yanı sıra, özürliülerde ilkokul ve öncesi eğitim düzeyine sahip olanların oranı %84,2'dir. Sonuç olarak, okuryazarlığı olmayan ve eğitim seviyesi düşük bir özürliü kitlesinin varlığından söz edilebilir. Ancak bu durumun başlıca nedeni "özürliü bireyin engellenmesinden kaynaklanmaktadır. Özürliü birey eğitim hizmetlerinden ve olanaklarından yararlanamamaktadır."¹²²

Özürlerin eğitim hizmetinden yararlanma konusunda nüfusun geneline göre dezavantajlı olmalarının yanında değişik özür grupları arasında eğitim hizmetlerinden yararlanma açısından oluşan farklılıklarda dikkat çekici düzeydedir. Veriler özürliü nüfus için eğitim düzeyinin düşüklüğünün ortak bir akıbet olduğunu gösteriyorsa da bazı özür gruplarının bu akıbeti daha ağır yaşadığı ortadadır. Bunu görebilmek için tüm özür gruplarının eğitim düzeyine ilişkin bilgi ve bulgulara yer verilmiş ve verilerin gösterildiği bazı tablolar kullanılmıştır.

2.1.1.1. Bedensel Özürliülerin Eğitim Düzeyleri

Bedensel özürliülerin eğitim düzeyi genel olarak özürliü nüfusun eğitim düzeyine benzerlik göstermektedir. Yine de, bedensel özürliülerin hem genel olarak özürliü nüfusuyla hem de diğer özür türleriyle karşılaştırıldığında eğitim olanaklarına ulaşmalarının göreceli yüksek olduğu söylenebilir. Tablo 4 'de görüleceği gibi, okur yazar olmayan bedensel özürliülerin oranı (%29,5) genel olarak özürliü nüfusa (%36,3) göre daha düşüktür. Bir başka deyişle,

¹²² İsmail Tufan, Özgür Arun, "Türkiye Özürliüler Araştırması İkincil Analizi" **TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNİK ARAŞTIRMA KURUMU (TÜBİTAK)**, 2006, s.21.

bedensel özürliilerde okuryazarlık görme, işitme, dil/konuşma ve zihinsel özürliilerde okuryazarlık durumundan daha yüksektir.¹²³

Tablo 4 : Bedensel Özürliilerin Eğitim Düzeyleri%

Eğitim Düzeyleri	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	238252	27,8	29,5
Okuryazar fakat bir okul bitimemiş	112163	13,1	13,9
İlkokul	316153	36,9	39,2
İlköğretim	10215	1,2	1,3
Ortaokul	47136	5,5	5,8
Orta ve dengi meslek	1099	0,1	0,1
Lise	52288	6,1	6,5
Lise ve dengi meslek	11482	1,3	1,4
Yüksek okul veya fakülte	17359	2,0	2,2
Yüksek lisans, doktora	907	0,1	0,1
Ara Toplam	807053	94,1	100,0
0	50579	5,9	
Toplam	857631	100,0	

2.1.1.2. Görme Özürliilerin Eğitim Düzeyleri

Görme özrüne sahip bireylerin eğitim düzeyleri genel olarak özürli nüfusun eğitim düzeyine oldukça benzerlik göstermektedir. Daha önce

¹²³İsmail Tufan, Özgür Arun , a.g.k, s.23

bahsedildiği üzere, genel özürlü nüfusunda ilkokul ve öncesi eğitim düzeyine sahip olanların oranı %84,2'dir. Araştırma verilerine göre, görme özür lü llerde ilkokul ve öncesi eğitim düzeyine sahip olanların oranı %83 olarak tespit edilmiştir. Bu haliyle değerlendirildiğinde, görme özür lü llerin genelde diğer özür türlerinde de olduğu gibi, eğitim olanaklarına ulaşmalarının "engellendiğini" söylemek yanlış olmayacaktır.¹²⁴ Tablo 5 görme özür lü llerin eğitim durumunu göstermektedir.

Tablo 5: Görme Özür lü llerin Eğitim Düzeyleri%

Eğitim Düzeyleri	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	135632	32,9	34,9
Okuryazar fakat bir okul bitimemiş	56371	13,7	14,5
İlkokul	130438	31,6	33,6
İlköğretim	6269	1,5	1,6
Ortaokul	22115	5,4	5,7
Orta ve dengi meslek	1116	0,3	0,3
Lise	23789	5,8	6,1
Lise ve dengi meslek	4323	1,0	1,1
Yüksekokul veya fakülte	8278	2,0	2,1
Yüksek lisans, doktora	204	0,09	0,1
Ara Toplam	388535	94,2	100,0
0	23778	5,8	
Toplam	412312	100,0	

¹²⁴ İsmail Tufan, Özgür Arun, a.g.k, s.23.

2.1.1.3.İşitme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri

İşitme özürlü bireylerin eğitim düzeyleri de genel özürlü nüfusun eğitim profiline benzer olarak oldukça düşüktür. Şimdiye kadar bahsedilen özürlü türleri içinde en düşük okuryazarlığa sahip olanlar işitme özürlü bireylerdir. Görme özürlülerde okuryazar olmayanların oranı %34,9 iken bu oran işitme özürlülerde %36,9'a yükselmektedir. Yine de, bu oransal fark görme ve işitme özürlüler arasında düşüktür. Ancak, bedensel özürlülerde bu iki özürlü grubu karşılaştırıldığında, okuryazarlığın bedensel özürlüler lehine daha yüksek olduğu görülmektedir¹²⁵. Tablo 6: İşitme Özürlülerin Eğitim düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6: İşitme Özürlülerin Eğitim Düzeyleri %

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	88736	35,1	36,9
Okuryazar fakat bir okul bitimemiş	39261	15,5	16,3
İlkokul	73044	28,9	30,4
İlköğretim	4519	1,8	1,9
Ortaokul	14082	5,6	5,9
Orta ve dengi meslek	907	0,4	0,4
Lise	11027	4,4	4,6
Lise ve dengi meslek	4216	1,7	1,8
Yüksek okul veya fakülte	4390	1,7	1,8
Yüksek lisans, doktora	355	0,1	0,1
Ara Toplam	240535	95,1	100,0
0	12274	4,9	
Toplam	252810	100,0	

¹²⁵İsmail Tufan, Özgür Arun, a.g.k, s.24.

2.1.1.4.Dil ve Konuşma Özürlülerin Eğitim Düzeyleri

Okuryazar olmayan konuşma özürlülerin oranı %53,1'dir. Bu oran diğer özür türleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bu durum, konuşma özürlülerin bedensel, görme ve işitme özürlülerle karşılaştırıldığında eğitim olanaklarına ulaşım imkanlarının oldukça düşük olduğunun bir göstergesidir. Konuşma özürlülerin eğitim düzeyi ile ilgili tüm bilgiler Tablo 7'dedir.¹²⁶

Tablo 7: Dil ve Konuşma Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	124398	47,3	53,1
Okuryazar fakat bir okul bitirmemiş	40161	15,3	17,1
İlkokul	42500	16,2	18,1
İlköğretim	4176	1,6	1,8
Ortaokul	9840	3,7	4,2
Orta ve dengi meslek	325	0,1	0,1
Lise	8744	3,3	3,7
Lise ve dengi meslek	2218	0,8	0,9
Yüksekokul veya fakülte	2095	0,8	0,9
Ara Toplam	234456	89,1	100,0
0	28551	10,9	
Toplam	263007	100,0	

¹²⁶ İsmail Tufan, Özgür Arun, a.g.k, s.24.

2.1.1.5. Zihinsel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri

Genel olarak özürlülerin eğitim durumundaki eksikler zihinsel özre sahip bireyler içinde geçerlidir. Ancak, Tablo 8'de de görüleceği üzere özür türleri içinde en düşük eğitim düzeyi zihinsel özürlüler içinde yer almaktadır.¹²⁷

Tablo 8: Zihinsel Özürlülerin Eğitim Düzeyleri%

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Okuryazar değil	204127	61,6	66,9
Okuryazar fakat bir okul bitimemiş	40120	12,1	13,1
İlkokul	43028	13,0	14,1
İlköğretim	3178	1,0	1,0
Ortaokul	5694	1,7	1,9
Orta ve dengi meslek	237	0,1	0,1
Lise	6435	1,9	2,1
Lise ve dengi meslek	878	0,3	0,3
Yüksekokul veya fakülte	1436	0,4	0,5
Ara Toplam	305133	92,1	100,0
0	25935	7,8	
99	174	0,1	
Toplam	331242	100,0	

Özürlülerin nüfusun geneline göre ve her özür grubunun birbirine göre eğitim düzeyini ortaya koyan yukarıdaki bulgular göz önüne alınarak Türkiye'de özürlü nüfusun eğitim durumuna ilişkin şu genel değerlendirmeler yapılabilir. Özürlülerin eğitim seviyeleri genel nüfusa oranla düşüktür. Eğitim

¹²⁷ İsmail Tufan, Özgür Arun, a.g.k, s.25.

hizmetlerinden yararlanamama konusunda en dezavantajlı gruplar ise zihinsel, işitme, dil ve konuşma özürllüderdir. Düşük eğitim düzeyi, bizatihi özürllü bireyin kendinde var olan bedensel eksiklikten dolayı değil ama kendisine yönelik olarak eğitim, hizmet ve olanaklarının yokluğundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, özürllü bireye, sahip olduğu özür türüne uygun olarak eğitim olanakları sunulmalı ve bu olanaklar sadece sunulmakla kalmamalı özürllü bireylerin bu olanaklara kolayca ulaşımı da sağlanmalıdır.

2.1.2. Yaş Durumuna Ait Bilgiler

Genel olarak nüfusun yaş dağılımına bakıldığında, Türkiye'nin diğer gelişmiş ülkelere göre daha genç bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Ancak, genel nüfusun yaş piramidini özürllü nüfusla kıyasladığımızda, çocuklukta ve gençlikte özürllülüğe daha az rastlanmakta olduğu görülecektir. Genel nüfus ve özürllü nüfusun oransal farkına bakılacak olursa bu durum daha net izlenebilir. Doğumla birlikte gelen özürllülük daha azken, yaşlılıkta özürllülük artmaktadır. Türkiye genç olmasına karşın hızla yaşlanan toplumu için politikalar üretirken, bir yandan da bireyelerine nüfusunun profiline uygun olarak özürllülük politikaları ve ilerleyen yaştaki özürllülüğe ilişkin açılımları da sunmalıdır.¹²⁸ Yaş durumuna ilişkin bilgiler yine genelle kıyaslamalıdır. Tablo 9 bu bilgileri içermektedir.

¹²⁸ İsmail Tufan, Özgür Arun, a.g.k, s.18.

Tablo 9: Genel ve Özürlü Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş Grubu	Genel Nüfus			Engelli Nüfus			Oransal Fark
	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde	
0 – 4	7152307	10,4	10,4	81640	4,6	4,6	- 5,8
5 – 9	6893990	10	20,5	135164	7,6	12,2	- 2,4
10 – 14	6310126	9,2	29,7	118377	6,7	18,9	- 2,5
15 – 19	6136836	8,9	38,6	125202	7,1	26	- 1,8
20 – 24	6028111	8,8	47,4	150196	8,5	34,5	- 0,3
25 – 29	6490236	9,5	56,8	162539	9,2	43,6	- 0,3
30 – 34	5680529	8,3	65,1	145765	8,2	51,8	- 0,1
35 – 39	4815118	7	72,1	122589	6,9	58,8	- 0,1
40 – 44	4261634	6,2	78,4	108773	6,1	64,9	- 0,1
45 – 49	3671371	5,4	83,7	101187	5,7	70,6	0,3
50 – 54	2879663	4,2	87,9	84026	4,7	75,4	0,5
55 – 59	2220809	3,2	91,1	80826	4,6	79,9	1,4
60 – 64	1914925	2,8	93,9	94458	5,3	85,2	2,5
65 – 69	1605440	2,3	96,3	86355	4,9	90,1	2,6
70 – 74	1111352	1,6	97,9	69218	3,9	94	2,3
75 – 79	616543	0,9	98,8	53315	3	97	2,1
80 – 84	283970	0,4	99,2	30642	1,7	98,8	1,3
85+	194533	0,3	99,5	20811	1,2	99,9	0,9
Toplam	68622559	100		1772305	100		

2.1.3. Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumuna Ait Bilgiler

Sunulan veriler ülkemizdeki özürlü kitlesinin ağırlıklı olarak eğitimsiz ve yaşlı olduğunu göstermektedir. Her ne kadar içinden geçmekte olduğumuz dönemde tüm dünyada gayretler özörlöölere nitelik kazandırılarak istihdam edilebilirliklerinin artırılması yönünde yoğunlaşsa da yaşlı ve eğitimsiz bir kitlenin istihdama kazandırılmasındaki güçlük inkâr edilemez. Ayrıca özörlölölüğün ve yaşlılığın bir arada yaşanıyor olması ciddi sağlık problemleri yaşama olasılığını artırmakta ve sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacı şiddetlendirmektedir. Türkiye incelememize arka plan oluşturması amacıyla çizmiş olduğumuz genel çerçevede sosyal ve ekonomik hakların insan haklarının kâğıt üzerinde kalmamasını temin edeceğini vurgulamış ve özörlöölüler için insan haklarının kullanılabilir olmasının ancak sosyal ve ekonomik hakların genişletilmesi ile mümkün olacağını belirtmiştik.

Bu hakların en önemlilerinden biri de sosyal güvenlik hakkıdır. Aşağıdaki tablolarda tansiyon, kalp, şeker gibi süreğen hastalıkları bulunanları da dahil eden bir biçimde özür gruplarına göre sosyal güvenlik durumlarına ait bilgiler verilmektedir. Tablolar özörlöölü nüfusta sosyal güvenliğe sahip olup olmama oranlarının kır veya kentte yaşama, kadın veya erkek olma durumuna göre ne şekilde göröldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca bu tablolar sosyal güvenliği bulunan özörlöölülerin ne kadarının kendi adına ne kadarının bir başkasına bağımlı olarak bu haktan yararlandıklarına ilişkin verileri de içermektedir.

Tablo 10: Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ve Zihinsel Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumu (%)

	Sosyal güvenlik durumu		Kayıtlılık durumu	
	Olan	Olmayan	Kendi adına	Bağımlı
Türkiye	47.55	52.45	45.21	54.79
Kent	59.27	40.73	44.86	55.14
Kır	35.15	64.85	45.84	54.16
Erkek	44.84	55.16	67.96	32.04
Kadın	51.41	48.59	17.04	82.96

Kaynak: Türkiye Özürümler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 11: Süreğen Hastalığa Sahip Olan Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenliğe Sahip Olma Durumu (%)

	Sosyal güvenlik durumu		Kayıtlılık durumu	
	Olan	Olmayan	Kendi adına	Bağımlı
Türkiye	63.67	36.33	44.36	55.64
Kent	70.80	29.20	45.23	54.77
Kır	50.28	49.72	42.06	57.94
Erkek	62.40	37.60	86.42	13.58
Kadın	64.56	35.44	15.89	84.11

Kaynak: Türkiye Özürümler Araştırması Temel Göstergeler

Buna göre ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların yaklaşık %48'inin hastalığı olanların ise yaklaşık % 64'ünün sosyal güvenliği bulunmaktadır. Sosyal güvenliği olan özürümlerinin oranı kentte daha yüksektir. Özürümlerinin ve süreğen hastalığı olanların ancak yarısı sosyal güvenliğe sahipken, bunların yarısından fazlası bağımlı olarak sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır.¹²⁹ Büyük çoğunluğu yoksul olan özürümlerinin özellikle tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri için sosyal güvenlik önemli bir araçtır. Bundan yoksun olanların tamamen kaderine terk edildiği açıktır. Bunun yanı sıra özellikle çalışamayacak ve ailesine bakamayacak durumda olan özürümler için sosyal güvenlik şemsiyesi altında sağlanacak parasal

¹²⁹ Türkiye Özürümler Araştırması Temel Göstergeleri

yardımların önemi de çok büyüktür.¹³⁰ Zira, araştırmada özürülülerin kurum ve kuruluşlardan en önemli beklentilerinin yaklaşık % 61 ile parasal katkı olduğu gözlenmektedir. Bu beklentiyi iş bulmalarına yardım edilmesi, eğitim olanaklarının yaratılması ve yasal haklarının savunulması konularındaki beklentiler izlemektedir.¹³¹ Özürülü nüfusun kurum ve kuruluşlardan beklentilerine ilişkin rakamlar aşağıdaki Tablo 12'de detayları ile verilmektedir.

Tablo 12: Özürülü Nüfusun Kurum ve Kuruluşlardan Beklentileri (%)

	Parasal katkıda bulunma	Eğitim olanakları yaratma	İş bulmaya yardımcı olma	Yasal hakları savunma	Evde uzman personel tarafından bakım ve tedavi hizmeti verme	Diğer	Bilinmeyen
Türkiye	61.22	3.31	9.55	3.51	4.12	13.53	4.76
Kent	55.28	4.23	10.20	4.60	4.71	15.37	5.60
Kır	68.03	2.25	8.80	2.26	3.45	11.41	3.80
Erkek	59.34	3.63	12.33	4.10	2.97	12.65	4.98
Kadın	63.76	2.88	5.78	2.72	5.67	14.72	4.46

Kaynak: Türkiye Özürülüler Araştırması Temel Göstergeler

Tabloya göre parasal katkı yapılmasını isteyen özürülülerin oranı kırdaki % 68 iken kentte yaklaşık % 55'dir. Özürülü erkeklerin yaklaşık % 59'u, kadınların yaklaşık % 64'ü kurum ve kuruluşlardan parasal destek istemektedir. Parasal katkı yapılmasını isteyen özürülülerin kırdaki daha yüksek olması ve kadınların bu desteği daha çok istemesi kadınların gelirlerinin daha düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. İş bulunmasına yardım edilmesinin en önemli beklenti olduğunu ifade eden özürülülerin oranı yaklaşık % 10'dur. Bu beklenti kentte ve erkeklerde daha yüksektir. En önemli beklentilerinin iş bulunmasında yardımcı olunması, eğitim olanaklarının

¹³⁰ Türkiye Özürülüler Araştırması Temel Göstergeleri

¹³¹ Türkiye Özürülüler Araştırması Temel Göstergeleri

yaratılması ve yasal haklarının savunulması olduğunu ifade edenlerin oranı erkeklerde ve kentte daha yüksektir.⁷⁵

2.1.4.Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma ve Tedavi Olma Durumuna Ait Bilgiler

Türkiye’de özürlü nüfusun yarıya yakın bir kısmının sosyal güvenlik sistemi dışında oluşu ve büyük bir kısmının parasal bir beklenti taşıması özürlü yoksulluğunun boyutlarına dair önemli bir göstergedir. Önceki bölümlerde üzerinde önemle durmuş olduğumuz piyasalaşma olgusunun bu koşullarda özürhüleri sağık hizmetine erişimlerini önemli ölçüde kısıtlaması muhtemeldir. Buna toplumdaki çoğı hizmet gibi sağık hizmetlerinin verildiğı mekanların ve verilif şekillerinin özürhüleri için uygun olmayışı da eklenince bu kesimin sağık hizmetinden yararlanabilmesi konusunda olumsuz sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Özürhüleri araştırmasının sağık hizmetlerinden yararlanma ile ilgili olarak sunduğı bilgilere göre özürhüleri tedavi olma durumları özür grubu bazında incelendiğinde, tedavi olan özürhüleri oranı, ortopedik, görme ve işitme özürhüleri %50’nin üzerindedir. Bu özür türlerinde özürhüleri tedavi olma oranları sırasıyla %56.66, %57.31, %52.04’tür. Dil ve konuşma ile zihinsel özürhüleri tedavi olma oranları ise sırasıyla %32.92 ve %42.95’tir. Aşağıdaki tablolarda değışik özür gruplarında tedavi olma oranlarının kır veya kentte yaşama kadın veya erkek olma durumuna göre nasıl değıştiğine dair veriler gösterilmiştir.¹³²

¹³² Türkiye Özürhüleri Araştırması Temel Göstergeleri

Tablo 13: Ortopedik özürlülerin tedavi olma durumları (%)

	Tedavi yapıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Kadm	erkek
Türkiye	17.08	41168	18.49	39.58	43.78	33.61	38.84	36.17	42.64	4.50	3.97	5.25
Kent	18.38	17.30	19.97	40.62	44.45	34.93	36.80	34.71	39.89	4.21	3.53	5.20
Kır	15.64	14.69	16.93	38.42	42.99	32.21	41.11	37.84	45.56	4.82	4.47	5.30

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 14: Görme Özürlülerin Tedavi Olma Durumları (%)

	Tedavi yapıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Kadm	erkek
Türkiye	20.30	19.86	20.91	37.01	39.49	33.60	38.60	37.07	40.70	04.09	3.58	4.78
Kent	23.31	23.80	22.70	37.17	39.23	34.56	36.64	34.03	39.96	2.87	2.94	2.78
Kır	17.02	15.84	18.78	36.82	39.75	32.46	40.74	40.17	41.59	5.42	4.24	7.17

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 15: İşitme Özürlülerin Tedavi Olma Durumları (%)

	Tedavi yapıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Kadm	erkek
Türkiye	13.02	13.00	13.04	39.02	40.79	36.89	43.61	42.78	44.61	4.35	3.43	5.46
Kent	15.00	14.30	15.79	41.92	43.59	40.05	38.36	38.71	37.97	4.72	3.40	6.20
Kır	10.87	11.68	9.81	35.88	37.95	33.20	49.29	46.91	52.40	3.96	3.47	4.59

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 16: Dil ve Konuşma Özürlülerin Tedavi Olma Durumları (%)

	Tedavi yapıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Kadm	erkek
Türkiye	11.27	11.09	11.57	21.65	23.90	17.87	63.02	61.40	65.74	4.07	3.61	4.83
Kent	13.80	12.64	15.69	22.02	24.16	18.52	60.81	60.51	61.31	3.37	2.69	4.48
Kır	8.48	9.41	6.88	21.24	23.61	17.13	65.45	62.36	70.76	4.84	4.61	5.23

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 17: Zihinsel Özürlülerin Tedavi Olma Durumları (%)

	Tedavi yapıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Erkek	Kadm	Toplam	Kadm	erkek
Türkiye	18.07	18.25	17.79	24.88	25.84	23.43	54.08	53.16	55.48	2.97	2.75	3.30
Kent	23.74	23.18	24.50	24.66	26.78	21.77	48.52	47.53	49.89	3.07	2.51	3.84
Kır	12.92	14.08	11.01	25.07	25.04	25.11	59.14	57.92	61.13	2.87	2.95	2.75

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablolarda gösterilen veriler ışığında özürlü nüfusunun yaklaşık yarısının sağlık hizmetlerinden mahrum kaldığını, sağlık hizmetinden yararlanma açısından kırdaki yaşayan özürlülerin kenttekilere, kadın özürlülerin erkeklere göre daha kötü durumda olduğunu söylemek mümkündür. Özur gruplarına göre bakıldığında ise tıpkı eğitim konusunda olduğu gibi sağlıkta da en dezavantajlı grubun zihinsel işitme, dil ve konuşma özürlüler olduğu görülmektedir. Sağlık hizmetlerinden yararlanmaya toplumun bütün kesimlerinden daha fazla ihtiyaç duyan bu kesimin bu hizmetlerden yararlanma oranındaki düşüklük hayatlarını ciddi anlamda zorlaştırmaktadır.

2.1.5.İstihdama Ait Bilgiler

Türkiye’de her beş özürlüden yalnızca biri (%21,7) iş gücü piyasasında yer almaktadır. Erkek özürlüler için %32,2 ve kadın özürlüler için ise %6,7 olan bu oran, kentlerde %25,6 ve kırsal alanda %17,7’dir. ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde işsizlik oranı %15,46 iken bu oran süregen hastalığa sahip olanlarda %10,77’dir.¹³³ Tablolarda özur gruplarının cinsiyete ve kır- kent ayrımına göre iş gücüne katılım oranları verilmektedir.

¹³³ Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri

Tablo 18: Ortopedik, Görme,İşitme, Dil ve Konuşma ve Zihinsel Özürlü Nüfusun İş Gücüne Katılım Oranları (%)

	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı
Türkiye	21.71	15.46	78.29
Kent	25.61	17.43	74.39
Kır	17.76	12.58	82.24
Erkek	32.22	14.57	67.78
Kadm	6.71	21.54	93.29

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Tablo 19: Süreğen Hastalığa Sahip Olan Nüfusun İş Gücüne Katılım Oranları (%)

	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı
Türkiye	22.87	10.77	77.13
Kent	23.08	12.72	76.92
Kır	22.48	7.08	77.52
Erkek	46.58	10.28	53.42
Kadm	7.21	12.84	92.79

Kaynak: Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeler

Özürlülerin iş gücüne katılma oranının düşük olmasının en önemli sebepleri; eğitilmiş ve meslek sahibi olmuş engelli kişi sayısının azlığı, toplumun özürlü kişilere önyargılı bakışı, ulaşılabilirlik sorunları, iş yerlerinde uygun ortamın yaratılamaması, işverenlere teşvik ve ceza uygulamasının etkili işlememesi olarak gösterilmektedir.

2.1.6. Erişebilirlik Durumuna Ait Bilgiler

Özürlülerin eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma oranlarının düşüklüğü istihdamda yaşanan sorunlarla ve bunun getirdiği ekonomik bağımlılıkla yakından ilişkilidir.Bununla birlikte sosyal güvenlik sorunu da

işsizliğin doğal bir sonucudur. Diğer taraftan eğitimsizlik ve sağlıksızlığında özürlü istihdamını zorlaştıran önemli faktörler olduğu belirtilmelidir. Buradan hareketle ülkemizdeki özürülülerin birbirine neden sonuç

ilişkisi ile bağlı sorunlar yaşamakta olduğunu ve bu sorunların onları yoksulluğa mahkum eden bir kısır döngü yarattığı söylenebilir. Bahsedilen alanlardaki sorunların çözümü ve kısır döngünün aşılmasında önemli bir mesele de erişebilirliğin sağlanmasıdır. Erişebilirlik kavramı özürülüler dahil olmak üzere toplumdaki tüm bireylerin fiziksel çevreye ve burada sunulan hizmetlere bilgi ve mesaja ulaşabilmeleri anlamını taşımaktadır.¹³⁴ Bu tanım sosyal ve fiziksel ihtiyaçların bütün boyutlarını içermektedir. Dolayısıyla her insan gibi sosyal ve fiziksel ihtiyaçları olan özürülülerin yaşayabilmeleri için erişilebilirliği yüksek bir toplum yaratmak gereklidir. Türkiye özürülüler araştırması, özürülülerin erişebilirlik konusunda sorunlar yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda önce özürülüler araştırmasının erişebilirliğe ait verilerini dikkatle incelemek şarttır. Söz konusu araştırmaya göre; özürlülerden ötürü işinde veya işyerinde yaşadığı sorunlara ilişkin soruya cevap veren çıraklık eğitimi alan özürülülerin yaklaşık %70'i işyerinin fiziki koşullarının uygun olmadığını belirtmiştir. Günlük yaşamında karşılaştığı sorunlara ilişkin soruya cevap veren ortopedik özürülülerden yaklaşık %32'si fiziksel çevre düzenlemeleri olmadığından sokağa çıkamadıklarını, %28'i kamuya açık bina ve alanlara giremediklerini, %50'si toplu taşıma araçlarına binmekte güçlük çektiklerini ve %29'u da sosyal ve kültürel etkinliklere katılmadıklarını belirtmişlerdir.¹³⁵

¹³⁴ Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem planı, 2010-2011, s.1, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/3_CALISMALAR/ULASILABILIRLIK_STRATEJISI_VE_ULUSAL_EYLEM_PLANI/UlasilabilirlikUlusalEylemPani.pdf, Erişim 06.08.2012

¹³⁵ a.g.k, s.3 .

2.2.ÖZÜRLÜLER KANUNU'NUN AMACI VE GENEL İLKELERİ

Özürllüler Araştırmasından alınan tüm verilerin gösterdiği gibi Türkiye'de özürllüler eğitimden istihdama sağlıktan sosyal güvenliğe ve erişebilirliğe kadar birçok alanda ülke standartlarının oldukça gerisindedir ve bu gerilik onları yoksullaştırmaktadır. Hatta öyle ki, kimi araştırmacılar ülkemizdeki özürllülerin durumunu sosyal felaket olarak vasıflandırmaktadır. Özürllülerin içinde bulunduğu bu durum günümüze kadar politika yapıcılarının ilgisini çekmemiş ve bu konuda gerekli adımlar atılamamıştır. Ancak günümüzde önceki bölümlerde ortaya koymaya çalıştığımız uluslararası değişimlerin etkisinin dünya sisteminin bir parçası olan ülkemize de olumlu ve olumsuz yönleri ile yansımakta olduğu ve bunun sonucunda özürllülere yönelik politikaların gündeme alındığı bir süreci yaşamaktayız. Birleşmiş Milletler üyesi olan ve AB üyeliği için adaylık süreci yaşayan Türkiye özürllülük konusunda bu kuruluşların yaklaşımlarından etkilenmektedir. Bu etkilenme sonucunda 5738 sayılı özürllüler kanunu yapılmış ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. maddesinde amaç; özürllülüğün önlenmesi, özürllülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma tam katılmalarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak şeklinde belirlenmektedir.¹³⁶ Kanun metninin temel mesajını içeren 4. maddede ise devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürllülerin ve özürllülüğün her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürllüler aleyhine ayrımcılık yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele özürllülere yönelik politikaların temel esasıdır denilmektedir.¹³⁷

¹³⁶ **Özürllüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat**, Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, s.33.

¹³⁷ **Özürllüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat**, Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, s.34.

2.3.TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜLER POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Kanunda kullanılan üslubun, belirtilen amaç ve genel ilkelerin dünyadaki eğilim ile uyumlu olduğu gözlemlenmektedir. Bu üslup,amaçlar ve ilkeler doğrultusunda özürllürlere yönelik olarak başta istihdam olmak üzere birçok alanda uygulanan politikalarda değışimler yaşanmıştır. Uygulanan yeni politikalar incelendiğinde ise küreselleşme ve neoliberalizmin getirdiğı yeni düzene uyum sağlama gayretinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bu alana yönelik en güçlü motive edici olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam politikasındaki değışimler bunun en açık örneğini teşkil etmektedir.

2.3.1.İstihdam Politikalarında Yaşanan Değişimler

Makro –ekonomik koşullarda ortaya çıkan değışmelere paralel olarak devletin özürllürlere yönelik istihdam politikaları yeniden belirlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de 2008 yılında kamuoyunda istihdam paketi olarak adlandırılan 5763 sayılı kanun 2. maddesi ile 4857 Sayılı iş kanununun zorunlu kota uygulamasını düzenleyen 30. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme, 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'nin ekonomi politikasındaki köklü değışikliğin ve küreselleşmenin iş gücü piyasasına etkisinin bir sonucudur. Bu düzenlemelerle 1967 yılından beri devam eden zorunlu kota uygulanmaları terk edilmiş ve primli sistemle teşvik edilen kota uygulamasına geçilmiştir. Buna göre prim teşvikinden yararlanma iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki 50'den fazla işçi istihdam ederek %3 özürllü kotası kapsamına giren işletmelerin bu kapsamda çalıştırdıkları özürllürlerin sigorta işveren payının tamamının prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanarak hazine tarafından ödenmesidir. İkincisi ise kota kapsamına girmeyen veya %3'ten fazla özürllü istihdam eden işletmelerin fazdan

çalıştırdıkları her özürlü için sigorta işveren payının %50'sinin prime esas kazanç üzerinden hesaplanarak hazine tarafından karşılanması ile gerçekleşir.¹³⁸

Kuzgun özürlülere yönelik istihdam politikalarındaki bu değişimin nedenlerini içsel ve dışsal olarak iki gruba ayırır. Ona göre dışsal nedenlerin başında küreselleşme ve bunun Türkiye işgücü piyasasına esneklik olarak yansması gelmektedir. İş gücü maliyetinin üretim maliyetini dolayısıyla firmanın iç ve dış pazardaki rekabet gücünü belirleyen bir faktör olması bahsettiğimiz değişimin en temel belirleyicisidir. Diğer taraftan AB'ye uyum süreci de 4857 Sayılı İş Kanunu çerçevesine özürlülere yönelik istihdamın yeniden gözden geçirilmesinde etkili olmuştur.¹³⁹ AB adaylık sürecinde özürlü istihdamında yapılanları dikkatle takip etmekte ve konuyla ilgili politikalarda önemli bir yönlendirici rolü üstlenmektedir. 2010 AB ilerleme raporunun istihdam ve sosyal politika başlıklı 19. faslında “özürlü kişilerin kamu ve özel sektörde istihdam edilebilirliğinin yükseltilmesine yönelik daha fazla çaba harcanması gerektiği belirtilmektedir. Aynı raporda özürülerin hakları ile ilgili BM konvansiyonu uygulamalarının izlenmesine yönelik ulusal bir mekanizmanın olmayışı eleştirilmektedir.¹⁴⁰

¹³⁸ İnci Kuzgun, “Türkiye’de Özürlü İş Gücünün Ücret Karşılığı İstihdamında Politika Değişikliği ve Nedenleri”, T.y, s.2, <http://www.toprakisveren.org.tr/2010-87-incikuzgun.pdf>
Erişim: 06.09.2011.

¹³⁹ İnci Kuzgun, a.g.k, s.3.

¹⁴⁰ “2010 Türkiye ilerleme Raporunun İstihdam ve Sosyal politika başlıklı 19. Faslının Ekonomik ve Sosyal Haklarla ilgili Kısımlarının MESS Uzmanlarınca Yapılmış Gayri resmi Çevirisi”, <http://www.mess.org.tr/content/MESS2010TRilerlemeraporu.pdf>,
erişim:18.12.2011.

2.3.2.Eğitim Politikasında Yaşanan Değişimler

Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere küresel ekonomi koşullarında özürllere yönelik sosyal koruma onlara yardım ederek değil nitelik kazandırıp istihdam edilebilir hale getirerek uygulanmaya çalışılmaktadır. Özürllerin istihdam edilebilir niteliklere kavuşturulması için ise genel ve mesleki anlamda eğitim hizmetlerinden faydalanmaları gerekmektedir. Bu anlamda eğitim tüm dünyada özürllere yönelik politikada önem kazanmaktadır. Türkiye ILO'nun daha önce bahsetmiş olduğumuz 159 sayılı "engellilerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı" sözleşmesini imzalayarak özürllerin mesleki eğitimi konusunda belli yükümlülükleri kabul etmiştir. AB uyum sürecinin ve BM engelli haklarına ilişkin sözleşmenin bir gereği olarak da hem genel hem mesleki eğitimde özürller için eğitimde fırsat eşitliğini kabul eden yasal düzenlemeler yapmaktadır.

2.3.3.Erişebilirlik Politikalarında Yaşanan Değişimler

Erişebilirlikle ilgili mevcut istatistiki bilgilerin sunulması sırasında da değinildiği gibi bu konu eğitim, istihdam, sosyal güvenlik ve akla gelen diğer tüm sorunlarda etkisi olan bir konudur. Bu nedenle özürllerin hangi sorunu tartışılıyor olursa olsun çözüm arayışları sırasında erişebilirlik konusunun gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu da özürllere yönelik fırsat eşitliği ve insan hakları söylemlerin yoğunlaştığı ortamda erişebilirlik konusuna verilen önemin artması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca ilgili bölümde de tartışıldığı üzere erişebilirliğin artırıldığı bir toplum ekonominin de ihtiyaçlarına hitap etmesi nedeni ile uluslararası ve ulusal düzeydeki politika yapıcılar tarafından savunulmaktadır. Tüm bu nedenlerle Türkiye erişebilirlik konusunda da yeni politikalar izlemeye başlamıştır. Erişebilirlik Türk mevzuatına 1997 yılında 3194 sayılı imar kanununda 572 sayılı kanun hükmünde kararname ile yapılan değişiklik sonucu girmiştir. Bu değişiklikle birlikte yapılmış ve yapılacak altyapı alanlarında ve yapılarda erişebilirlik

ilkelerinin, yapılı çevreyle ilgili planlama, projelendirme, uygulama, ruhsatlandırma ve denetleme gibi görev ve sorumlulukları olan ilgili kurum ve kuruluşlarca uygulanması hüküm altına alınmıştır.¹⁴¹ 5378 sayılı özürölüler kanununun ile de bu konunun ve yasal dayanağı sağlamlaştırmıştır.

2.3.4.Özürölü Bakım Hizmetlerine İlişkin Politikalardaki Değişmeler

Özürölüler için yaşamsal öneme sahip hizmetlerden biri de bakımdır. Özürölüler kanunda özürölülüğün tanımı yapılırken bakım hizmetlerine duyulan ihtiyaca atıf yapılması bu hizmetlerin önemini göstermektedir. Bilindiği gibi, bakım hizmetleri, evde bakım veya kurum bakımı modelleriyle sunulabilir. Bakım hizmetlerinin bu amaçla özel olarak hazırlanmış bir kurumda sağlanması biçiminde tanımlanabilecek *kurum bakımı*, çoğu zaman yararlanıcıları pasif alıcılar haline getirdiği için, yüksek maliyeti nedeniyle, insanları alışkın olduğu çevreden, ailesinden ayırdığı böylece sosyal bir izolasyona neden olduğu için vb. birçok açıdan günümüzde eleştirilmekte ve ancak evde bakım verilmesinin çok güç olduğu özel durumlarda tercih edilmektedir.¹⁴² Bu nedenle 5378 sayılı özürölüler Kanunda “öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır” denmektedir. Bakım politikalarında gelinen nokta özürölülere yönelik sosyal harcamalardaki değişimlerle birlikte ele alınacaktır.

2.3.5. Özürölülere Yönelik Sosyal Harcamalardaki Değişimler

¹⁴¹ »Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem planı 2010-2011», s.4, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/3_CALISMALAR/ULASILABILIRLIK_STRATEJI_SI_VE_ULUSAL_EYLEM_PLANI/UlasilabilirlikUlusalEylemPlani.pdf, Erişim: 06.08.2012.

¹⁴² Yener Şişman, “Türkiye’de özürölülere Yönelik Yasal Düzenlemeler”, **Sosyal Siyaset Konferansları** Cilt:1 , Sayı :60,2011, s. 177

Son dönemde Türkiye’de özörlölere yönelik sosyal harcamalarda bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın kaynağı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)’in sosyal yardım kapsamına giren harcamalarıdır. Evde bakım politikasına geçişle birlikte özörlü ailelerine ödenen bakım paraları bu harcamalar içindeki en önemli kalemdir.¹⁴³ Özörlölere yönelik sosyal harcamalardaki artış ilk bakışta dünyadaki neoliberal uygulamalarla çelişkili gözökmektedir. Ancak konu derinlemesine incelendiğinde bu alanın da neoliberal uygulamalardan etkilenmekten kurtulamadığı görölecektir. Özörlölere yönelik sosyal harcamalar artarken özörlölölüğün sınıflandırmasını düzenleyen yönetmeliklerde değişiklik yapılması sureti ile haklardan yararlanma kapsamında bulunan çoğu insan kapsam dışı kalmıştır. Yönetmelik değişikliği öncesi özörlü sayılan ve vergi indirimi, emeklilik, özel eğitim gibi bir çok haktan yararlanabilen insanlar yönetmelik değişikliği ile özörlü sayılmayarak haklarını kaybetmişlerdir. Gelir idaresi başkanlığı 2009 yılı verilerine göre 115 bin kişi %40 barajının altında kalarak haklarından yararlanamaz duruma gelmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca yeni yönetmelik eski yönetmelik ölçüleriyle ağır özörlü sayılarak evde bakım parası alan birçok özörlüyü ağır özörlü statüsünden çıkararak yardımları kesmiştir. Bu durum bakım politikasındaki değişimleri çoğu insan için anlamsız kılmaktadır. Özörlölük ölçüm yöntemi değiştirilirken hak baremlerinin aynı kalması durumlarında hiçbir olumlu değişiklik olmayan ve yaşamlarını aynı dezavantajlarla sürdüren insanların devlet nezdinde hiçbir hakka sahip olmaması sonucunu doğurmuştur. Böylece tezat gibi görünen bir şekilde devlet özörlölere yönelik kamu harcamalarını artırmasına rağmen özörlölerle ilgili koruma yükümlölüklerini azaltmıştır.

¹⁴³ Nurhan Yentürk, Volkan Yılmaz, “Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme klavuzu”,2010, s.3 / <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/engellilerkilavuz.pdf>

¹⁴⁴ Cemallettin Gürsoy, “Engelliler Maliye ile SGK’nın Oyuncağı Oldu” Sabah Gazetesi, 23 Ocak 2011.

2.4. YENİ KANUN VE POLİTİKALAR SONRASI GELİNER DURUM

2.4.1.Özürü İstihdamında Geline Durum

Türkiye’de günümüze kadar tutarlı politikaların önerilemediği, ihmal edilmiş bir alan olarak göze çarpan özürü istihdamında, küreselleşmenin yarattığı değişimlerden ve AB ‘nin konuya olan yakın ilgisinden kaynaklansa dahi bir yeniden gözden geçirme sürecinin yaşanmakta olması önemli bir gelişmedir. Ancak bu gelişmenin henüz hissedilir bir değişim yaratamamış olduğunu da belirtmek gerekir. Özel sektörü teşvik etmeye odaklanan yeni politikalarla özürü istihdamında kısmi bir iyileştirmenin sağlandığı görülmektedir. Fakat kamuda özürü kadrolarının önemli bir kısmının boş oluşu bu iyileşmenin hissedilir boyutlara varmasını engellemektedir. Devlet Personel Başkanlığı Ağustos 2011 verileri dikkate alındığında kamu kurumlarında yüzde 3 oranına göre çalıştırılması gereken özürü personel sayısı 44 Bin 189’dur. Fakat 4 Bin 232’si kadın 16 Bin 597’si erkek olmak üzere sadece 20 Bin 829 özürü insanımız kamuda memur olarak istihdam ediliyor.¹⁴⁵ Buradan devletin çalıştırması gereken toplam özürü personelin sadece yüzde 47’sini çalıştırmakta olduğu sonucu çıkıyor. Kadroların yüzde 53’si boş duruyor, atama yapılmıyor. Konuya geniş bir açıdan bakılırsa kamudaki kadroların boş tutulmasının özürü istihdamında yarattığı olumsuz etkinin sadece sayısal anlamda katkı sunmamakla sınırlı olmayacağı görülecektir. Bu durum devletin kendi koyduğu kanuna uymaması gibi bir tezat oluşturmaktadır. Bu tezat’ın özel sektörü de bu kanunlar konusunda ciddiyetsizliğe sevk etmesi ve uygulanan teşvik edici politikaların etkisini azaltması söz konusu olacaktır. Bu nedenle kamunun özürü istihdamı konusunda göstereceği duyarlılık çok önemlidir. Sorunun çözümüne yönelik olarak özürü memur alımı için ayrı bir merkezi sınav düzenlenmesi kararı

¹⁴⁵ “Özürü Kadrolarının %53 Boş”/ <http://www.turksagliksen.org.tr/haberler/1319-aile-sosyal-politikalar-bakanligi/10099-ozurlu-kadrolarinin-yuzde-53u-bos-.html>, Erişim: 07.09.2011.

alınmıştır. İlk sınav 29 Nisan 2012 tarihinde gerçekleştirilecektir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde merkezi sınav uygulamasının olumlu ve olumsuz yönleri ele alınacaktır. Devlet Personel Başkanlığı'nın 2011 Ağustos verileri bize sadece kamudaki özürlü sayısının yetersizliğine dair bilgi vermemektedir. Bunun yanında Özür grubu, özür oranı, eğitim durumu ve cinsiyete göre dağılımları içeren ayrıntılı bilgiler de sunarak istihdam yapısı ve sorunlarına dair sağlıklı sonuçlar çıkarmamızı mümkün kılmaktadır. Bu veriler Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20: İstihdam Edilen Özürlü Memurların Özür Grupları, Özür Oranları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

AĞUSTOS 2011						
İSTİHDAM EDİLEN ÖZÜRLÜ MEMURLARIN ÖZÜR GRUPLARI, ÖZÜR ORANLARI VE EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE DAĞILIMI						
(TÜM KURUMLARIN TOPLAMI)						
			KADIN	ERKEK	TOPLAM	
ÖZÜR ORANI %	40 - 60		3.179	11.582	14.761	
	61 - 80		456	3.021	3.477	
	81 - 100		597	1.994	2.591	
ÖZÜR ORANI TOPLAMI			4.232	16.597	20.829	
ÖZÜR GRUBU	İŞİTME		277	875	1.152	
	KONUŞMA		93	267	360	
	İŞİTME VE KONUŞMA		139	726	865	
	ZİHİNSEL		196	1.146	1.342	
	ORTOPEDİK		2.147	7.742	9.889	
	GÖRME		728	2.893	3.621	
	DİĞER		652	2.948	3.600	
ÖZÜR GRUBU TOPLAMI			4.232	16.597	20.829	
EĞİTİM DURUMU	İLKÖĞRETİM		610	4.559	5.169	
	ORTAÖĞRETİM		1.704	6.847	8.551	
	2 YILLIK Y.Ö.		610	1.979	2.589	
	4 YILLIK Y.Ö.		1.183	2.928	4.111	
	LİSANS ÜSTÜ		125	284	409	
EĞİTİM DURUMU TOPLAMI			4.232	16.597	20.829	

%

Kaynak: Devlet Personel Başkanlığı

Tabloya göre; %40 ile %60 arasında özür oranı bulunanların kamuda istihdam edilen özürölüler arasında en kalabalık grubu oluşturuyor olması, özür oranı yükseldikçe istihdam edilen memur sayısının azalması içinde bulunduğumuz dönemde yeni istihdam politikalarına rağmen kamuda da ağır özürölülerin istihdamında başarılı olunamadığını göstermektedir. Tablodan çıkan diğler önemli sonuçlar ise kamuda istihdam edilen özürölülerin eğitim seviyesinin düşük olduğu, cinsiyete göre bakıldığında kadınların, özür grubuna göre bakıldığında ise zihinsel özürölülerin en dezavantajlı grubu oluşturduğudur.

Özürölülerin özür oranları, özür grupları ve cinsiyete göre yaşadıkları dezavantajın özel sektörde var olduğu bilinmektedir. Daha öncede değindiğimiz üzere özel sektör işletmeleri rekabet olgusu ve maliyet kaygıları nedeniyle istihdama kolay adapte olacak, ek maliyet getirici düzenlemelere ihtiyaç duymayacak ve çalıştığı kuruma gerek bedensel gerekse zihinsel açıdan azami faydayı verebilecek özürölülerini tercih etmektedirler. Bu durumun kamuda da böyle olmasının nedeni içinde bulunduğumuz dönemde serbest piyasa ideolojisinin kamu yönetimine de egemen olmasıdır .

Kamu yönetiminde en güncel eğilim özel sektörün ekonomik rasyonellik ve verimlilik ilkelerini esas alan kamu işletmeciliği anlayışıdır. Özel sektör ve kamunun aynı zihniyetle yönetilmesi özürölü istihdamı verilerine de yansımakta ve özür oranı yüksek olanların istihdamda dezavantaj yaşaması anlamında kamu ile özel sektör arasında bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Bu durum devletin imzaladığı ayrımcılık karşıtı uluslararası sözleşmeye rağmen özürölülerin hem özürölü olmayanlara karşı hem de kendi aralarında ayrımcılığa uğramaları anlamına gelmektedir. Bu konu özürölü hakları savunucuları tarafından şöyle dile getirilmektedir. "Devletin BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmasıyla olumlu düzenlemeler yapılacağını umduk, ancak tam aksine her geçen gün daha

geri yasalar çıkarılmaktadır. “Engelli Hakları Çalışma Grubu” adı altında toplanan hak savunucularının çabasına rağmen Devlet Memurları Kanunu’nda düzenlenen, ayrımcılık içeren ve uygulamada engellilerin istihdamını zorlaştıracak maddeler için gelişme sağlanamamıştır.¹⁴⁶ Ayrıca, özel sektör işverenleri işe alımlarda engelliler arasında da ayırım yapmakta, fiziksel engelliye işe almak yerine süregelen hastalığı olan engelliye işe almayı tercih etmektedir. Böylece engelliler de kendi arasında ayrımcılığa uğramaktadırlar.¹⁴⁷

Özürli istihdamında bu sorunları bertaraf edecek yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu ortaya koyan bu durum korumalı iş yeri kavramının önemini de bir kez daha göstermektedir. Korumalı işyerleri; normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürli için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla açılacak işyerleridir. Bu iş yerlerinin varlık nedeni özürliye, normal çalışma ortamında olduğu varsayılan yarışma ve başarısız olma riski olmadan çalışma fırsatı vermektedir. Temel hedef normalleştirme yerine, kişiyi düş kırıklıkları, problem ve risklerden koruyarak bir takım düzenlemelerle beraber (çalışma tarih ve saatleri, süpervizyonluk, üretim planları gibi) özürlinün işin gerektirdiği normal görevlere devam etmesini sağlamaktır.¹⁴⁸ Ancak ülkemizde korumalı iş yerleri ağır özürliyi piyasanın rekabetçi yapısından koruyabilecek biçimde çalıştırılmamaktadır. Bunun başlıca nedeni Bu işyerleri için gerekli teknik donanım ve mali desteğin devlet tarafından sağlanacak olmasına rağmen yönetmelikte bu teknik yardımın ve mali desteğin kimlere, nasıl yapılacağı gibi konularda herhangi bir açıklık

¹⁴⁷ Tuğçe Çelik, “ Engellilerin En Büyük Engeli Hükümet”, Birgün gazetesi, 18 temmuz 2011.

¹⁴⁸ Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması,<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/526/2;>

Erişim: 01.08.2012.

bulunmamasıdır.¹⁴⁹ Bu durum Türkiye’de devletin özürhünerin fırsat eşitliği ile ilgili mevzuatları yapmasına rağmen onlara işlerlik kazandıracak düzenlemeleri yapamamasının tipik bir örneğidir. Ayrıca daha önce de değindiğimiz Kocaeli Bizim Köy Korumalı İş Yeri Örneği ölkemizde korumalı iş yerlerinin yanlış bir zihniyetle yönetilmekte olduğunu göstermektedir. Son dönemde kamudaki özürhüner istihdamı ile ilgili olarak atılan önemli bir adımda ayrı bir merkezi sınav kararı alınmasıdır. Bu sınavın boş kadroların doldurulması yönünde olumlu etkilerinin olacağı muhakkaktır. Ancak uygulanma şeklinin ölkemiz şartlarında fırsat eşitliği, ayrımcılık yasağı ve insan hakları ilkelerine ters düşen sonuçlar ortaya koyması da muhtemeldir.

Şöyle ki; Ölkemizde yapılan özürhüner sınavları ile nitelikli kadrolara atama yapılmadığından üniversite mezunu özürhünerin vasıfsız işlerde çalışmaya zorlandığı söylenebilir. Merkezi sınav bu anlamda sıkıntıları çözememektedir.¹⁵⁰ Bu durum özürhünerin çalışma hakkının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca merkezi sınav kararı alınmasının önemli bir gerekçesi bu sınavla özürhüner istihdamına objektif kriterler koyarak işe yerleştirme konusunda belli bir öznelliği sağlamaktır. Ancak 3 ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren “Özürhünerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile İlgili Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkındaki Yönetmelik”teki bazı maddeler bu amaçla çalışmaktadır. Örneğin Yönetmeliğin 17.maddesinin 2. fıkrasında “Kamu kurum ve kuruluşları, yerleştirmeye ilişkin olarak atamaya yetkili amirin onayı ile beş kişiden oluşan bir değerlendirme komisyonu kurar. Bu komisyon, atanmak üzere bildirilen adayları, aranan nitelikler yönünden inceleyerek, nitelikleri uyanların atamalarının yapılmasını teklif eder” denmektedir.¹⁵¹ Sınav yönetmeliğinin bu şekilde hazırlanması Türkiye’de işe yerleştirme konusunda genel sorun halini alan “nepotizm”

¹⁴⁹ “Özürhüner istihdamında Korumalı İş Yerleri Çözüm Olacak mı?”

[/http://www.iskanunu.com/icerik/acikacik/ozurlu-istihdaminda-korumali-isyerleri-cozum-olacak-mi.html](http://www.iskanunu.com/icerik/acikacik/ozurlu-istihdaminda-korumali-isyerleri-cozum-olacak-mi.html)

¹⁵⁰ Tuğçe Çelik, “ Engellilerin En Büyük Engeli Hükümet”, Birgün gazetesi, 18 temmuz 2011.

¹⁵¹ Özürhünerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ve Yapılacak Yarışma Sınavı Hakkında Yönetmelik/ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25585_1.html Erişim:15.03.2012.

(Adam kayırma) riskini güçlendirmektedir. Böyle bir sorunun varlığı ise herkes için olduğu gibi özürsüzlere içinde fırsat eşitliğine ve insan haklarına aykırıdır. Bu konu özürsüzlere hakları savunucularının sınavla ilgili ciddi endişeler taşımalarına neden olmaktadır. Özürsüzlere hakları savucusu bir internet sitesindeki şu değerlendirmeler bu endişeleri ortaya koymaktadır. “Yönetmeliğin sınavdan yüksek not almayı yeterli görmeyerek, atama için bir mülakat komisyonu öngörmesi, bu sistemin nesnellliğini yok ediyor ve bilim kriterlerini geçen farklı bir mekanizma ortaya çıkarıyor. Mülakatta ne sorulacağını bilemezsiniz. Sorular bir siyasi iktidarın düşüncesi doğrultusunda; akademik veya bakanlığın işleyişiyle ilgili olabilir. Problem merkezi olarak yapılacak sınavdan başlıyor. Bu sınavın sorularının nasıl oluşturulacağı konusunda daha bir netlik yok”.¹⁵² Bahsedilen internet sitesinde yapılan şu değerlendirmelerle de yönetmeliğin yaptırım konusundaki zaafı ortaya koyulmaktadır. “Yönetmelikte, ilgili bütün bakanlıklar, her yıl mayıs ayında, kadro listelerini ve engellilerin istihdam edilebileceği pozisyonları Devlet Personel Daire Başkanlığı (DPDB)’ye belirtecek deniyor. Bu, kimin yeterli kadro açtığını, kimin açmadığını ortaya çıkartacak. Yönetmelikte, gerekeni yapmayanlara yaptırım uygulanacak deniyor ama yaptırımların ne olduğu belirtilmemiş; yalnızca DPDB'nin uygulamaları takip edeceği söyleniyor”. Tüm bunlardan hareketle Türkiye’de özürsüzlere istihdamı konusunda gelinen noktaya ilişkin şunlar şu söylenebilir. Küreselleşmenin rekabet olgusunu öne çıkarmasının iş gücü maliyetlerini azaltmayı zorunlu kılması ile birlikte devlet özürsüzlere istihdam maliyetinin bir kısmını iş verenini üzerinden alan teşvik edici bir politikaya geçmiştir. Ancak kamunun özürsüzlere kadrolarının doldurulamaması bu yeni politikanın hissedilebilir bir etki yapmamasını sağlamıştır. Veriler özel sektörde varlığı bilenen yaş cinsiyet ve özür grubuna göre Ayrımcılığın kamuda da var olduğunu göstermektedir. Bu da istihdam konusunda yasa metinlerine giren fırsat eşitliğinin hayata geçirilemediğinin bir göstergesidir.

¹⁵² <http://www.engellilersitesi.com/Detay/9389/DEVLET-ENGELLI-KADROLARINIDOLDURMUYOR.aspx> Erişim: 07.09.2011.

2.4.2.Erişebilirlikte Geline Durum

2010-2011 Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı, 5378 sayılı Özürlüler Kanun'unda genel ilkeleriyle tanımlanan erişebilirlik politikasının somutlaştırılmasına yönelik bir adımdır. Söz konusu stratejide erişebilirlikte gelinen noktaya ilişkin tüm yasa ve yönetmelik hükümlerine rağmen, merkezi yönetim kurumları ve yerel yönetimler tarafından bütüncül ve sistematik çalışmalara başlanmamış olduğu, pek çok kentte yeterli ve doğru uygulamalar yapılmadığı, yapılan düzenlemelerin pek çoğunun ise kullanılabilir olmadığı saptamaları yer almaktadır.¹⁵³

Strateji erişebilirlik konusunda ciddi bir aşama kaydedilememiş olmasını mevzuattaki yaptırım eksiklikleri, toplumun konuya yönelik bilinç düzeyinin düşüklüğü, finansal kaynakların yetersizliği gibi nedenlere bağlamaktadır. Erişebilirlik düzenlemelerinin neoliberal ekonomi ortamında gerçekleştirilebilirliğini sorguladığımız bölümde bu düzenlemelerin söylem olarak hoş olmasına rağmen ciddi bir yatırım faturası çıkarması sebebiyle özellikle özel sektörün çıkarlarına ters düştüğünü ve bu nedenle büyük oranda söylem düzeyinde kaldığını belirtmiştik. Ulaşılabilirlik stratejisi ve eylem planında finansal kaynak yetersizliğinin başarısızlığın nedenleri arasında sayılması Türkiye'de de konunun ekonomik maliyet ekseninde ele alındığını ve konuyu maliyet olgusunun belirlediğini göstermektedir.

Diğer taraftan Erişebilirlik yaşanan yer içinde bir noktadan diğerine fiziki anlamda erişebilme ile sınırlı bir kavram değildir. Aynı zamanda üretilen bilgilerin edinilebilmesini de kapsar. Ülkemizde özürlüler açısından bilgiye erişebilirlik konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Bu kesimin günümüzde en önemli bilgi kaynakları olan yazılı, görsel medyadan ve internetten

¹⁵³ Türkiye ulaşılabilirlik Eylem Planı, 2010-2011, s.13.

yararlanabilme olanakları kısıtlıdır. İşaret dili kullanılan haber bültenlerinin yalnızca devlet televizyonunda var olması ve böylelikle işitme özürlülerin haber almada tek bir kaynağa mahkûm edilmesi bu konudaki kısıtlılığa dair çok çarpıcı bir örnektir. Aynı durumun bir başka tezahürü de brail alfabesi kullanan dergi ve gazetelerin yokluğu sebebiyle görme özürlülerin yazılı medyadan faydalanamamasıdır.

İçinde İnterneti de barındıran bilgi ve iletişim teknolojilerinin de özürlüler için erişilebilir olduğu söylenemez. Özürlülerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde karşılaştıkları engeller Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan 2011 tarihli “Özürlülere yönelik teknolojik düzenlemeler” isimli çalışmada şu şekilde tespit edilmektedir. “Gelişmiş pek çok teknolojinin kullanımı hem sağlıklı hem de özürlü insanlar için sorunludur. Bu durum, özellikle özürlü insanların teknolojik aygıtlardan soyutlanması anlamına gelmektedir. Mevcut iletişim servislerini kullanmakta zorlanan özürlüler, çalışma ortamlarında, bilgiye ulaşmada, hayatlarını düzenlemede, sosyal ilişkilerini sürdürmede ve hatta acil servisleri aramada bile güçlük çekmektedir. Yeni teknolojiler gittikçe küçülmekte ve karmaşıklaşmaktadır. Teknik sorunlar bir yana, bu teknolojilerin yüksek fiyatları ve ergonomik olmayışları özürlü gruplar için diğer olumsuz unsurları oluşturmaktadır”.¹⁵⁴

Özürlü sorunlarının çözümü için teknoloji ve yasal düzenlemelere atfedilen önemi tartıştığımız bölümde de bahsetmiş olduğumuz üzere teknolojinin özürlülerin hayatında bir kolaylaştırıcı olarak var olabilmesi ancak ona erişebilmeyi sağlayacak ekonomik koşulların varlığı ile mümkündür.

¹⁵⁴ Mübbera Güngör, Ayşegül Bolat v.d, “Engellilere Yönelik Teknolojik Düzenlemeler”, **Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırmalar Daire Başkanlığı, 2011**, s.3 / http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi/raporlar/arastirma_raporlari/dosyalar/ozurlule_re_yonelik_teknolojik%20duzenlemeler.pdf Erişim: 20.01.2012.

Sözü geçen raporda üretilen teknolojilerin pahalı oluşunun özürhüleri bilgi ve iletişim teknolojilerinden soyutlayan nedenler arasında gösterilmesi ilgili bölümde yaptığımız tespitin Türkiye için geçerli olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde özürhülerin bilgiye erişiminin yeterince sağlanamıyor olması istihdam, eğitim gibi alanlarda fırsat eşitliğini olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Bilginin insanın sosyal yaşamına etkisi düşünülürse bilgiyi özürhüler için erişilebilir hale getirmeden sosyal dezavantajların yok edilmesinin imkansız olduğu anlaşılacaktır.

2.4.3. Eğitimde Geline Durum

Özürhülere yönelik eğitimde fırsat eşitliğinin iki boyutu vardır. Birincisi eğitim sisteminin genelindeki engelleri kaldırarak özürhü bireylerin eğitim haklarını özürhü olmayanlarla aynı ortam ve şartlarda kullanabilmelerini mümkün kılmak, ikincisi de özel eğitim gereksinimi bulunan özürhüler için uygun ortam ve şartları oluşturmaktır. Erişebilirlikle ilgili bölümde özürhülerin mevzuat iyileştirmelerine rağmen hem fiziki erişebilirliklerinin hem de bilgiye erişebilirliklerinin sağlanamadığı görülmüştür. Bu durum özürhü bireyin diğer bireylerle aynı ortam ve şartlarda eğitim almasını engelleyen önemli bir faktördür. Özel eğitim gereksinimi bireylere uygun ortam ve şartların sağlanması konusunda da başarı sağlandığı söylenemez. Türkiye’de ihtiyacı olan grupların hepsi için özel eğitim imkanı sağlanamamaktadır. Sayısı yüz binlerle ifade edilen özel eğitim gereksinimli çocukların sadece 50.000 kadarı bu eğitimden faydalanabilmektedir.¹⁵⁵ Görüldüğü gibi ülkemizde özel eğitim hizmetinden faydalanabilenler ihtiyaç sahiplerinin oldukça küçük bir bölümüdür.

¹⁵⁵ Arzu Besiri, “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:83, 2009, s.364.

Fırsat eşitliği ve insan hakları söyleminin küreleşme ortamındaki gerçekleştirilebilirliğini tartıştığımız bölümde Türkiye’de özel eğitim hizmetinde ciddi bir piyasalaşma yaşandığına dair veriler sunmuş ve bu durumun özürülere yönelik eğitim hizmetini sadece varlıklı kesim için ulaşılabilir kılma ve geniş kitleyi bundan mahrum etme tehlikesinden bahsedilmiştir. Özürülere ilgili bir sivil toplum kuruluşu olan “Canda Özür Olmaz Derneği” tarafından 2012 yılında özel eğitim konusunda hazırlanmış bir rapor özel eğitimde mevcut durum ile ilgili saptamalar içermektedir.

Rapora göre özel eğitimdeki sorunların başında eğitilmiş kaliteli personel ve özel araç gereçlerde yetersizlik ve kaliteli hizmet anlayışının ön planda olmaması gelmektedir. Bu raporun verdiği bilgilere göre özel eğitimde 50 bin öğretmen açığı bulunmaktadır. Vakıf üniversiteleri dahil yılda 1200-1250 özel eğitim öğretmeni mezun olmaktadır. Bu rakam ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

Özel eğitimden yararlanmak için sıra bekleyen tüm özür gruplarından öğrenci sayısı 125 bin iken okul ihtiyacı 25 bin civarındadır. Bu durumda birçok özürü temel insan hakkı olan eğitim hakkından mahrum kalmaktadır.¹⁵⁶ 1999 yılındaki özürülere şurasında da eğitimle ilgili benzer tespitler yer almaktadır. Aradan geçen 13 yıllık süreye rağmen araç-gereç, eleman, okul ve hizmet anlayışı sorunlarının devam ediyor olması kanunların hayata geçirilemediğini göstermektedir.

¹⁵⁶2012 Türkiye’de Engelli gerçeği Özel Eğitim Raporu

<http://www.candaozurolmaz.org/haberler/242-2012-turkiyede-engelli-gercegi-ve-ozel-egitim-raporu.html> Erişim,18.03.2012

2.5. TÜRK TOPLUMUNDA ÖZÜRLÜ ALGISI VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDA TEMSİL BİÇİMİ

Buraya kadar sunduğumuz bilgiler Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan politikaların ve yapılan mevzuat değişikliklerinin özürülülerin istihdam, eğitim erişebilirlik sorunlarına istenen çözümleri getiremediğini kanunda öngörülen insan hakları ve fırsat eşitliğinin hayata geçirilemediğini göstermektedir. Bu sonucun ortaya çıkışı çalışmamızda ağırlıklı olarak küreselleşme ve onun yarattığı değişimler ekseninde değerlendirilmiştir. Ancak bahsedilen politikaların hayata geçirilememesinde önemli etkileri olan bir diğer faktörde Türkiye’deki özürülü algısı ve kitle iletişim araçlarındaki temsildir. Bu konu incelenmeden özürülü politikalarında nelerin eksik olduğu ve eksiklerin giderilmesi için yapılması gerekenler görülemez. Dolayısıyla çalışmamız Türk toplumunda özürülü algısını ve medyadaki temsili inceleyerek sonlandırılacaktır.

2.5.1. Türkiye’de Özürülü Algısı

Türkiye’de özürülü haklarının genel seyri, mevzuat temelinde gerçekleşmiş ve 1950’li yıllara kadar sürdürülen özürülülere ilişkin faaliyetler, daha yoğun bir şekilde tıbbî bakım zemininde ilerlemiştir. Bu dönem içerisinde engellilerin toplumda yer alma biçimini büyük ölçüde ahlâkî değerler/dinî inanışlar belirlemektedir. Özürülülere yönelik yardım güdüleri, sevap kazanma, acıma duyguları temalı yardımseverlik arzularına dayanmaktadır. Özürülülük nedenleri, kadere bağlılık kavramı ile ilâhî bir takdir olarak açıklanmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Yusuf Alper, Serhat Özgökçeler, 2011, a.g.k, s.181.

İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yapılan “Türkiye’de Engelliliğe Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi” araştırmasında özürllülüğe toplumsal bakışın genellikle yardım ve merhamet ekseninde olduğu görülmüştür. Özellikle gazete başlıkları incelendiğinde, özürllülerle ilgili en çok haberin yardım eksenli olduğu görülmektedir. Haberlerin önemli bir kısımda ise, özürllü bir bireyin sorunlarını anlatma fırsatı yakalayabilmesi için ya çok müşkül durumda olması ya da fevkalade gerçekleşmesi zor bir başarı hikâyesi olması gerekmektedir.¹⁵⁸ Özürllüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan “Toplum Özürllülüğü Nasıl Anılıyor” araştırmasından çıkan sonuçlar, yardım ve merhamet eksenli davranışların altında yatan algılamayı ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda söz konusu araştırmada katılımcılar tarafından benimsenen özürllü tanımları verilmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Türkiye’de Engellik Temelinde Ayrımcılığın izlenmesi Raporu, 2011, s.15.

¹⁵⁹ Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, Toplum Özürllülüğü Nasıl Anılıyor? Temel Araştırması, s.63
http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/eski_site/arastirma/toplum_ozurlulugu_nasil_aniliyor.pdf Erişim:27.09.2011.

Tablo: 21 Katılımcıların Özürlü Tanımları (%)

Yardıma muhtaç	24,2
Beden özürü	16,2
Sakat	13,0
Zihinsel özürü	10,8
Engelli	9,0
Hareket ve düşünce kısıtlısı olmak	6,5
Sağlıklı olmayan	5,3
Acınacak insan	3,9
Göremeyen/kör	3,8
Normal olmayan	3,7
Zorluk	2,7
El ya da ayağı olmayan	2,3
Allahtan gelen bir şey	2,3
Farkımız yok bizim gibi	1,8
Toplumdan dışlanan	1,6
Yürüyemeyen	1,5
Konuşamayan	1,4
Şanssızlık	0,8
İşitemeyen sağır	0,7
Uzun süreli hastalıklar	0,6
Sosyal etkinliklere katılamayan	0,6
Depresyon/şizofreni	0,5
Kekeleyen	0,3
Hiperaktif	0,1
Öğrenemeyen	0,1
Ahraz	0,1
Üstün zeka	0,1

Kaynak: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Araştırması

Tabloya bakıldığında özürlüleri yardıma muhtaç, acınacak insan ya da normal olmayan birey, özürlülüğü de Allah'tan gelen bir şey olarak tanımlayan katılımcıların toplamının tüm katılımcıların yaklaşık %35'i olduğu, katılımcıların %50'den fazlasının ise patolojilere odaklanan tanımlar yapmakta olduğu görülmektedir. Bu durumda Türk toplumundaki özürlü algısını medikal-tıbbi ve geleneksel ahlaki modellerin şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özürlülüğe medikal-tıbbi ve geleneksel-ahlaki modellerin perspektifinden bakmanın yardım ve merhamet eksenli davranışları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

2.5.2. Özürlülüğün Medyadaki Temsili

Herhangi bir olguyla ilgili geliştirdiğimiz yargılar söz konusu olgunun medyada temsil edilmiş biçiminden ciddi biçimde etkilenir. Özürlülüğün kitle iletişim araçlarındaki temsilinde baskın görüntü, özürlülerin başarısız ve "trajik" bir yaşam sürdükleri, "normal" bir yaşam sürdürmenin yolunun insanüstü bir güç ve yeteneğe sahip olmaktan geçtiği görüntüsüdür. Bu inançlar sonucu iki temel sunum biçimi ortaya çıkar: Kurban ve kahraman Kurban imajı, trajik, yardıma muhtaç ve acınası kişileri, kahraman imajı, neşeli, başarılı iyiliksever kişileri yansıtmaktadır. Kitle iletişim araçlarında özürlü kişilerle ilgili sıkça tekrarlanan stereotipleri şu şekilde sınıflayabiliriz:

- Zavallı ve acınası kişiler olarak özürlüler,
- Şiddet objesi olarak özürlüler,
- Uğursuz ve günahkar kişiler olarak özürlüler,
- Konuyu destekleyici veya biblo olarak özürlü kişiler,
- Süper yetenekli kişiler olarak özürlüler,
- Alay objesi olarak özürlüler,
- Kendine acıyan ve kendi kendinin düşmanı olan kişiler olarak özürlüler,
- Yük olarak özürlüler,

- Cinsel olarak anormal kişiler olarak özürölüler,
- Toplum yaşamına tam katılımıda yetersiz kişiler olarak özürölüler
- Normal bir kişi olarak özürölüler.¹⁶⁰ (<http://www.ozurluveyasli>)

¹⁶⁰ Medyada Özürölülüğün olumlu sunumu <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/337/medya>
Erişim:10.08.2011.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özürölük olgusunun algılanış ve anlamlandırılış biçimi insanlığın geçirdiğı ekonomik ve sosyal değışime paralel bir değışim göstermiştir. Özürölülerle ilgili politikalar da bu değışim sürecini takiben değışmiştir. Kapitalizm öncesi ve sonrası anlamlandırmalar arasında büyük farklılıklar görölmektedir. Feodal dönemde mistik ve dini açıklamalar hâkimken kapitalizm çalışma ilişkileri etrafında bir “normal” beden fikri oluşturmuş, liberal faydacı felsefe ve bilimin etkisi altında bu “normal” bedenin dışında kalanları mümkün olduğunca normalleştirmek amacıyla özürölüğün tıbbi açıklamalarını ön plana çıkarmıştır. Tıbbi açıklamalar özürölünün paylaşım ilişkilerindeki konumunu belirlemek amacıyla yapılan sınıflandırmalarla daha da güç kazanmış özürölüğün somut tıbbi ölçülerle tarifi olguyu bürokratikleşmiştir.

Tıbbi modelde özürölülerin çok geniş bir hizmet sektörü içinde nesneleştikleri, kendilerine verilen hasta rolü içerisinde hayatlarını ilgilendiren sorunlardan dışlandıkları görölmektedir. Bu model özürölülerini kısıtlanan sosyal ve çevresel engelleri görmezden gelerek özürölülüğü bedensel eksikliklerle, yeti yitimleri ile açıkladığından sorunun kaynağına özürölü bireyi yerleştirir. Oysa özürölülük eğitim sisteminin çalışma düzeninin ve toplumsal yaşamın gerçekleştiğı bütün mekânların “normal” beden fikrine göre oluşturulmasından ve özürölü bireyin toplumdan dışlanarak bağımlı hale getirilmesinden doğan politik bir sorundur.

Özürölülük sorunun politik yanın görülmesinde kapitalist düzenin yarattığı savaşlar ve sosyal eşitsizliklere karşı tepkinin büyük bir etkisi olmuştur. Dünya savaşlarının yarattığı maddi ve manevi yıkım sonrasında

önemli bir nüfus kalabalığı olarak göze çarpan özürülüler özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında savaşa taraf olan gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada politika gündemine girmişlerdir. Bu dönemde özürülülerin temel vatandaşlık haklarını güvence altına alan yasal düzenlemeler yapıldığı gibi mesleki rehabilitasyon, istihdam ve psikolojik yardım gibi ihtiyaçlara yönelik bilimsel çalışmalarda yoğunlaşmıştır.

1960'larda ise ekonomik ve sosyal eşitsizliklere karşı hareketlerin yükselişe geçtiği bir ortam içinde savaş gazileri ve üniversite öğrencilerinden oluşan özürülü gruplarının eşitsizlik yaratan bütün toplumsal mekanizmalara karşı örgütlü mücadele başlatmaları sorunun politik yanını belirginleştirmiştir. Bu örgütlü mücadelenin özürülülüğün anlamlandırılışında düşünsel farklılık yarattığı görülmektedir. Bu düşünsel farklılık tıbbi modelin bireye odaklanan bakış açısının terk edilerek başta feminizm, marxizm ve ırkçılık karşıtlığı olmak üzere birçok sosyal teoriden beslenen ve özürülü sorunlarını siyasallaştıran sosyal modelin ortaya çıkması olmuştur.

1980 sonrası ise küreselleşme olgusuyla birlikte kapitalizmin yeni bir aşamaya geldiği, bu aşamada köklü değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin etkisi ile uluslararası kurumların özürülü politikalarında bir zenginleşmenin görüldüğü dönemdir. Uluslararası kurumların özürülülere yönelik söylem ve politikaları ilk bakışta özürülü hakları hareketi tarafından gündeme getirilen sosyal modelin söylem ve politikalarıyla benzerlik arz etmektedir. Özürülülerin önündeki toplumsal engellerin kaldırılması, topluma tam ve eşit katılım ve insan hakları ortaklaşan söylemlerdir.

Çalışmamızın genelinde ortaya koymaya çalıştığımız üzere bu dönemde özürülülere yönelik mevzuat ve politika değişiklikleri döneme özgü ekonomik ve sosyal değişimlerin ürünüdür ve bu değişimler bünyelerinde yasaların hayata geçmelerini engelleyici özellikler de barındırmaktadır. Türkiye'de de uluslararası gelişmelerin etkisi ile özürülülük olgusuna ilgi

duyulmaya başlanmış, ilgili uluslararası sözleşmelere imza koyulmuş ve ulusal mevzuat düzenlemeleri uluslararası ölçülere göre yeniden yapılmıştır. Ne var ki, yasalarda öngörülenlerin hayata geçirilememiş olduğu görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında neoliberalizm ve küreselleşmenin fırsat eşitliğine engel teşkil eden genel özellikleri ve ülkemize özgü koşullar birlikte etkili olmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde ulusal ve uluslararası kuruluşların özürülere yönelik fırsat eşitliği ve insan hakları söylemi ve bu yönde oluşturulan mevzuatlar teknolojik gelişmelerin özürülü sorunlarını çözmek konusunda yaratabileceği olanaklarla birlikte düşünülüyor ve özürülülerin topluma katılımı için iyimser bir hava oluşuyor. Ancak bilgisayar ve telekomünikasyona dayanan teknolojilerin üretim ve tüketimde, emek piyasasında, siyasal düzende ve sosyal ilişkilerde yarattığı çok boyutlu değişimleri yani küreselleşmeyi görmezden gelerek, özürülülük ve teknoloji ilişkisini sadece fiziksel erişim sorunu ya da özürülüler için günlük yaşamı uygun hale getirebilecek cihazların üretilmesine indirgemek yüzeysel bir yaklaşım tarzıdır. Teknolojik imkanların özürülüler için yaratabileceği hareket ve erişim kolaylığı ve çıkarılan fırsat eşitliği temalı yasalar düşünülürken aynı teknolojinin kapitalist rekabet anlayışına sınırsız bir hareket ve erişim kolaylığı sağladığı unutulmamalıdır. Devlet yapılarının da bu duruma uygun biçimde şekillendirilmesi ile sanayi toplumunda özürülülerini dezavantajlı konuma getiren kapitalist rekabet, sanayi sonrası toplumda tüm kürede hüküm sürer hale gelmiştir.

Teknoloji sayesinde istihdam ve erişebilirlik konularında bazı olumlu gelişmeler görülsede kökleri tarihten ve kültürden gelen önyargılar ve ayrımcılık yüzünden özürülülerin emeği hala değersiz görülmektedir. Günümüzde hâkim olan ekonomik ve sosyal düzen “prezantabl” görünüm gibi özürülü emeğini değersizleştiren yeni koşullar ortaya çıkararak bu yargıyı pekiştirmektedir. Bu durumda özürülülerin eğitim düzeyleri ve yeterlilikleri ne olursa olsun vasıfsız işlerde, düşük ücretle istihdam edildikleri ve kariyer

olanaklarından yoksun kaldıkları bir ortamla karşı karşıya kalmaktayız. Bu ortamda özürhüelerin toplumda değerli roller edinmeleri de zorlaşmaktadır.

Benzer şekilde eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin hızla piyasalaşmakta oluşu ve çalışma hayatında karşı her şeyin önünde tutan bir rekabet anlayışının artarak devam etmesi bu hizmetlere erişim konusunda genel bir eşitsizlik yaratmaktadır. Bu genel eşitsizlik içinde özürhüelere yasalarla tanınan haklar geniş bir kesim için kağıt üzerinde kalmaktadır. Tüm bu sebeplerle özürhüelerin topluma katılımı ve fırsat eşitliği konularını salt yasal düzenlemeler ve teknoloji üzerinden tartışan yaklaşımların yaşanabilir farklılıklar yaratamadığı görülmektedir. Bunun yerine rekabetçi yapının dönüştürülerek "müşteri" odaklı değil "insan" odaklı bir sistemin kurulması yönünde teorik ve pratik anlamda çabalar yoğunlaştırılmalıdır. Aksi halde birçok sosyal teoriden ve toplumsal hareketten ilham alarak oluşmuş ve özürhü hareketinin politik yanını ortaya koymuş olan sosyal model, sosyal ve ekonomik haklarda yaşanan gerilemeler, eğitim sağlık gibi temel hizmetlerde piyasalaşma eğilimleri ve kapitalizmin kara dayanan rekabetçi yapısının devam ediyor oluşu ile birlikte küreselleşme düzeni içinde içi boşaltılmış bir fırsat eşitliği söyleminden ileri gidemeyecektir. Çünkü küreselleşme serbest piyasa ideolojisinin yaygınlaştırarak eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Nitekim Türkiye üzerinde yapmış olduğumuz incelemede istihdam, eğitim ve erişebilirlik konularında AB'nin yakın takibi ve belli fonlarla desteklemesine rağmen beklenen aşamanın kaydedilemediği görülmektedir.

Serbest piyasa ideolojisinin piyasalaşma haricinde de özürhüeler açısından fırsat eşitliğini bozucu yönleri mevcuttur ve bunun en net gözlemlendiği alan istihdamdır. İstihdamda fırsat eşitliğini esas alan yasaların çoğalmasına karşılık fırsat eşitliğinin hayata geçmemesinde şu mekanizma etkili olmaktadır. Serbest piyasa ideolojisi maliyetleri düşürmek ve karşı maksimuma çıkarmak amacını her şeyin üzerinde tutan bir ideoloji olduğundan onu işletenler kararlarında ve davranışlarında belli verimlilik

artırıcı maliyet azaltıcı ilkelere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu onları rasyonel ve faydacı (pragmatik) davranışlara sevk eder. İşte bu rasyonel ve faydacı davranış tarzı özürlü istihdamda fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Özel sektör işletmeleri maliyetlerini düşürmek ve maksimum fayda sağlamak amacı ile özürlü istihdam yükümlülüklerini fiziksel özürler yerine şeker, böbrek, kalp, tansiyon gibi süreğen hastalığı bulunanlarla yada hareket yeteneği nispeten geniş, hafif fiziksel özürlerle yerine getirmektedirler. Bu durum ağır fiziksel özürlü olanları mağdur etmekte ve fırsat eşitliğini bozmaktadır. Öyle ki zaman zaman özürlü istihdam yükümlülüğü amacından saptırılmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için istihdam yükümlülüğü düzenlemelerinde süreğen hastalık ve fiziksel özürülük ayırımına gidilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de özürülere yönelik fırsat eşitliği ve insan haklarının tüm yasal düzenlemelere rağmen hayata gerilememiş olmasında toplumdaki özürlü algısının da payı büyüktür. Çalışmamızda ortaya koyduğumuz veriler Türk toplumunda özürülere bakışın geleneksel-ahlaki ve medikal-tıbbi model etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle dini hayırseverliğin özürülere karşı yaygın bir davranış biçimi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum ülkemizde özürülülerin bağımsız ve kendi kaderleri üzerinde söz sahibi bireyler olarak var olmasını engelleyen önemli bir faktördür. Özürülülerine yönelik fırsat eşitliğinin hayata geçirilebilirliğine ilişkin küreselleşme olgusundan kaynaklanan engellerin üzerine birde özürlü algısından kaynaklanan engellerin eklenmesi özürülülerin hayatını zorlaştırmaktadır. Toplumumuzdaki bu algı değişmeden ülkemiz özürülülerinin sivil toplum örgütleri bünyesinde hak arayan, kendi sorunlarına teorik ve pratik çözümler üreten, katılımcı demokrasi içinde aktif ve güçlü bir unsur olarak var olabilecek bir grup olması söz konusu olamayacaktır. Yasalardaki fırsat eşitliği, tam katılım ve insan hakları söyleminin hayata geçebilmesi için neo-liberalizm ve küreselleşmenin yapısal eksikliklerinin ve bunların özürülülük olgusuna yansımalarının düzeltilmesi yanında özürülülüğe yönelik dünyevi bir bakış açısının gelişmesi için de çalışmaların yapılması şarttır. Bu bakış

açısının oluşabilmesi toplumsal sorunlara yaklaşım tarzında insan aklını ve iradesini öne çıkaran, akıl ve iradenin yaşama ait sorunların çözümünde en önemli belirleyici olduğunu benimsetmeyi amaç edinen bir eğitim sisteminin oluşturulmasına bağlıdır. Ülkemizde özrürlüere yönelik gerçek bir fırsat eşitliğinin nasıl sağlanacağı sorusunu araştırmak niyetinde olanlara önerimiz bu dünyevi bakış açısını oluşturabilecek eğitim düzeninin nasıl kurulabileceği ve bu sistemin özrürlüler de dahil olmak üzere toplumun bütün kesimlerine nasıl ulaştırılabileceği sorularına odaklanmalarıdır. Ancak bu şekilde teslimiyetçi olmayan, hayatındaki sorunlara çözüm arayan, çevresini ve dünyayı sorgulayan, talepkar bir özrürlü kitlesi yaratılır. Böyle bir kitlenin yaratılması özrürlülerin kendi sorunları ile ilgili politikaları üretebilecek konuma gelmeleri olasılığını kuvvetlendirecektir. Bahsettiğimiz özelliklere sahip bir eğitim sistemi toplumun özrürlülüğe bakışını hayırseverlik ekseninden çıkaracağı için özrürlülerin toplumda etkili ve saygın insanlar olarak kabul görmeleri de kolaylaşacaktır. Ayrıca Özrürlüere yönelik akademik çalışmalarda sorunun diğer toplumsal sorunlarla , toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal aşamayla ilişkileri gözden kaçırılmamalıdır. Aksi halde özrürlülük Sorunun bütün boyutlarına nüfus edemeyen yüzeysel görüşlerin ortaya çıkması riski vardır.

KAYNAKÇA

AB'de Özürlüler Mevzuatı: Özürlülük ve Özürlülerin Konumları ile ilgili Avrupa Birliği Politikaları / <http://tr.ettad.eu/understanding-disability/disability-legislation-in-the-eu> , Erişim::12 .02.2012

Avrupa Birliği Ve Özürlülük /<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/477/1.4> , Erişim:12.12.2011

Avrupa Birliği Ülkelerinde Özürlü Bireylerin İstihdam Durumu ve istihdam politikalarına ilişkin Öneriler, 2009/
<http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=raporlar&sayfa=istihdam> , Erişim:12.06. 2011

Avrupa Özürlüler Stratejisi 2010-2020 Çeviren Gamze Akın, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni Sayı:55, 2010, s.26 / http://www.urfaprojeofisi.gov.tr/dosyalar/21630_CSGB-ABKD-Say%C4%B1%2055.pdf

AYSOY, Mehmet, **Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası**, İstanbul, Açık Kitapları, 2004

AYSOY, Mehmet, "Özürlüler Kanunu'nun Engelleri", **Sosyalist Birikim** Dergisi 2008

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Toplum Özürlülüğü Nasıl Anılıyor? Temel Araştırması/
http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/eski_site/arastirma/toplum_ozurlu_lugu_nasil_aniliyor.pdf , Erişim: 27.09.2011

BARNES, Colin, “Bağımsız Yaşam, Politikalar ve İngiltere’nin Politikası : Sosyal Model Tanımı” , Çeviren: Bahar Uğurlu, **ÖZ-VERİ Dergisi**, Cilt :3 Sayı :1 ,2006,

BESİRİ, Arzu, “ “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı :83, 2009

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZUATSTANDART/ULUSLARARASI_SOZLESME/BM_ENGELLIHAKLARISOZLESMESI.pdf

Erişim : 12.02 .2012

BRADDOCK David L., ve PARIS, Susan L., “Sakatlığın Kuramsal Tarihi“, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.111

BURCU, Esra, “Özrürlük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel Ve Sosyal Söylemleri“, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı:2, 2006

BURCU, Esra, “Türkiye’deki Engelli bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 28, sayı:1

CASTELLS, Manuel, **Enformasyon Çağı: Ekonomi , Toplum Ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çeviren: Ebru Kılıç, ,1.Cilt:, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008

ÇAĞLAYAN, Deniz, **Özürlü Haklarının Gelişimi: Merhametten Hakka**, Ankara, TODAİ Yayınları, 2006

ÇAĞLAR, Selda, Engelli Hakları Sözleşmesinde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum, Sorunu, **Türkiye Barolar Birliği(TBB) Dergisi**, Sayı :96 2011

ÇELİK, Tuğçe “ Engellilerin En Büyük Engeli Hükümet”, Birgün gazetesi 18 Temmuz 2011

DAVIS, Lennard j “Normalliğin inşası: on Dokuzuncu yüzyılda Sakat Bedenin İcadı”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011 s.187-209

DEMİRCİOĞLU, Mağdule, **Üretim Sürecinde Sakat Emeği** ,İstanbul, Kibele Yayınları, 2010

Devlet Denetleme Kurulu(DDK), “ T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının Faaliyetlerinin Denetimi ”, 2009

Devlet Engelli Kadrolarını Doldurmuyor

[/http://www.engellilersitesi.com/Detay/9389/DEVLET-ENGELLI-KADROLARINIDOLDURMUYOR.aspx](http://www.engellilersitesi.com/Detay/9389/DEVLET-ENGELLI-KADROLARINIDOLDURMUYOR.aspx) , Erişim: 07.09.2011

DOĞAN, Çağrı, “Postmodernizmin Sakatları: Engelliler”, **Sosyalist Birikim Dergisi** , Sayı:229, 2008

ERBİL, ERDUGAN, Fatma, “Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi Ankara Keçiören Örneği”, **T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi**, Yayın no:50, Ankara, 2010

GARLAND-TOMSON, RoseMarie, “Sakatlığın Dâhil Edilmesi, Feminist Kuramın Dönüştürülmesi”, **Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler : Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul ,Koç Üniversitesi Yayınları,2011s. 521

GLESSON, Brendan, “Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?”**Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler : Dikmen Bezmez , Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul ,Koç Üniversitesi Yayınları,2011, s.379

GÖKTÜRK, Mustafa, “Sosyo-Psikolojik Sorunlar Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri Ve Yeni Çalışma Biçimleri“, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, sayı:12, 2007

GÖKMEN, Fatma, “Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi” **ÖZ-VERİ Dergisi** Cilt: 4, sayı:2, 2007/
<http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov8/ov8makalel>
Erişim: 16.01.2012

GÜRDAL ÜNAL, Ayfer , **Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik 1969-2009**, İstanbul Evrensel Basım yayın, 2011

GÜRSOY, Cemallettin, “Engelliler Maliye ile SGK’nın Oyunağı Oldu” Sabah Gazetesi, 23 Ocak ,2011

GÜNGÖR Mübbera, BOLAT Ayşegül v.d, “Engellilere Yönelik Teknolojik Düzenlemeler”, **Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırmalar Daire Başkanlığı**,2011, s.3
[/http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi/raporlar/arastirma_raporlari/dosyalar/ozurlulere_yonelik_teknolojik%20duzenlemeler.pdf](http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi/raporlar/arastirma_raporlari/dosyalar/ozurlulere_yonelik_teknolojik%20duzenlemeler.pdf), Erişim: 20.01.2012

İLHAN, Süleyman, “ Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 2, 2007

İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve
27 Kasım 2000, Konsey Direktifi/

<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/461/1.1#ab364> , Erişim: 24.01.2012

“İş Dünyasında ÖNYARGILAR Engelliler İçin Kalkacak, Herşey Değişecek,”
<http://www.engelsizkariyer.com> /YaziYazdir.aspx?id =136, Erişim:
04.02.2012

http://www.dpb.gov.tr/dpb_istatistikler.html/ Erişim: 18. 03 .2012

İşgücü piyasasının özürllüer açısından Analizi Özet rapor, 2011

www.ozurluveyasli.gov.tr/.../isgucu_piyasasinin_ozurluler_acisindan...
Erişim: 04.01.2012

İŞERİ, H.Ergün, KANBUR, Yaşar, “İnsan Hakları ve Özgürlükleri Bağlamında Engelliler ve Örgütlenmesi”, **Sosyalist Birikim Dergisi** 2008, Sayı:229,

İŞMAN, Hande, “Engellilerin Eğitime yönelik Bir Politika Aracı Olarak Özel Özel Eğitim Kurumlarının Eğitimde Eşitlik Bağlamında Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Ekonomisi Bilim Dalı, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programı**, Ankara, 2009

KARAKUŞ, Fatma, “Küreselleşme sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki etkileri Türkiye Örneği”, Yüksek lisans Tezi **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel ilişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2006

KOLAT, Serkan, “Avrupa Birliği Sosyal Politikasında Ayrımcılıkla Mücadeleye ilişkin Yeni Direktif Taslağı ve Eşitlik Kurumları”/ <http://www.ozida.gov.tr/Default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov11/ov11mak3> , Erişim: 12.12.2011

KUZGUN, İnci , “Türkiye’de Özürlü İşgücünün Ücret Karşılığı İstihdamını Belirleyen Değişkenler ve Öneriler”, **Journal of Yasar University**, 2009, s. 2451-2466/ http://joy.yasar.edu.tr/makale/no15_vol4/10-KUZGUN.pdf Erişim: 16.08.2011

KUZGUN, İnci, “Türkiye’de Özürlü İş gücünün Ücret Karşılığı istihdamında Politika değişikliği ve Nedenleri”, T.y,s.2 <http://www.toprakisveren.org.tr/2010-87-incikuzgun.pdf> Erişim: 06.09.2011

Medyada Özürlülüğün olumlu sunumu <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/337/medya> Erişim:10.08.2011

NAKTİYOK, Atılhan, “ Yer Ve Zaman Kavramından Bağımsız Çalışma : Bireysel Etkileri Üzerine Bir Uygulama“, **D.E.Ü .İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 16 Sayı:2, 2001

OKUR, Necla, ERBİL ERDUGAN, Fatma, “Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme”, 2010, s.252 [/www.sosyalhaklar.net /2010 /bildiri/okur.pdf](http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf) Erişim: 24.06.2011

OLIVER, Michael, “Sakatlık ve kapitalizmin Yükselişi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açışından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.209-224

OLIVER, Michael, "Sakatlığın ideolojik İnşası", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimler Açısından Bakmak**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Derleyenler: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.229- 242

ÖZGÖKÇELER, Serhat ve ALPER, Yusuf, "Özürülüler Kanunu'nun Sosyal Model"Açısından Değerlendirilmesi, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** cilt:1 sayı:1, 2010, s.37

ÖZGÖKÇELER, Serhat ve ALPER, Yusuf, "Özürülüler Kanununu Tıbbi Medikal Modelden Sosyal Modele geçiş Sürecinde Yeniden Düşünmek", 2011/

[/http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/kp572.pdf](http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/kp572.pdf)

ÖZTÜRK, Şenol, "Sosyal Politikada Aktifleşme Stratejisi: Refah Devletinin çıkış yolu mu, Çöküş yolu mu?",**Kamu-İş Dergisi** Cilt:12 , Sayı:1, 2011

Özürülüler kanunu ve İlgili Mevzuat, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 2010

Özürülülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu, Ankara, 2010
Özürülülerin Devlet memurluğuna alınma Şartları Ve Yapılacak Yarışma sınavı Hakkında Yönetmelik/ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25585_1.html , Erişim: 15.03.2012

1. Özürülüler şurası: Çağdas Toplum, Çağdas Yaşam ve Özürülüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 1999

2. Özürlüler Şurası: Yerel Yönetimler ve Özürlüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005

4. Özürlüler Şurası: İstihdam Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara, 2009

http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/eski_site/sura/sura4/kitap.pdf

Erişim: 09.09.2011

“Özürlü Kadrokarınının %53Boş”/<http://www.turksagliksen.org.tr/haberler/1319-aile-sosyal-politikalar-bakanligi/10099-ozurlu-kadrolarinin-yuzde-53u-bos-.html>, Erişim: 07.09.2011

RUSSELL, Marta, “ Sakatlık ve kapitalizm“/

<http://www.sakatlikcalismalari.net/sakatlik-ve-kapitalizm.html>

Erişim:14.01.2012

Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak, Derleyenler, Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011

SAXTON, Marsha “Sakat hakları ve Elemeci Kürtaj”/

<http://www.sakatlikcalismalari.net//sakat-haklar-ve-secici-kurtaj.html> ,

Erişim:14.01.2012

ŞENTÜRK, Ünal, “Modern Kontrol: Tüketim”, C.Ü **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:32, Sayı:2, 2008

ŞENTÜRK, Yıldırım, “ Sakatlık Ve Sosyal teori: Toplumbilim Kuramlarındaki Normal Özneyi Yeniden Düşünmek”, t.y. s.5

ŞİŞMAN, Yener, “Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler”,
Sosyal Siyaset Konferansları Cilt:1, Sayı:60, 2011

THOMAS, Carol “Sakatlık Kuramı Kilit Fikirler Meseleler ve düşünürler”
Sakatlık Çalışmaları : Sosyal Bilimler Açısından Bakmak, Çeviren: Ferit
Burak Aydar, Derleyenler : Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım
Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.31-46

TOPLU, Aslı, “Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye’de Özürlü İstihdamı”,
Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma
Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2009

TUFAN, İsmail, ARUN, Özgür, “Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analizi”
Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), 2006

Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması,
<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/526/2>; Erişim: 01. 08 .2012

2012 Türkiye’de Engelli gerçeği Özel Eğitim Raporu/
[http://www.candaozurolmaz.org/haberler/242-2012-turkiyede-engelli-gercegi-
ve-ozel-egitim-raporu.html](http://www.candaozurolmaz.org/haberler/242-2012-turkiyede-engelli-gercegi-ve-ozel-egitim-raporu.html) Erişim:.,18.03.2012

Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri/
<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> Erişim:26.08.2011

Türkiye’de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın izlenmesi Raporu, İstanbul Bilgi
Üniversitesi, 2011
[/http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.pdf](http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.pdf)
Erişim: 10.02 .2012

2010 Türkiye ilerleme Raporunun İstihdam ve Sosyal politika başlıklı 19. Faslının Ekonomik ve Sosyal Haklarla ilgili Kısımlarının MESS Uzmanlarınca Yapılmış Gayri resmi Çevirisi,
[/http://www.mess.org.tr/content/MESS2010TRilerlemeraporu.pdf](http://www.mess.org.tr/content/MESS2010TRilerlemeraporu.pdf) Erişim:
 18.12 .2011

Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı 2010-2011/
[http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/3_CALISMALAR/ULASILABILIRLIK_STRATEJISI_VE_ULUSAL_EYLEM_PLANI/UlasilabilirlikUlusalEylemP](http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/3_CALISMALAR/ULASILABILIRLIK_STRATEJISI_VE_ULUSAL_EYLEM_PLANI/UlasilabilirlikUlusalEylemPlanı.pdf)
 lanı.pdf , Erişim: 06.08.2012

ÜNSAL, Banu, BABACAN, Eysin ,ATEŞOĞLU, Levent ,“Gelişmekte olan Bir Turizm pazarı: Engelli Turizmi”
http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:GyrK7XhZMTwJ:scholar.google.com/+geli%C5%9Fmekte+olan+bir+Turizm+Pazar%C4%B1+engelliler&hl=tr&as_sdt=0,5
 Erişim: 08.12.2011

VURAL, Sezgin ve YÜCESOY, Şerife, “Türkiye’de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği’ne Uyum Çabalarının Yansımaları”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt:3, Sayı

WINTER, Jerry Alan, “Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi” Çeviren Mehmet Ergün **Öz-veri Dergisi Cil:1, Sayı2** 2004, s.341-356

YARDIMCI, Sibel, “Sakatlık Mekan ilişkisi üzerine”, Birgün Gazetesi / Kent ve Yaşam 3 mayıs 2010

YARDIMCI, Sibel “Sakat Hareketleri Ve örgütlenmeleri”/

http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardimci.pdf

Erişim: 12.09.2011

YENTÜRK, Nurhan ve YILMAZ Volkan, “Engellilere Yönelik Harcamaları

İzleme klavuzu”,2010/ <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/engellilerkilavuz.pdf> Erişim:

18.09.2011

YILDIZ, Özkan, “Küreselleşme ,Sağlık ve Toplum”, **Gaziantep tıp Dergisi**

Cilt 14 ,sayı: 1 ,2008

http://mimarsinan.academia.edu/Y%C4%B1ld%C4%B1r%C4%B1m%C5%9Ent%C3%BCrk/Papers/828412/SAKATLIK_ve_SOSYAL_TEORİ_TOPLUMBİLİM_KURAMLARINDAKİ_NORMAL_OZNEYİ_YENİDEN_DÜŞÜNMEK

Erişim 16 .02.2012

159 sayılı “engellilerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı” sözleşmesi

http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ilo_159.html , Erişim : 10.01.2012

ÖZET

[PATIR, Çağlar] . [Ozurluluk Olgusunun Tarihsel Surecinde 1980 sonrası Soylem Ve Politikaların Kuresellesme Ortamında Hayata Gecirilebilirliği Uzerine bir tartisma: Turkiye Orneği], [Yuksek lisans Tezi], Ankara, [2012] Uluslararası ve ulusal duzeydeki politika yapıcıların Ozurluluk olgusuna yaklasımının 1980 sonrasında bir farklılaşma gosterdiği gorulmektedir. Bu donemde insan hakları, fırsat esitliği ve topluma tam ve esit katılım soylemlerini merkeze alan mevzuat duzenlemelerine gidilmekte konu bu yonleriyle gündeme alınmaktadır. Ancak kuresellesme sonrasında uretim duzeninde ve emek piyasasında rekabetci yapıyı guclendiren değişimler yasanmaktadır. Bunun yanında en temel insan hakları olan eğitim ve sağlık da dahil birçok kamu hizmetinin özel sektore devredildiği, bu hizmetlerin sunumunda karı esas alan bir mantığın belirleyici hale geldiği bir surec ortaya çıkmıştır. Bu faktorler yasadığımız donemde butun insanlık icin bir fırsat esitliği ve insan hakları sorunu yaratmakta ve dolayısıyla ozurlulere yonelik yasalara yansıyan fırsat esitliği ve insan hakları soylemlerinin hayata gecmesi onunde engel teskil etmektedir. Calışmamızda; ozurluluğun tarihsel surecinin acıklanmasının ardından 1980 sonrası ekonomik sosyal değişimler, yeni soylem ve politikalar tartısılacak, kuresellesme ve neo-liberalizm ortamında ozurluler icin fırsat esitliğinin sağlanabilirliği Turkiye orneği uzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

1. Ozurluluk,
2. Kuresellesme
3. Fırsat Esitliği
4. İnsan Hakları
5. Tam katılım

ABSTRACT

[PATIR, Cağlar]. [A discussion on the possibility of the introduction of the post-1980 discourse and policies in the globalisation environment throughout the historical process of the disabledness phenomenon: Turkey case], [Master's thesis], Ankara,[2012]

After 1980 policymaker have shown differentiate of approach to the phenomenon of disability at international and national level. During this period, human rights, equal opportunities and full equal participation in public discourse on this topic and goes towards the center of the legislative aspects of the regulations are on te agenda. However, after the production order of globalization and strengthening the competitive structure of labour market are changing. Beside, the most basic human rights of many public services including education and health, which is transferred to the private sector, a logic based on the profit has emerged a process that becomes decisive. These factors create equal opportunities for all humanity and human rights problem hence, it constitutes obstacle to realization of equal opportunity and human rights discourse reflected law of people with disabilities. In this study,after the announcement of the historical procces of disability economic and social changes new rhetoric and policies discussed after 1980 obtainibility of equal opportunities in globalization and neoliberalism context for disable will be discussed on the example of Turkey.

Keywords

1. Disability
2. Globalization
3. Equal opportunity
4. Human rights
5. Full participation

